O‘zbek tili 10

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining
10-sinfi uchun darslik

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi nashrga tavsiya etgan

Yangi nashr

Toshkent – 2022

скачано с сайта www.idum.uz

UO‘K 811.512.133(075.3)
KBK 81.2(O‘zb)ya72
O‘ 16

Tuzuvchilar:

Gulshan Asilova
Dilafruz Xidoyatova
Namoz Rasulov
Gulnoz G‘ulomova
Iroda Xojiyeva
Gulmira Sattorova

Taqrizchilar:

S. Muhamedova – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti professori, filologiya fanlari doktori.

Z. Xudoyberganova – Bartin universiteti professori, filologiya fanlari doktori.

N. Alavutdinova – O‘zMU dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi.

R. Ismoilov – Toshkent viloyati Bo‘stonliq tumanidagi 2-IDUMning oliy toifali o‘zbek tili fani o‘qituvchisi.

O‘zbek tili 10 [Matn] : darslik / G.A.Asilova [va boshqa.]. – Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. – 200 b.

Original maket va dizayn konsepsiyasi Respublika ta’lim markazi tomonidan ishlandi.

Respublika maqsadli kitob jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan chop etildi.

ISBN 978-9943-8453-8-1

© Respublika ta’lim markazi, 2022

скачано с сайта www.idum.uz

Mundarija

TURIZM

2000 yillik tarix
Asrlar sadosi 5
Renessans 7
Sharq bozorlari 9
Sharq mutafakkirlari 12
Donolar bisotidan 14
Samoga yo‘l 16
O‘zbek tili tarixidan 18
Bu nimani anglatadi? 20
Nechta do‘stim bo‘lishi kerak? 22

Qadimiy me’moriy obidalar
Olam mo‘jizalari 24
Muzeylar 28
Yurtimiz muzeylari 30
Ko‘hna va navqiron shaharlar 32
Tarixiy kutubxonalar 35
Kitob va mutolaa 37

Afsonalar
To‘maris 39
Shiroq 42
Baobab afsonasi 44
Rivoyatlar 46
Savdo yo‘llari 48
Afsonaviy qush 50
Bermuda uchburchagi 52

JISM VA RUHIYAT

Temperament
Jism va ruhiyat 55
Psixogigiyena 58
Mening temperamentim 60
Kamalak 63
Rang-barang olam 65
Ijtimoiy odoblar 67
Fazilat 70

Shaxsiy gigiyena
Salomatlik va gigiyena 72
Sog‘liq uchun foydali mahsulotlar 74
Talab va taklif 76
Mening kunim 78
Sanitariya 81

Parhez
Tabobat 83
Sog‘lom taomlar 85
“Avitsenna usuli” 87
Bu qiziq! 90

O‘ZBEKCHA

Sharq taronalari
Xalq dostonlari 94
Baxshichilik 96
Sharq taronalari 98
Musiqa va men 101
Sato 103
O‘zbekcha kuylayman 105
Adabiyot 107
Bizning kino 109
Teatr san’ati 111
Nabiramga xat 113

Topib gapir!
O‘zbekcha o‘zgacha 116
Qiziqarli lug‘atlar 119
Idiomalar 122
Qiziq gaplar 124
Ibora 125
Jargonlar 128
Mening sarguzashtlarim 130
Do‘stimga xat 132

Sport — kecha va bugun
Sport — hayot, quvonch, sog‘liq 135
Antiqa sport turlari 137
Zehn g‘alabasi 139
Milliy kurash 141
Ko‘pkari 143
Olimpiada 145
Paralimpiya o‘yinlari 147

DALIL VA ISBOT

Bu — fakt!
G‘aroyib fauna 150
H_2O 153
Oliyjanob tadbirkor 156
Faktlar haqida faktlar 158
Muvaffaqiyatli biznes 160
Dunyoga tanilgan ishbilarmonlar 163
Zamon qahramonlari 166
Antiqa mashg‘ulotlar 168
O‘zgaruvchan dunyo 171
Startap 174

Inson huquqlari
Huquqni bilgan qoqilmas 177
Ombudsman 179
Kuch adolatda 182
Mening huquqlarim 184
Qonunlar nima uchun kerak? 186
Men haqimda 188
Iste’molchi huquqi 190
Raqamlar 192
Turfa olam 194

TURIZM

2000 yillik tarix

MAVZU

Asrlar sadosi

1 **O‘qing.**

O‘zbekiston 2000 yil avval qanday bo‘lgan deb o‘ylaysiz?

2 **O‘qing. O‘ylang va toping. Gapiring.**

Ma’mun akademiyasi – IX asrning 1-yarmida xalifa Ma’mun ar-Rashid tomonidan Bag‘dodda tashkil etilgan ilmiy markaz. Dastlab “Bayt ul-hikma” deb atalgan. Rasadxonaga dastlab marvlik Yahyo ibn Mansur, keyinchalik Muhammad al-Xorazmiy rahbarlik qilgan. Ma’mun akademiyasida turli maqsadlarda ilmiy ekspeditsiyalar ham tashkil qilingan.

1

2

“Avesto” – jahon madaniyatining, jumladan, Markaziy Osiyo va Eron xalqlari tarixining qadimgi noyob yodgorligi. U bir necha ming yil oldin yaratilgan. “Avesto” kitobi to‘rt qismdan: “Yasna”, “Yasht”, “Visparad” va “Vendidad”dan iborat.

3

“Tib qonunlari” – Abu Ali ibn Sinoning tibbiyotga oid asari. “Tib qonunlari” o‘z davri tabobatining mufassal ensiklopediyasi bo‘lib, unda inson salomatligiga oid masalalar to‘la bayon etilgan. Ibn Sino tabobatni ilm darajasiga ko‘tardi, uni yunon, rim, hind tabiblarining tajribalariga tayanib, “Tib qonunlari”da aks ettirdi.

4

Ulug‘bek rasadxonasi – Samarqanddagi XV asr me’morchiligining nodir namunalaridan biri. U ko‘hna astronomik kuzatuv muassasasi bo‘lgan. Ulug‘bek rasadxonasining arxeologik qoldiqlari 1908-yilda Vasiliy Vyatkin ekspeditsiyasi tomonidan topilgan.

> *Mufassal – to‘liq, batafsil*

Namuna. *Astronomik muassasa (4)*

“Bayt ul-hikma” ( )
Tibbiyot ensiklopediyasi ( )
Zardushtiylik ( )

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *va, haqida, kabi, lekin, hamda.*

1. Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy ... buyuk shaxslar jahon sivilizatsiyasiga hissa qo‘shgan.
2. “Tib qonunlari” dunyo tabobati ... ma’lumot beruvchi qimmatli manbalardan biri hisoblanadi.
3. “Avesto” kitobida yaxshilik ... yomonlik o‘rtasidagi kurash aks etgan.
4. Alisher Navoiy ko‘plab she’riy to‘plamlar, nasriy asarlar ... ilmiy risolalar muallifidir.
5. Zahiriddin Muhammad Bobur boshqa mamlakatlarda yashagan bo‘lsa ham, ... o‘z yurti haqida asarlar yozgan.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *va, hamda, lekin, ammo, biroq, chunki, shuning uchun*

Namuna. Anvar sayohatni Samarqanddan boshladi. U Amir Temur maqbarasini ziyorat qildi.
Anvar sayohatni Samarqanddan boshladi va Amir Temur maqbarasini ziyorat qildi.

1. Men “Navoiy” romanini o‘qimoqchiman. Bu roman asosida olingan filmni ko‘rdim.
2. Men bugun do‘stim bilan kutubxonaga bormoqchi edim. Do‘stim kechikyapti.
3. Men kelajakda arxeolog bo‘lmoqchiman. Tarix fanini chuqurroq o‘rgana boshladim.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Shuni doimo yodingda tutki, _____.
Shuni doimo yodingda tutki, bilim muvaffaqiyat kalitidir.

1. Shunga ishonamanki, _____.
2. Umidimiz shuki, _____.
3. Shunday yashaylikki, _____.
4. Shuni bilib oldimki, _____.

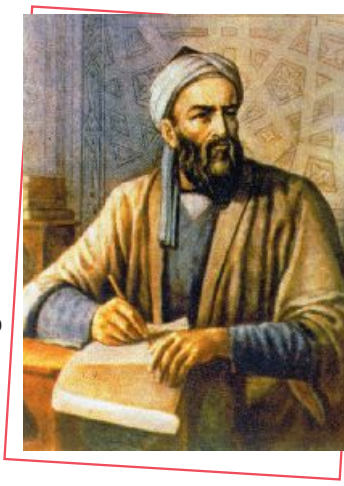
Mustaqil topshiriq

Biror buyuk shaxs haqida (50–100 so‘zdan iborat) ma’lumot yozing.

O‘tmish	Ma’mun	Ibn Sino	_____
Bugun	Harvard	_____	Ilon Mask

MAVZU

Renessans

1 O‘qing.

Uyg‘onish davri (Renessans) – dastlab Italiyadagi madaniy-ma’rifiy yuksalishga nisbatan qo‘llangan, uni o‘rta asrdan yangi davrga o‘tish bosqichi deb baholashgan. Renessansning asosiy alomatlari: tafakkurda va ilmda jaholatni yorib o‘tib, insonning iste’dodi va hurfikrliligini yuzaga chiqarish, inson erki uchun kurashish bo‘lgan.

Bu davrda Italiyada shoirlar — Petrarka va Dante, rassom Jotto, adib va mutafakkir Bokkachcholar Renessans g‘oyalarining dastlabki ijodkorlari bo‘lishgan. Keyinchalik Mikelanjelo, Rafael, Shekspirlar Yevropaning turli mamlakatlarida buni davom ettirdi. Ammo Renessans faqat Yevropa hodisasi emas. Dunyo madaniyatini o‘rgangan olimlarning ishlari shuni ko‘rsatadiki, Osiyoda Italiyaga nisbatan bir necha asr oldin ulkan madaniy yuksalish yuzaga kelgan. Ilm-fan, falsafa, adabiyot kuchli rivojlanib, ularda insonparvarlik g‘oyalari ilgari surilgan. Sharq Uyg‘onish davri ham ulug‘ allomalar, qomusiy olimlar va mashhur mutafakkirlar yetishtirib chiqardi. Bu davrda Osiyoda Farg‘oniy, Forobiy, Firdavsiy, Beruniy, Ibn Sino, Rumiy, Navoiylar ijod qilishgan.

Sharqda ham, G‘arbda ham Uyg‘onish davri insoniyat taraqqiyotining muhim davri bo‘lgan. Bu davr ijodkorlarining ilmiy va adabiy asarlari hanuzgacha o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Daho deganda qanday inson ko‘z oldingizga keladi?
2. Qadimda ham olimlar tarjima bilan shug‘ullanishganmi?
3. Uyg‘onish davri olimlari ilmiy ma’lumotlarni qaysi manbalardan olgan deb o‘ylaysiz?
4. Siz bugungi kunda ilmiy tadqiqot uchun qaysi mamlakatga borgan bo‘lardingiz?

Men	bor~~moq~~ + di	-m	Biz	bor~~moq~~ + di	-k
Sen		-ng	Siz		-ngiz
U		-	Ular		-lar

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. VIII asr oxiri – IX asr boshida Bag‘dodda ilm-fan rivojlandi, qadimgi yunon olimlari: Aflotun, Arastu, Suqrot, Hippokrat, Galen, Yevklid asarlari arab tiliga (tarjima qilindi) *o‘girildi.*

yetishtirib bermoq	vujudga keltirmoq
asos solmoq	o‘girilmoq
tarjima qilinmoq →	tayyorlamoq
to‘plamoq	yig‘moq
yaratmoq	tashkil qilmoq

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Kashfiyotchi – *yangilik yaratuvchi, kashf qiluvchi; ixtirochi.*

№	Tushuncha	Izoh
1	Alloma	Fikr yurituvchi, chuqur falsafiy fikrlash iste’dodiga ega bo‘lgan kishi, tafakkur egasi.
2	Mutafakkir	Yangilik yaratuvchi, kashf qiluvchi; ixtirochi.
3	Faylasuf	Ilm fanning bir yoki bir necha sohasini mukammal egallagan shaxs, olim.
4	Kashfiyotchi	Falsafa ilmi, dunyoqarash muammolari bilan shug‘ullanuvchi olim, mutaxassis.

5 Tinglang. Yozing.

1. Al-Farg‘oniy Samarqandda tug‘ildi.
2. U yunon olimlarining asarlarini o‘qish uchun yunon tilini o‘rgandi.
3. Al-Farg‘oniyning asarlari lotin va ibroniy (ivrit) tillariga tarjima qilingan.
4. Olimning “Astronomiya asoslari haqida kitob”idan Yevropa universitetlarida matematika fani bo‘yicha darslik sifatida foydalanilgan.
5. “Astronomiya asoslari haqida kitob” asarida geografiyaga oid bo‘lim ham bor.

Mustaqil topshiriq

“Al-Xorazmiy va algebra” mavzusida ma’lumot to‘plab, ulardan matn tuzing. Matn kamida 50 ta so‘zdan iborat bo‘lsin.

MAVZU

Sharq bozorlari

1 **O‘qing va o‘ylang. Gapiring.**

Sharq mamlakatlari xalqlari, xususan, bizning yurtdoshlarimiz hayotida bozorlar muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekistonning har bir shahri, har bir tumanining o‘z bozori bor. Ayrim hududlarda hatto o‘nlab bozorlar bo‘lib, ularda savdo-sotiq, sayr-u sayohatning ko‘p asrlik madaniyati shakllanganki, bu ham milliy qadriyatning bir ko‘rinishi hisoblanadi.

Katta bozor (Istanbul)

Bu bozor nafaqat Turkiyada, balki dunyodagi eng yirik bozor nomiga da’vogarlik qilishi mumkin. 30 ming kvadrat metr maydonda joylashgan 4 mingdan ortiq do‘konlarda haqiqatan ham savdo qaynaydi. Bu bozorni bemalol muazzam shaharning osori atiqalaridan biri deb atasa bo‘ladi. Sababi bu bozorga ayrim kunlari 500 mingdan ortiq kishi tashrif buyuradi, bir yilda tashrif buyuruvchilar soni 90–100 mln kishini tashkil qiladi.

Maishiy buyumlar, shirinliklar, kiyimlar – xayolga kelgan va kelmagan hamma narsani xarid qilish mumkin bo‘lgan bu bozor shaharning 60 dan ortiq ko‘chalari bo‘ylab kengayib, cho‘zilib ketgan. Qadam-baqadam yiriklashib borishi tufayli uning ichida favvoralar, mehmonxonalar, uylar, restoranlar, masjidlar va hatto qabriston ham bor.

Marokash bozori (Marokash)

Marokashdagi Marokash bozorida haqiqiy Sharq ertaklaridagi muhitni his qilish mumkin. Go‘yoki asrlar bu bozorni chetlab o‘tgandek, kelajak ham tarixni, albatta, kutib oladigandek tasavvur uyg‘onadi. Marokashga kelgan sayyoh bu bozorni aylanmay qaytmaydi. Ayniqsa, bozor o‘zining xushbo‘y ziravorlari bilan nom qozongan va butun rastalar bo‘ylab ularning ifori aylanib yuradi. Shuningdek, bo‘taloq junidan tayyorlangan nafis matoli liboslar bozor ramziga aylangan.

Pekin oziq-ovqat bozori (Xitoy)

Dunyoning eng yirik bozori nomiga bemalol da’vogar bo‘ladigan, rasmiy nomi juda uzun — “Pekin Sinfadi qishloq xo‘jaligi mahsulotlari ulgurji bozori” bo‘lgan bu savdo majmuasi oz emas, ko‘p emas, 548 gektar maydonni egallagan. Pekindek ulkan shaharning oziq-ovqatga bo‘lgan talabining 70 foizidan ortig‘ini qondiruvchi bu maskanda tun-u kun savdo tinmaydi.

2 Savollarga javob bering. Yozing.

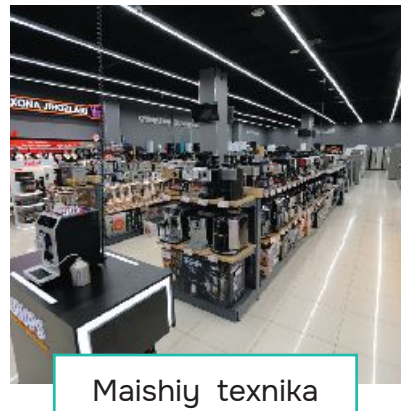
1. Nima Marokash bozorining ramziga aylangan?
2. Marokash bozorida nimaning iforini sezish mumkin?
3. 30 ming kvadrat metr maydonga ega dunyoning eng yirik bozori qayerda joylashgan?
4. Istanbuldagi eng yirik bozorda uylar, mehmonxonalar, restoranlar bilan bir qatorda noodatiy qanday joy bor?
5. Nomi eng uzun oziq-ovqat bozori qayerda joylashgan?

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

Zamonaviy bozorlar

Supermarket

Maishiy texnika do‘koni

Ekobozor

Men	sotib olmoq + gan	-man	Biz	sotib olmoq + gan	-miz
Sen		-san	Siz		-siz
U		-	Ular		-lar

4 O‘ylang va toping. Gapiring.

Namuna. Chorsu bozorlari atrofida tuya karvonlari uchun joylar *bo‘lgan*.

1	Qadimda yurtimizda tungi bozorlar bo‘l___ va ular “bozori shab” deyil___.
2	Biz bugun oilaviy xaridlar uchun supermarketga bor___.
3	Sharq bozorlari atrofida karvonsaroy, novvoyxona va oshxonalar muntazam ishlab tur___.
4	Yaqinda bizning ko‘chamizda “Ekobozor” ochil___.
5	Bozorlar zamonaviy savdo majmualari oldida o‘z ahamiyatini yo‘qotma___.

5 O‘ylang va toping. Gapiring.

Namuna. vsaod – *savdo.*

1. avrokn
2. aybida
3. anmazar
4. avdtal
5. ichroily

6 Tinglang.

7 Savollarga javob bering.

1. “Men ko‘rgan Sharq shaharlarining hech birini kengligi jihatidan toshkentliklarning bozoriga tenglashtirib bo‘lmaydi”. Ushbu gap muallifi kim va u yana qanday fikrlar bildirgan?
2. 1813-yili Toshkentda bo‘lgan elchi Filipp Nazarov bozorlar haqida qanday fikr bildirgan?
3. Buyuk ipak yo‘lida joylashgan qaysi bozorlarni bilasiz?

Mustaqil topshiriq

Bozorlarda sotuvchi va xaridor o‘rtasida “rozi bo‘ling”, “barakasini bersin”, “kami yo‘q” kabi birikmalar ko‘p ishlatiladi. Siz shu kabi birikmalardan yana qaysilarini bilasiz? Misollar yozib keling.

MAVZU

Sharq mutafakkirlari

1 O‘qing.

MUHAMMAD IBN MUSO AL-XORAZMIY

Ilm-fan taraqqiyotida sonlar va arifmetik amallar qanday o‘rin tutishi hammaga ravshan. Ularsiz jamiyat taraqqiyotini tasavvur ham qilib bo‘lmaydi. Chunki oddiygina kundalik hayotimizda foydalanayotgan mobil telefonlar, kompyuter va boshqa maishiy texnikalar mexanizmi, undagi axborotlar pozitsion sanoq sistemasidagi raqamlar asosida kodlanadi. Bu raqamli tizim bugungi kunda yer yuzidagi barcha elektron qurilmalar yaratilishiga asos bo‘lgan. Endi ayting-chi, bugungi taraqqiyotda buyuk ajdodimizning hissasi borligini bilasizmi?

Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy 783–850-yillarda yashagan buyuk matematik, astronom, geograf va ilm-fan tarixidagi ilk qomusiy olimlardandir. Jamiyatning oddiy unsurlariga aylanib qolgan sonlarni o‘nlik sanoq sistemasida yozish va ular ustida arifmetik amallarni bajarish qoidalari Xorazmiyning “Arifmetika” asari orqali joriy qilingan. Shuning uchun Xorazmiyni insoniyatga arifmetikani o‘rgatgan ustoz deb hisoblash mumkin. U algebra faniga asos soldi: bu atama uning “Al-jabr val-muqobala” asari nomidan olingan. “Algoritm” deb nom olgan aniq va tushunarli qoidalarni ishlab chiqdi va yo‘lga qo‘ydi. Lotin tilida “algoritm” tushunchasi — *algorithmi*, ya’ni al-Xorazmiy nomidan olingan. Algoritm zamonaviy raqamli axborot va kompyuter texnologiyalarining asosini tashkil qiladi. Bundan tashqari, olimning astronomiya va geografiyaga oid asarlari ham mavjud. Bundan 12 asr oldin yozilgan uning bebaho asarlaridan hozirgi kunga qadar butun dunyo ta’lim sohasida foydalaniladi.

2 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Tasavvur qiling: raqamlar 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0 ko‘rinishda bo‘lmaganda, qanday bo‘lardi?
2. Xorazmiy kabi fanga yangilik olib kira olgan olimlardan kimlarni bilasiz?

3 Tinglang. O‘ylang va toping.

1. Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy yoshligidan ilm-fanga, ayniqsa, ijtimoiy fanlarni o‘rganishga qiziqdi.
2. “To‘ldirish va qarama-qarshi qo‘yish haqida qisqacha kitob” asari fizika fani uchun katta manba hisoblanadi.
3. Al-Xorazmiyning “Al-jabr val-muqobala” asari keyinchalik Yevropada “Algebra” deb yuritila boshladi.
4. Al-Xorazmiyning matematikaga oid ikkinchi asari “Hind arifmetikasi haqida kitob” deb nomlanadi.
5. “Hind arifmetikasi haqida kitob” asari o‘z davrida fors tiliga o‘girilgan.
6. “Quyosh soatlari to‘g‘risida risola”, “Tarix risolasi”, “Musiqa risolasi” singari ajoyib asarlari olimga katta shuhrat keltirdi, uning nomini abadiylashtirdi.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *Amir Temur, harbiy qo‘riqchilar, ilm-u fan taraqqiyotida, bekatlari, mintaqamizni, karvonsaroylar, bunyod etilgan, Amir Temur va temuriylar.*

1. Qadimda Buyuk ipak yo‘li ___ dunyo bilan bog‘lovchi ko‘prik vazifasini o‘tagan.
2. ___ Buyuk ipak yo‘liga o‘zaro hamkorlik, hamjihatlik, do‘stlik asoslaridan biri sifatida qaraganlar.
3. ___ davrida Buyuk ipak yo‘lining ___ ta’mirlangan va ba’zi yerlarda yangilari ___. Yo‘llarda karvonlarning dam olishini ta’minlovchi ___ qurilgan. Bu karvonlarni mahalliy hokimliklar tomonidan qo‘yilgan ___ himoya qilib, bir manzildan ikkinchi manzilga yetkazib qo‘ygan.
4. Buyuk ipak yo‘li ___ ham muhim o‘rin tutgan.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. 1. Ibn Sino aql deganda insonning tug‘ma iste’dodini, *shuningdek, tajriba asosida va bilish jarayonida shakllanadigan fikrlash qobiliyatini tushunadi.*

1	Ibn Sino aql deganda insonning tug‘ma iste’dodini,	bilimdon bo‘ladi, chinakam insoniy go‘zallikka erishadi.
2	Mahmud Koshg‘ariyning fikricha, bola asta-sekin hunar o‘rganib, hayotdan ta’lim olib,	ota-onaning yuzi shunchalik yorug‘ bo‘ladi”.
3	Alisher Navoiy tarbiyada insonning o‘z-o‘zini tarbiyalashiga,	xatosi yo‘qoladi.
4	Mahmud Koshg‘ariy: “Farzand qanchalik bilimli, aqlli, hushli bo‘lsa,	xato va kamchiliklarini anglab tuzatishiga e’tibor beradi, yanglish va xato kishilik shartidir.
5	Navoiyning ta’kidlashicha, kimki e’tirof tomon qaytar ekan,	ularni eng yaramas, pastkash kishilar qatoriga qo‘shadi.
6	Jomiy yomon xulqli kishilarni qattiq tanqid ostiga oladi,	shuningdek, tajriba asosida va bilish jarayonida shakllanadigan fikrlash qobiliyatini tushunadi.

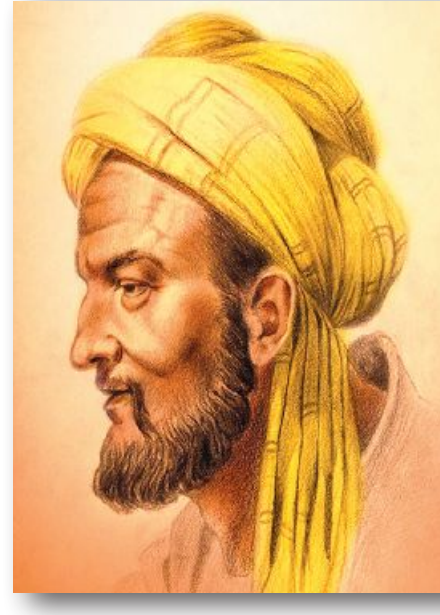
Mustaqil topshiriq

Sevara Nazarxonning “Vatanim” qo‘shig‘ini tinglang va unda yangragan mashhur insonlarning ismlarini yozib oling. Ulardan biri haqida ma’lumot yozing.

MAVZU

Donolar bisotidan

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

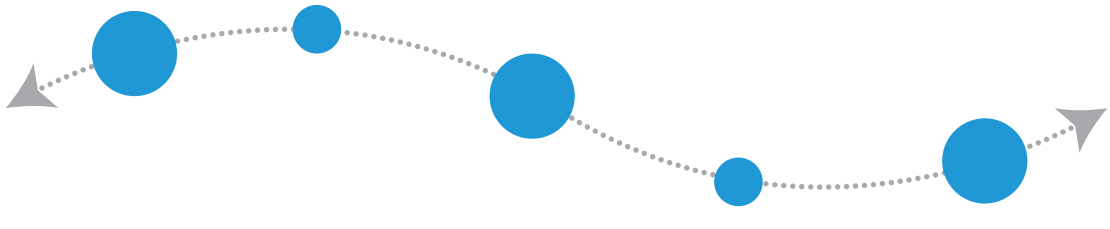
1. O‘rta asrlarda Markaziy Osiyoda yashagan qaysi olimlarni bilasiz? Ular dunyo ilm-faniga qanday hissa qo‘shgan?
2. Matematika fanining asoschisi kim?
3. Arab raqamlari qachon paydo bo‘lgan?
4. Astronomiya va geografiya sohasida o‘rta asrlarda qanday kashfiyotlar qilingan?
5. “Tib qonunlari”ning muallifi kim?
6. Markaziy Osiyodagi birinchi rasadxonani kim qurgan?

2 Tinglang. O‘ylang va toping. Yozing.

1. Abu Ali bir kuni podshoh huzuriga kirsa, hazrati oliylari _____da uzoqni kuzatayotgan ekan.
2. Bu durbin orqali ikki _____ uzoqlikda kimlar kelayotganini ko‘rish mumkin.
3. Ikki farsang narida bir _____ kelayotir. U kishi _____ yegan ekan?
4. Bu otliqning shirin taom yeganini uning og‘zi atrofida o‘ralashgan _____ bildim.
5. U odam yaqin kelib salom berganida _____ undan so‘radi:
   – Yaqinda qanday taom yegan eding?
   – _____ yegan edim, janobi oliylari.

3 O‘ylang. Yozing.

Namuna. Men kecha maktabdan qaytishimda yo‘lda do‘stim Boburni ko‘rdim. U sport to‘garagidan qaytayotgan ekan. Keyin ikkalamiz kutubxonaga bordik. Kutubxonada biroz kitob o‘qidik. Kutubxonadan chiqib, muzeyga bordik. Muzeydan chiqib, uyga qaytdik.

4 O‘qing. O‘ylang va toping. Gapiring.

TIRIKLIK ELIKSIRI

Rivoyatlarga qaraganda, Ibn Sino safarda vafot etgan. U o‘zining vasiyatnomasida barcha mol-mulkini muhtojlarga tarqatishni, xizmatkorlariga esa erkinlik berishni yozib qoldirgan.

Emishki, Ibn Sino o‘limning davosini topgan ekan. U ko‘p yillik izlanishlari mahsuli bo‘lgan 40 ta dorini tayyorlab, idishchalarga joylabdi. Shogirdiga joni uzilgan zahoti dorini ma’lum ketma-ketlikda berishni tayinlabdi. Ustozi vafot etgach, shogird dorilarni berishni boshlabdi. Kundan kunga dorilarning ta’siri ko‘rinib, tabibning tanasi yosharibdi, yuzlariga qizillik yugurib, soch-soqollari qoraya boshlabdi. Buni ko‘rgan shogird hayratda ekan. Qirqinchi dorini berayotganda kuchli hayajondan qo‘lidagi idishni tushirib yuboribdi...

Davom ettiring!

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun birliklar: *farzandlaring ham senga ehtirom ko‘rsatadi; oltin o‘t bilan; to‘g‘ri so‘zlagin; yomon so‘zdan soy quriydi; aqlsizga aytdim – shaqillab kuldi.*

1. Aqlliga aytdim – angladi, bildi, _____.
2. _____, odam esa mehnat bilan tarbiyalanadi.
3. _____, to‘g‘ri ishlagin va qo‘lingdan kelguncha har bir kishiga yaxshilik qilgin.
4. Yaxshi so‘zdan moy eriydi, _____.
5. Ota-onangga ehtirom ko‘rsat, _____.

Mustaqil topshiriq

Gulladi, kechikdi, tozaladi, tekisladi, izladi, hidladi, gumburladi.

Hidladi	Hid	-la	-di

MAVZU

Samoga yo‘l

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Shahringizda qanday muhtasham binolar bor?
2. Ulardan qay biri sizga ko‘proq yoqadi va nima uchun?
3. Shahringizdagi binolar hamda Yevropa mamlakatlaridagi inshootlarning afzallik va kamchiliklari haqida gapiring.

2 Tinglang va toping.

Qurilish boshlangan yil	...
...	*Y. P. Semashko va N. G. Terziyev-Sarukov*
Konstruktorlar	*Y. P. Morozov va M. D. Musheyev*
...	*6 yil*
Ishga tushirilgan vaqti	*15-yanvar, 1985-yil*
Teleminora balandligi	...
...	*11 metr*
Umumiy massasi	*6000 tonnadan ortiqroq*
Hajmi	...
Qurilishda ishlatilgan materiallari	*Payvandlangan po'lat*
Inshootmustahkamliginita’minlash usullari	*Har biri 93 metrlik uchta konussimon oyoq*
Aylanuvchi ikki zalli “Koinot” restorani, balandlik	*120 metr*
Tomosha maydoni, balandlik	...
Tezkor liftlar soni (tezligi 4,8 m/s dan kam emas)	*3*

3 Savollarga javob bering.

Namuna. Pekin teleminorasi Toshkent teleminorasidan *yuksakroq/balandroq.*

1. Olma daraxti o‘rik daraxtiga qaraganda *kattaroq/yuksakroq*.
2. Aftidan, ovozim avvalgidan *jarangdorroq/qo‘polroq* edi.
3. Mening ilmiy ishim uchun *kichikroq/qisqaroq* hajmdagi matndan namunalar kerak.
4. Tibbiy ko‘rik xulosalari *juda/eng* yaxshi ko‘rsatkichni ko‘rsatdi.
5. Dunyoda ona mehridan *yuksakroq/balandroq* mehr bo‘lmasa kerak.

4 O‘qing.

BURJ XALIFA

Dunyodagi eng yuksak bino 828 metr balandlikka ko‘tarilgan monumental osmono‘par inshoot “Burj Xalifa”dir. Binoning qurilishi 2004-yilda boshlangan va 2010-yilda to‘liq qurib bitkazilgan. “Burj Xalifa” 163 qavatdan iborat bo‘lib, ularning ko‘p qismini ofis xonalari, mehmon-xonalar va restoranlar egallaydi, bir necha qavatlar kvartiralar uchun ajratilgan, ularning narxi shunchaki aql bovar qilmaydigan darajada – har kvadrat metr uchun 40 000 dollardan!

Loyihaning qiymati ishlab chiquvchi “Emaar”ga 1,5 milliard dollarga tushdi, bu bino rasman foydalanishga topshirilgandan keyingi birinchi yildayoq tom ma’noda o‘zini oqladi. “Burj Xalifa”dagi kuzatuv maydonchasi ayniqsa mashhur va unga borish uchun chiptalar tashrifdan bir necha kun burun oldindan sotib olinadi.

QIROLLIK MINORASI

Arab cho‘lining issiq qumlarida insoniyat tarixidagi eng baland va eng ulug‘vor inshoot qurilishi boshlandi. Bu 1007 metr balandlikka ko‘tariladigan va “Burj Xalifa”dan 200 metr baland bo‘ladigan kelajakdagi “Qirollik minorasi”dir.

Binoning eng yuqori qavatidan 140 km masofadagi relyefni ko‘rish mumkin bo‘ladi. Minora qurilishi juda qiyin bo‘ladi, osmono‘par binoning ulkan balandligi tufayli qurilish materiallari binoning eng yuqori qavatlariga vertolyotlar orqali yetkaziladi. Obyektning dastlabki qiymati 20 milliard dollarni tashkil qiladi.

5 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Dunyoda balandligi bilan hammani hayratda qoldirgan qaysi minoralarni bilasiz?
2. Toshkent teleminorasiga chiqqanmisiz?

Mustaqil topshiriq

Quyida berilgan so‘zlar ishtirokida bog‘lanishli matn tuzing.

sokin, eng baland, yuksakroq, juda chiroyli, manzarali, yoqimli, nihoyatda go‘zal.

MAVZU

O‘zbek tili tarixidan

1 O‘qing.

O‘zbek tili — Oltoy tillari oilasining turkiy tillar turkumiga kiruvchi tildir. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga muvofiq, o‘zbek tili davlat tili hisoblanadi.

O‘zbek adabiy tili tarixi quyidagi davrlarni o‘z ichiga oladi:

Mil. av. X asr

Bu davrdagi til fanda “qadimgi turkiy til” deb yuritiladi. Qadimgi xalq og‘zaki ijodi namunalari, O‘rxun-Enasoy yodgorliklari (VI–VII asrlar) shu tilda yaratilgan.

XI–XIV asrlar

XI–XIV asrlarda amalda bo‘lgan til “eski turkiy til” deb ataladi.

Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘atit turk”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Ahmad Yugnakiyning “Hibatul haqoyiq”, Xorazmiyning “Muhabbatnoma”, Rabg‘uziyning “Qisasi Rabg‘uziy” asarlari shu tilda yaratilgan.

XIX asr

XIX asrning ikkinchi yarmidan hozirgi davrgacha ishlatib kelayotgan til “hozirgi o‘zbek adabiy tili” deb ataladi.

XV-XIX asrlar

XV asrdan XIX asrning ikkinchi yarmigacha qo‘llangan til “eski o‘zbek adabiy tili” deb nomlangan. Atoyi, Sakkokiy, Sayfi Saroyi, Lutfiy, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab, Turdi, Maxmur, Gulxaniy, Muqimiy, Furqat, Zavqiy va boshqa ko‘plab ijodkorlarning asarlari shu tilda yaratilgan.

XI asr

O‘zbek tili XI asrdan boshlab mustaqil til sifatida shakllana boshladi va XIII asrda eski o‘zbek adabiy tili shakllanib bo‘ldi.

Davlat tili haqidagi qonun 1989-yil 21-oktyabrda qabul qilingan. 1995-yil 21-dekabrda yangi tahriri tasdiqlangan.

Eski o‘zbek tilining rivoji buyuk Alisher Navoiyning nomi bilan bog‘liqdir. U eski o‘zbek tilining keng imkoniyatlaridan foydalangan holda ajoyib asarlar yaratibgina qolmasdan, bu tilni ilmiy jihatdan chuqur tadqiq qiluvchi “Muhokamatul lug‘atayn” nomli yirik ilmiy asar ham yozdi va unda o‘zbek tilining boshqa tillardan kam emasligini ishonarli misollar bilan isbotlab berdi.

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. O‘zbek tilining vujudga kelish tarixini bilarmidingiz?
2. Turkiy tillar oilasiga mansub yana qaysi til o‘zbek tili bilan bir vaqtda vujudga kelgan? Shu haqida suhbatlashing.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Go‘dak ona allasini tinglayotib tez uxlab qoldi.

1. Go‘dak ona allasini tinglayotib tez uxlab qoldi.
2. Bu yil daraxtlar erta uyg‘ondi.
3. Maktablararo musobaqada sinfdoshim tez yugurgani uchun birinchilikni qo‘lga kiritdi.
4. Akamni anchadan beri intiqlik bilan kutayotgan onam unga darrov peshvoz chiqdi.
5. Ekinni erta ekkan hosilni erta o‘rar.
6. Arslonbek intizomga qat’iy rioya qiladigan odam bo‘lishiga qaramay, negadir majlisga kech keldi.

4 Tinglang va toping. Yozing.

Qadimgi turkiy til — ...

Qadimgi o‘zbek tili — ...

Hozirgi o‘zbek tili — ...

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *sekin, kech, ~~tez~~, erta, olg‘a, hamisha.*

Namuna. Janob poyezdga kech qolayotganini sezib, *tez* yura boshladi.

1. Shoh va shoir Bobur hayot sinovlarini _____ angladi.
2. Mo‘ysafidning qo‘llari qaltirar, harakatlari _____ edi.
3. Afsus, ko‘zim _____ ochildi.
4. Do‘stim, baxtimga _____ omon bo‘l!
5. Maqtovlardan ilhomlangan Olim yanada _____ qadam tashladi.

Mustaqil topshiriq

Hozir butun dunyo bo‘ylab o‘zbek tilida gaplashuvchilar soni qanchaligi va ularning hududlar bo‘yicha taqsimlanishi haqida kichik matn yozib keling.

MAVZU

Bu nimani anglatadi?

1 Tinglang. Savollarga javob bering.

1. Hikoyaning sarlavhasi haqida fikringizni bildiring.
2. Hikoyaning asosiy g‘oyasi nimadan iborat?
3. Hikoya qahramoni kim va uni nima qayg‘uga soladi?
4. Hikoyada onaning quvonchi qanday tasvirlangan?
5. Hikoyadan siz o‘zingizga qanday xulosa chiqardingiz?

2 Tinglang. O‘ylang va toping.

Ertalab choydan keyin asta hovliga chiqdik. Omonqul amakimning o‘g‘li — o‘ttiz beshlar _____ malla yigit, yo‘lakdagi «Belarus»ni kovlashtirayotgan ekan, bizni ko‘rib, xush-xandon iljaydi.

— Ha, bo‘la?

— Bo‘lar endi, Fayziqul, — dedim _____ kulimsirab. — Safarimiz ham qaridi.

— E, qo‘ying-e, bo‘la! — Fayziqul qo‘lini moylattaga shosha-pisha artib, yugurgilab oldimga keldi. — Nima bu! Hali munday bir _____ qilganimiz ham yo‘q.

— Mana, topishib oldik, gurunglashaveramiz-da. Bu yoq ishga boradigan, — dedim Razzoqqa imo qilib.

— Ish bo‘laveradi-da, aka, — dedi Fayziqul Razzoqqa yuzlanib. — Hali sizlar uxlab yotganingizda Bobonazar aka bilan Mahkam kelib aytib ketdi. Bir piyola choy ichib chiqmasangizlar, uyat bo‘ladi.

Yana “bir piyola choy!” Yana ziyofat! E, _____ ketay! Nahot dunyoning bor gapi dasturxondan iborat bo‘lsa?!

— Menga qarang, bo‘la, — dedim baribir _____ ohangda, — biz endi bugun qaytamiz. Ha, bo‘lak iloji yo‘q. Shoshmang-da. Agar bizga juda _____ qilmoqchi bo‘lsangiz, bir aylantirib kelmaysizmi?

— E-e, jonim bilan-e mana hozir! — Fayziqul hovli o‘rtasida turgan sariq “Jiguli”ga qarab yurdi.

Xayriddin Sultonning “Onamning yurti” hikoyasidan

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Ziyrak qiz ota-onaga rahmat yog‘diradi.	dedi xushchaqchaq ovozda.
G‘iybatchi kishilarga yaqin yurma.	deb so‘radilar.
Yig‘ilish boshlandimi?	deydi dono xalqimiz.
Dunyoda eng yaxshi narsa nima?	deb so‘radi navbatchi.
Barakalla, azamatlar!	degan edi Yusuf Xos Hojib.

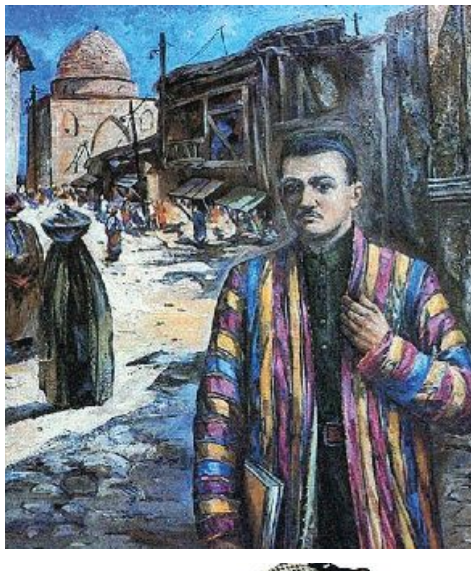
4 Tinglang va toping. Yozing.

Namuna. 1. Beli og‘rimaganning non *yeyishini ko‘r.*

1. Beli og‘rimaganning non _____.
2. Aqlli ishiga ishonar, _____.
3. Ahmoq o‘zi so‘zlab, _____.
4. Bilgan topib gapirar, _____.
5. Boshda aql bo‘lmasa, _____.

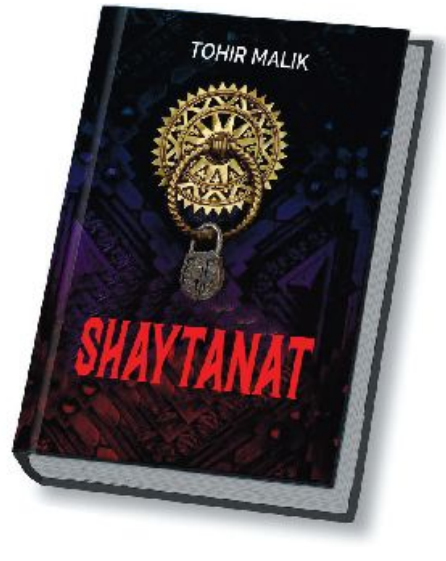
Mustaqil topshiriq

O‘zingizga yoqqan asardan ko‘chirma va o‘zlashtirma gaplarni topib, daftaringizga yozing.

MAVZU

Nechta do‘stim bo‘lishi kerak?

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. “Do‘stlik – qadrdonlik” degan fikrga sizning munosabatingiz qanday?
2. Qanday insonlarni haqiqiy, chinakam do‘st deb ayta olamiz?
3. Haqiqiy do‘stingiz bormi?

2 O‘qing. Savollarga javob bering.

Bir kishi mashhur donishmandning huzuriga kelib, undan so‘rabdi:

– Ustoz, sizdan bir narsani bilib olmoqchi edim. Odamning nechta do‘sti bo‘lishi kerak? “Yuz tillang bo‘lmasin, yuzta do‘sting bo‘lsin” degan maqolni eshitib qoldim. Lekin agar ataylab do‘st qidiradigan bo‘lsam, ishlarim o‘ngidan kelishiga ishonmayman. Axir qarshingdagi odam aslida qanaqaligini bilib bo‘lmaydi.

Bundan tashqari, u chinakam do‘st bo‘lishga loyiqmi-yo‘qmi – buni ham oldindan aytish qiyin. Uning ustiga, o‘zimning ham boshqalarga qay darajada do‘st bo‘la olishim aniq emas...

– Savolingga javob beraman, to‘g‘rirog‘i, javobni o‘zing topasan, – debdi donishmand. – Huv anavi olma daraxtini ko‘ryapsanmi? U dunyodagi eng baland olma og‘ochlaridan biri. Borib, o‘sha daraxtning uchidagi mevalardan menga terib kel.

Haligi kishi o‘sha tarafga qarab, daraxtning yuksak shoxlarida tovlanib turgan olmalarni ko‘ribdi va:

– Lekin, taqsir, daraxt haqiqatan ham juda baland ekan. Mevalarni qanday qilib uza olaman? – debdi.

– Birorta do‘stingni chaqir, birgalashib olarsizlar, – deb yo‘l-yo‘riq ko‘rsatibdi donishmand.

Haligi kishi bir do‘stini topib kelibdi. O‘rtog‘i uning yelkasiga chiqibdi, lekin mevalarga qo‘li yetmabdi. Orada hali anchagina masofa bor ekan.

– Yo‘q, bunaqada hech narsaga erishib bo‘lmaydi, – debdi asabiylashib do‘st izlovchi.

– Nima balo, boshqa umuman do‘sting yo‘qmi? – debdi kulib donishmand.

Boyaqish boshqa do‘stlarini ham chaqirib, ancha-muncha odam yig‘ibdi. Ular bir-birlarining yelkalariga mingancha, terlab-pishib yuqoriga intilishibdi... Biroq bu jonli havoza olmagacha yetib bormabdi, holdan toygan odamlarning oyoqlari ham toyibdi, hamma yerga gursillab tushibdi.

Bu ishlarni kuzatib turgan donishmand haligi kishini yoniga chaqiribdi va so‘rabdi:

– Odamga nechta haqiqiy do‘st kerakligini tushungandirsan?

– Ha, taqsir, tushundim, – debdi u lat yegan yelkasini uqalagancha. – Juda ko‘p do‘st kerak ekan. Ko‘pdan quyon qochib qutulmaydi. Har qanday muammoni ko‘plashib hal qilish mumkin.

Donishmand afsus bilan bosh chayqabdi:

– To‘g‘ri, do‘stlarning ko‘p bo‘lgani yaxshi. Lekin miyasiga narvon olib kelish fikri keladigan bittagina farosatli do‘sting bo‘lsa, undan-da yaxshi.

Orif Tolib tarjimasi

3 Tinglang. O‘ylang va toping.

1. Hikoya qahramonlaridan birining ismi Sanjar.
2. Laziz jussasi maydaroq bo‘lsa ham, chayir, mushaklari po‘latday yigit.
3. “Buqako‘z” deb gilosning naviga aytiladi.
4. Hikoyada giyohvandning hayoti tasvirlangan.
5. Hikoyada geroinni dori deb o‘ylagan qahramon – Lazizning o‘g‘li.
6. Hikoya qahramoni giyohvand ekanidan umuman afsuslanmaydi.

K – ko‘chirma gap. M – muallif gapi.

1. “K”, – m.
2. M: “K”.
3. M: “K”, – m.
4. “K, – m. – K”.
5. “K, – m, – k”.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. “Sovuqdan oyoqlarim zirqirab og‘riyapti”, – dedi Nasiba.
Nasiba sovuqdan oyoqlari og‘riyotganini aytdi.

1. “Darslarni yaxshi o‘zlashtirishga harakat qil”, – dedilar dadam.
2. “Bugun uyimizga mehmonlar keladi”, – dedilar opam.
3. “Bizning qishlog‘imizda kishi zerikmaydi”, – dedi Fazliddin.
4. “Aytganlarimdan nega olib kelmading?” – dedilar oyim jahl bilan.
5. Saodat: “Biz ham astoydil mehnat qildik”, – dedi.
6. “Bugungi bo‘lib o‘tadigan bayram tadbirida barcha qatnashishi shart”, – dedi direktor.

Mustaqil topshiriq

O‘ylang va toping. Yozing.

Ko‘chirma gap	O‘zlashtirma gap
“Qizim, umring uzoq bo‘lsin”, – dedi yo‘lovchi.	Yo‘lovchi qizga umri uzoq bo‘lishini tiladi.

Qadimiy me’moriy obidalar

MAVZU

Olam mo‘jizalari

1 **Savollarga javob bering. Gapiring.**

1. Sayohatga borish sizga yoqadimi?
2. Sizga bir oylik imtiyozli sayohat yo‘llanmasi taqdim etilsa, yurtimiz bo‘ylab qaysi qadimiy maskanlarga sayohat qilar edingiz?
3. Xorijdagi qaysi me’moriy obidalarni tomosha qilish sizga qiziq?

2 **O‘qing.**

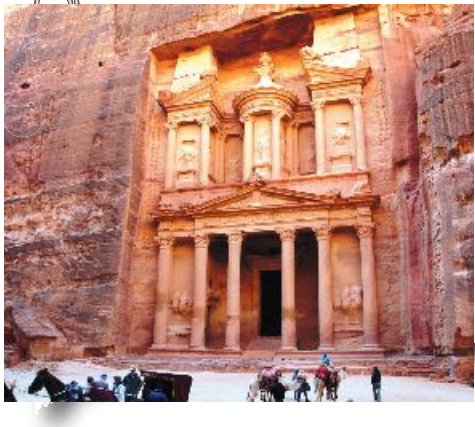
YANGI YETTI MO‘JIZA

Kolizey. Kolizey – qadimiy Rim me’morchiligining ulkan yodgorligi. Kolizey so‘zi lotin tilida “ulkan” degan ma’noni anglatadi. U milodimizning 70–80-yillarida imperator Tit tomonidan qurilgan. Ellips shaklidagi inshootning balandligi 57 metr. Unga 50 ming tomoshabin bemalol sig‘gan. O‘rindiqlar toshdan ishlangan. Imperator o‘rindig‘i sahna bilan teng bo‘lgan (ya’ni 3,5 metr balandlikda). Kolizey sahnasida bayram tantanalari, teatr tomoshalari, gladiatorlar janglari o‘tkazilgan va qurbonliklar qilingan.

Tojmahal. Temuriylar avlodlari tomonidan Hindiston zaminida bunyod etilgan ushbu me'moriy yodgorlik 1631–1652-yillarga mansubdir. U Agra shahri yaqinidagi Jamna daryosi bo'yida Shoh Jahonning Arjumandbonuga bo'lgan muhabbati ramzi o'laroq qad ko'targan. Shoh Jahonning o'zi ham keyinchalik shu yerga dafn etilgan. Inshoot murabba tarhli bo'lib, 3 qavat va 5 gumbazdan iborat. Bino marmar supa ustiga qurilgan, to'rt tomonida balandligi 45 metr bo'lgan minoralar barpo etilgan. Oq marmardan ishlangan devorlarga aqiq, marvarid, sadaf, kahrabo, zumrad, yoqut kabi qimmatbaho toshlardan va fil suyagidan qadama naqshlar ishlangan.

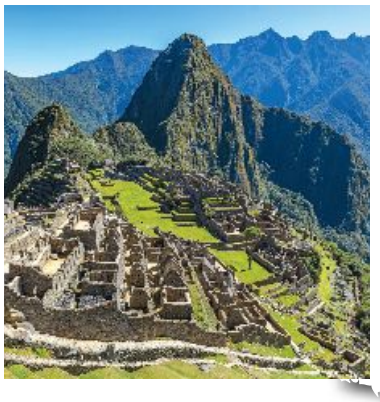

Petra majmuasi. Bu Iordaniyada qoyalarga o'yib ishlangan ibodatxonalar, maqbaralar, turar joy binolari, 3 ming kishilik teatr va boshqa binolarning betakror majmuasidir. Miloddan avvalgi III asr va milodiy I asrda bunyod etilgan. Majmua maydoni 3 kvadrat kilometrni egallagan bo'lib, unda 1000 dan ortiq o'yma inshootlar mavjud.

Iso haykali. Iso haykali Braziliyaning Rio de Janeyro shahridagi Korkovadu tog'ida joylashgan. U 1922–1931– yillarda bunyod etilgan. 700 metr balandlikda joylashgan haykalning balandligi 30 metr.

Machu Pikchu. Perudagi qadimgi inklar shahrining nomi – "Machu Pikchu" "eski tog' cho'qqisi" ma'nosini anglatadi. U "yo'qolgan shahar" nomi bilan ham mashhur. Ushbu shahar XV asrda inklar tomonidan 2430 metr balandlikda qurilgan bo'lib, bu yerda to'g'ri burchakli kvartallar, tor ko'chalar, qo'rg'onlar kabi bir qator inshootlar bo'lgan. Shaharda hayot ispanlar bir asrdan keyin bostirib kelganda o'z yakuniga yetgan hamda qirg'indan omon qolganlar shaharni butunlay tashlab ketishga majbur bo'lganlar.

Mayya ehromi. U Meksikaning Yukatan yarimorolidagi Chichen Itsa shahrida joylashgan zinapoyali ulkan ehrom. Miloddan avvalgi I ming yillikda barpo etilgan. Ushbu inshoot qadimgi madaniyatga ega mayya xalqining nodir merosi.

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Matn nomiga e'tibor bering. Nega u "Yangi yetti mo'jiza" deb nomlangan?
2. Ushbu mashhur yettilikdan qaysilari sizga tanish? Qaysi biri haqida batafsilroq ma'lumotga egasiz?
3. Mamlakatimizning qadimiy shaharlarida necha asrlardan buyon o'z mahobatini saqlab kelayotgan qadimiy obidalarimizni "O'zbekiston mo'jizasi" deya olamizmi?
4. Yuqorida mo'jizalarning oltitasi sanab o'tildi. Sizningcha, yettinchi mo'jiza nima bo'lishi mumkin?

4 O'ylang va toping. Yozing.

Lola opa o'g'li Aziz **bilan** uning darslarini tayyorlayapti.

Bobur pop janridagi musiqani _____ rok janridagi musiqani tinglamoqda.

Bugun Shahloning tug'ilgan kuni, _____ do'stlari unga gul sovg'a qilishdi.

Karim _____ turmush o‘rtog‘i Nozima kinoteatrga borishdi, _____ namoyish etilgan kino unchalik qiziq emas ekan.

5 Tinglang. O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *bilan, shuning uchun, ~~va~~, yoki, na..., na, biroq*

Namuna. Maktabimizda rassomlik, tikuvchilik *va* duradgorlik to‘garaklari bor.

1. Mashina sekinladi, _____ to‘xtamadi.
2. Kuzda _____ shamol bo‘ladi, _____ yomg‘ir yog‘adi.
3. Sevara tiniq suvda yuz-qo‘llarini yuvdi, _____ turli gullardan guldasta yasadi.
4. Quyosh nuri chiqqan, _____ qizdirmayapti.
5. U _____ hazil qilardi, _____ jiddiy so‘rardi.

Mustaqil topshiriq

Quyidagi o‘rni almashtirib berilgan inshoot nomlarini qayta tuzib, yozing.

Namuna. 1. *Tojmahal* – buyuk tuyg‘uga bag‘ishlangan me’moriy obida.

1. mjahtoal – buyuk tuyg‘uga bag‘ishlangan me’moriy obida.
2. soi kahalyi – 30 metrlik inshoot.
3. yayam heorim – Meksika hududida joylashgan ulkan piramida.
4. chaum kiuchk – “yo‘qolgan shahar” nomi bilan ham mashhur qadimiy shahar.
5. lizkeoy – 50 ming tomoshabin bemalol sig‘adigan ulkan yodgorlik.
6. preta juamuais – miloddan avvalgi III asr va milodiy I asrda bunyod etilgan tarixiy obida.

MAVZU

Muzeylar

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Muzey nima?
2. Siz qanday muzeylarni bilasiz?
3. Siz yashaydigan joyda qaysi muzeylar faoliyat ko‘rsatadi?
4. Jahondagi mashhur muzeylardan qaysilari haqida ma’lumotga egasiz?
5. Muzeylar nima uchun kerak?

2 Tinglang va toping. Yozing.

1. Ekspozitsiya – _____ .
2. Ko‘rgazma – _____.
3. Ekspomarkaz – _____.

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

Namuna

Nomi: *Kolizey*
Qayerda: *Rim*
Qachon qurilgan: *milodiy 70–80-yillar*
Kim qurdirgan: *imperator Tit*
Balandligi: *57 metr*
Tomoshabinlar sig‘imi: *50 ming kishi*

Tojmahal, Buyuk Xitoy devori, Misr ehromlari.

4 Tinglang va toping. Yozing.

1. Ermitaj muzeyi Buyuk Britaniyada joylashgan.
2. Britaniya muzeyiga har yili 60 million kishi keladi.
3. Qohira muzeyida o‘tmishga oid 120 ming eksponatni ko‘rishingiz mumkin.
4. Nyu Yorkning 1875-yilda tashkil etilgan asosiy muzeyi butun dunyoda mashhur.
5. Misr muzeyi binosi 1900-yilda qurilgan.
6. London muzeyining asosiy zalida Rafael va Tintorettolarning asarlari, ularning yaratilish tarixidan so‘zlovchi ashyolarni ko‘rish mumkin.

- Menimcha (seningcha, sizningcha),
- Mening fikrimcha, _____.
- Mening nazarimda, _____.
- O‘ylaymanki (o‘ylaysizki), _____.
- O‘ylashimcha, _____.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *ammo, -yu, bilan, ~~va~~, lekin, hamda*

Namuna. *4. Maktabda yosh tabiatshunoslar* ***va*** *texniklar to‘garagi tashkil etilgan.*

1. Bu daraxt ko‘karadi,	texniklar to‘garagi tashkil etilgan.
2. Eshikdan Farrux	hosil bermaydi.
3. O‘qituvchimiz keldilar	shu zahoti qaytib ketdi.
4. Maktabda yosh tabiatshunoslar	Zafar kirib keldi.
5. Aziza keldi,	uy vazifasini tekshira boshladilar.
6. Amakingnikiga borgin,	kechikmasdan qayt.

Mustaqil topshiriq

Quyidagi g‘aroyib muzeylardan biri haqida ma’lumot toping va yozib keling:

Dunyodagi birinchi muzey, avtomobillar muzeyi, qoshiqlar muzeyi, non tarixi muzeyi, dunyodagi eng mitti muzey, suv muzeyi, kapalaklar muzeyi, samovarlar muzeyi, parovozlar muzeyi, nindzya muzeyi, kino muzeyi.

MAVZU

Yurtimiz muzeylari

1 Tinglang. Gapiring.

Siz qaysi muzeylarga borgansiz? Quyidagi so‘zlardan foydalanib shu haqida gapirib bering: *darhaqiqat, shubhasiz, ma’lumki, albatta, haqiqatdan.*

Namuna. Ma’lumki, poytaxtimizda bir qancha muzeylar bor. _____.

2 O‘qing.

O‘zbekistonning ilk muzeylaridan biri — O‘zbekiston madaniyati tarixi davlat muzeyi. U 1896-yilda tashkil etilgan. Muzey Samarqand shahrining Mirzo Ulug‘bek ko‘chasida joylashgan.

Muzey o‘z faoliyatini boshlaganidan buyon uning fondiga alohida madaniy va tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan 10 000 dan ziyod noyob eksponatlar qo‘shilgan. Samarqanddagi O‘zbekiston madaniyati tarixi davlat muzeyi 5 ta bo‘limni o‘z ichiga oladi: tarix bo‘limi; san’at bo‘limi; ko‘rgazmalar bo‘limi; arxeologiya, etnografiya, tasviriy san’at, numizmatika fondlari bo‘limi; marketing bo‘limi.

Bu yerda bronza davriga oid zargarlik buyumlari, zardushtiylikdan qolgan yodgorliklar va diniy buyumlar, VIII asrga oid shaxmat, XX asr boshlaridagi taniqli o‘zbek rassomlarining bir necha ming asl nusxadagi asarlari saqlanmoqda.

Muzeyda qadimiy va o‘rta asr chinni buyumlari, metall va shisha buyumlar, shuningdek, ganch bezaklari to‘plami mavjud. O‘zbekiston madaniyati tarixi davlat muzeyining numizmatika fondida nafaqat Markaziy Osiyo mintaqasining ilk davlatlari, balki Qora dengiz bo‘yi, qadimgi Yunoniston va qadimgi Rimning 30 mingga yaqin tangalari ham saqlanadi.

Etnografik kolleksiya asosan XIX–XX asrlarga oid 20 mingga yaqin birlikdagi milliy liboslar, zardo‘zlik buyumlari, gilamlardan iborat. Bu yerda Samarqand xalq ustalari tayyorlagan pichoq va metall idishlarni ham ko‘rish mumkin. Samarqand muzeyi XIX asrga oid, xo‘jandlik ma’rifatparvar — Xo‘ja Yusuf Mirfayozovning globusi bilan ham faxrlanadi.

3 Savollarga javob bering.

1. O‘zbekiston madaniyati tarixi davlat muzeyi qachon tashkil topgan?
2. Muzey qanday eksponatlar bilan jihozlangan?
3. Rassomlikka oid qanday me’moriy yodgorliklar saqlanadi?
4. Qadimiy davrga oid qancha noyob tanga namunalari bor?

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna

Salom, Aziz!

Ishlaring yaxshimi?

Esingdami, o‘tgan haftada bobom bilan muzeyga borishimni aytgan edim. U yer menga juda yoqdi. Shubhasiz, senga ham manzur bo‘ladi. Albatta, sen ham shu muzeyga bor. Istasang, men senga hamroh bo‘lishim mumkin.

Do‘sting Tohir

Ishonch yoki tasdiq	albatta, to‘g‘ri, haqiqatan, darhaqiqat, shubhasiz
Gumon	ehtimol, balki, aftidan, chamasi
Afsuslanish, taajjub	afsuski, attang, essiz, baxtga qarshi
Eslatish	darvoqe, aytgandek

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *aytgandek, keksalarning aytishicha, xullas, darvoqe, ~~aftidan~~, afsuski.*

Namuna. *Aftidan*, Sardorning so‘zlari unchalik quvonishga arzimaydi.

1. _____ Sardorning so‘zlari unchalik quvonishga arzimaydi.
2. _____ boya hammani nonushtaga baravar chaqirmagan ekansiz.
3. _____ sizdan bir nima so‘ramoqchi edim.
4. _____ Anvarga ko‘p yordam berganman.
5. _____ yolg‘on baribir oshkor bo‘ladi.
6. _____ barcha bilan kelishib oldim.

6 O‘ylang va toping. Gapiring.

Namuna. 1. Har doimgidek, bizning yurtimizda odatda aprel-may oylarida ob-havo *yoqimli bo‘ladi.*

1. Ob-havo yoqimli bo‘ladi.
2. O‘zbek tili boy.
3. Yomg‘ir yog‘moqda.
4. Men o‘qiyapman.
5. Biz uchrashamiz.
6. Ularga yoqadi.
7. U gapirib bermoqchi.
8. Suhbat qisqa bo‘ldi.
9. Siz bilmaysiz.
10. Sen shug‘ullanasan.
11. Toshkent – katta shahar.

Mustaqil topshiriq

“Toshkent muzeyiga sayohat” mavzusida esse yozib keling. (50–100 ta so‘zdan iborat bo‘lsin.)

MAVZU

Ko‘hna va navqiron shaharlar

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

Tarixiy shaharlar haqida nimalarni bilasiz?

Rim

Berlin

Istanbul

Parij

Pekin

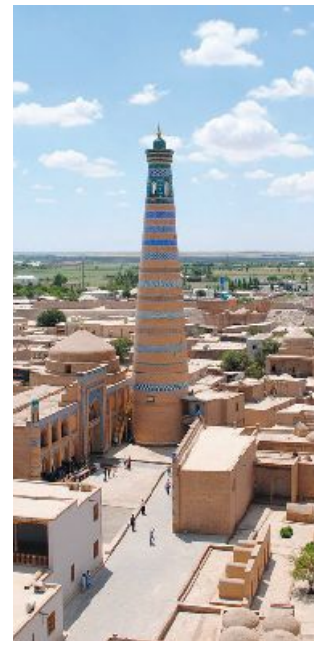

Rio de Janeyro

2 O‘qing.

Markaziy Osiyoning yuragida joylashgan O‘zbekiston Respublikasi o‘zining ko‘plab tarixiy-me’moriy yodgorliklari, ajoyib tabiiy landshaftlari, qadimgi sivilizatsiyasi qoldiqlari – qal’a xarobalari, turli madaniy tadbirlari, hunarmandchilik ustaxonalari bilan mashhur. Birinchi tashrifingizdan mamlakatimiz sizni yana va yana bu yerga kelishga undaydigan g‘ayrioddiy tuyg‘ularni uyg‘otadi.

O‘zbekistonning har bir burchagi o‘ziga xos: Toshkentda siz dunyodagi eng go‘zal metroda yurishingiz yoki Usmon Qur’onining qadimiy qo‘lyozmasini ko‘rishingiz; YUNESKOning umumjahon madaniy merosi ro‘yxatiga kiritilgan tarixiy shaharlar – Samarqand, Buxoro, Shahrisabz va Xivada qadimgi me’moriy obidalarni ziyorat qilishingiz, mamlakatning janubiy qismi – Surxondaryo-dagi tog‘ daralari bo‘ylab sayohat qilishingiz yoki Termiz yaqinidagi qadimiy shaharlarning xarobalarini ko‘rishingiz, qish mavsumida Tyanshan etaklarida chang‘i uchishingiz yoki Katta Chimyonning eng yuqori cho‘qqisiga chiqishingiz mumkin.

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. O‘zbekistonning qaysi qadimiy shaharlari sizni hayratga soldi? Nima uchun?
2. Sizga Yevropa mamlakatlari bo‘ylab sayohatlar uyushtirish ko‘proq yoqadimi yoki mamlakatimizning qadimiy shaharlarini aylanish?
3. Sizga turizmni rivojlantirish uchun taklif berish imkoniyati taqdim etilsa, qanday taklif bergan bo‘lar edingiz?

Men, sen, u, biz, siz, ular, mana bu, o‘sha, qaysi, necha, nechta, hamma, o‘z, har kim, hech narsa, allakim.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *o‘zim, hamma, sen, menga, har kim, uni, birovning, nechta, birovda.*

Namuna. _____ bu ishing umuman yoqmadi, dilim og‘ridi.
Menga bu ishing umuman yoqmadi, dilim og‘ridi.

1. Qishloqqa borganingda _____ ko‘rmasdan qaytma.
2. Bugungi bo‘lib o‘tgan ishda _____ aybdor.
3. _____ o‘z qilmishiga yarasha jazo oladi.
4. _____ haqqi _____ qolmas.
5. Yig‘ilishda _____ kishi ishtirok etganini aniqla.
6. Qo‘shning tinch – _____ tinch.
7. Qilgan xatoim uchun _____ javob beraman.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Yaxshilik qilish qo‘lingdan kelmadimi, yomonlik ham qilma. Bu yodingdan chiqmasin.

1. Biz imtihonlardan a’lo baholar oldik. _____
2. Bog‘imizda gullar ochildi. _____
3. Bugun shaxmat bo‘yicha jahon rekordi o‘rnatildi. _____
4. Ijtimoiy tarmoqlarga odatlanib qolish yomon oqibatlarga olib keladi. _____
5. Sayyoramiz yildan yilga ifloslanib ketmoqda. _____

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Shunday savdogarlar borki, *ular butun umr halol luqma bilan yashaydilar.*

Bizda shunday taassurot paydo bo‘ldiki,	ular butun umr halol luqma bilan yashaydilar.
Dugonamning shunday odati borki,	bu odam go‘yo hech kim yecholmagan jumboqni yechgandek.
Ba’zi ota-onalar borki,	u birovning yuziga hech qachon tik qaramaydi.
Shunday savdogarlar borki,	ular farzandlarining taqdiri bilan yetarlicha qiziqmaydilar.

Mustaqil topshiriq

Tahlil qiling.

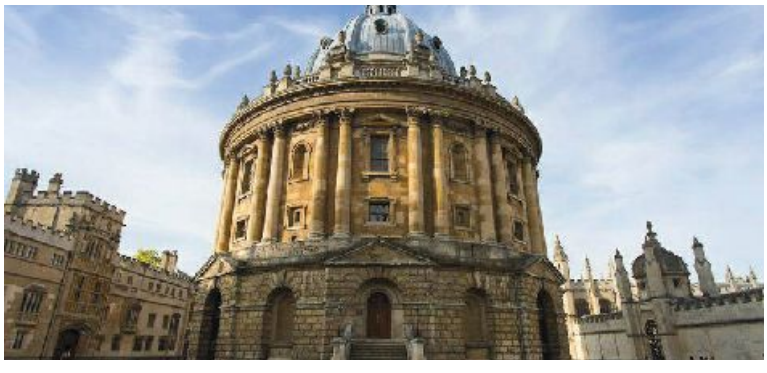
Buxoro Parij

MAVZU

Tarixiy kutubxonalar

1 Dunyodagi eng qadimiy kutubxonalar haqida suhbatlashing.

1. Kitob o‘qish sizga yoqadimi?
2. O‘rtacha hisobda bir yilda darsliklardan tashqari nechta kitob o‘qiysiz?
3. Kitoblarni kutubxonadan olasizmi yoki kitob do‘konlaridanmi?
4. Kutubxonalarga borib turasizmi?
5. Qaysi qadimiy kutubxonalar haqida qiziqarli ma’lumotlarni bilasiz?

2 Tinglang. Gapiring.

Qadimgi dunyoning afsonaviy kutubxonalari:

1) Bodlien kutubxonasi;
2) Kesariya Maritima teologik kutubxonasi;
3) Aristotel kutubxonasi.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *shunday ...-ki; qaysi... -sa, o‘sha...*

Namuna. Kimning dili to‘g‘ri bo‘lsa, *uning yo‘li ham to‘g‘ri.*

1. Shunday insonlar haqida xabar keltirdimki,	uni o‘qiganida qalb huzur topsin.
2. Kimning dili to‘g‘ri bo‘lsa,	odamlar o‘zingni ko‘rmasdan, ismingni eshitib quvonsinlar.
3. Shunday inson bo‘lginki,	uning yo‘li ham to‘g‘ri.
4. Kimning nafsi buzuq bo‘lsa,	undan omad yuz o‘giradi.
5. Shunday xat yozginki,	ularning har bir so‘zi gavhardir.

4 O‘qing.

Fan olamida shunday olimlar ijod qilib o‘tganki, ular yaratgan ilmiy g‘oya va kashfiyotlar yangi yo‘nalishlarning vujudga kelishiga sababchi bo‘lgan. Ana shunday tengi yo‘q iqtidor sohiblaridan biri Albert Eynshteyndir. Uning nomi zamonaviy fizika sohasida ochilgan ko‘plab qonuniyatlar bilan chambarchas bog‘langan.

Albert Eynshteyn 1879-yilning 14-mart kuni Germaniyaning Ulma shahrida tug‘ildi. Yoshligidan tabiiy fanlarga shunday mehr qo‘ydiki, bu fanlarning sirli olami uning butun borlig‘ini chulg‘ab oldi. 1896-yilda Syurix texnologiya institutiga o‘qishga kirdi. U shunday qobiliyatga ega ediki, bir marta eshitgan narsasini hech o‘zgarishsiz qayta hikoya qilib beraverardi.

Institutni bitirgandan so‘ng ketma-ket ilmiy g‘oyalari bayon etilgan maqolalarini nashr qildira boshladi. E’lon qilgan har bir maqolasi fizika fanida katta kashfiyot bo‘ldi.

1905-yili “Maxsus nisbiylik nazariyasi” deb nomlangan asari orqali fanga nisbiylik nazariyasini olib kirdi.

XX asrning buyuk olimi, Nobel mukofoti sovrindori darajasiga ko‘tarilgan Albert Eynshteyn 1955-yilning 18-aprelida vafot etdi.

(“Nobel mukofoti sohiblari” kitobidan)

5 Savollarga javob bering.

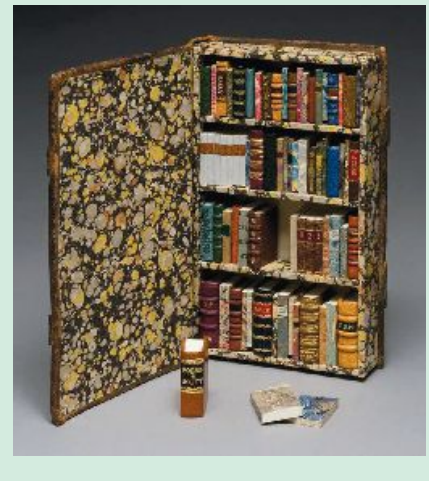
Namuna. Fan olamida *shunday* olimlar ijod qilib *o‘tganki*, ular yaratgan ilmiy g‘oya va kashfiyotlar yangi yo‘nalishlarning vujudga kelishiga sababchi bo‘lgan.

1. Kashfiyotlar dunyosi deganda ko‘z o‘ngingizda dastlab kimlar namoyon bo‘ladi?
2. “Kashfiyot” atamasini dastlab kim fanga olib kirgan va qaysi kashfiyoti uchun?
3. “Maxsus nisbiylik nazariyasi” deganda nimani tushunasiz?

Mustaqil topshiriq

Dunyodagi eng kichik o‘lchamli kitoblar haqida ma’lumotlar toping va yozib keling.

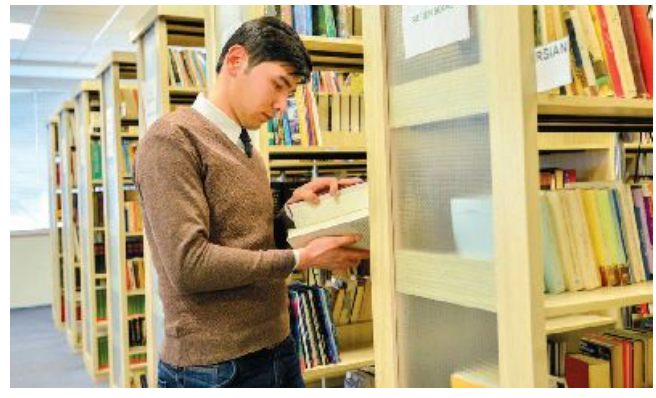

MAVZU

Kitob va mutolaa

1 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Kitobxon + madaniyat — *madaniyatli kitobxon.*

1. Ixtisoslik + kitob + do‘kon.
2. Ilm + texnika + adabiyot.
3. O‘qish + uslub + adabiyot.
4. Ilm + omma + manba.

2 Tinglang. Savollarga javob bering.

Kutubxonada

1. Nima uchun muallif kutubxonaga borishni yaxshi ko‘radi?
2. Kutubxonada ishlash tartibi qanday?
3. Kutubxona xodimlari qanday ishlashadi?
4. Sizningcha, zamonaviy kutubxona qanday bo‘lishi kerak?
5. Siz kutubxonaga borib turasizmi? Qaysi kutubxonaga?
6. Sizning kutubxonangizda bolalar uchun adabiyotlar ko‘pmi?
7. Kutubxonangizda sizga nima yoqadi va nima yoqmaydi?
8. Siz boradigan kutubxonada xushmuomala va mehribon xodimlar ishlaydimi?

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Hozirgi kunda qog‘ozli kitoblarga qiziqish ~~*yo‘q*~~*/kamroq.*

1. Hozirgi yoshlar kitob o‘qishga *qiziqmaydilar/qiziqadilar.*
2. Internet bo‘lsa, kitoblarning keragi *yo‘q/kerak*.
3. Davriy nashrlarga *obuna bo‘lish/ularni sotib olish* qulayroq.

4 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Kitoblarni o‘qishga qancha vaqt ajratish kerak deb o‘ylaysiz?
2. Birinchi o‘qigan kitobingizning nomi nima? Bolaligingizda o‘qigan qaysi kitoblar xotirangizda qolgan?
3. Yangi chop etilayotgan kitoblarni kuzatib borasizmi? Ularning nimasi sizga yoqadi, nimasi yoqmaydi?
4. Siz yashayotgan hududda kiyim-kechak, oziq-ovqat do‘konlarida xaridorlar ko‘pmi, kitob do‘konlaridami?
5. Asqad Muxtorning “Kitob – boylik. Lekin sotib olingani emas, o‘qilgani”, degan iborasini qanday tushunasiz?
6. Javoningizda qayta-qayta o‘qiydigan, sog‘inib qo‘lga oladigan kitob bormi? Uning nomi nima?
7. Hozir nafaqat bolalar, balki ularning ota-onalari ham kitob o‘qimaydi. Bu fikrga qo‘shilasizmi? Odamlarni kitob o‘qishga qanday qiziqtirsa bo‘ladi?
8. Agar adabiyot bo‘yicha “Top-10” tuzilsa, unga qaysi kitoblarni kiritgan bo‘lardingiz?
9. Shu kunlarda qanday kitob o‘qiyapsiz?
10. Tengdoshlaringizga qaysi kitoblarni o‘qishni tavsiya qilasiz?

Mustaqil topshiriq

Sizda kuchli taassurot qoldirgan kitob haqida esse yozing.

Afsonalar

MAVZU

To‘maris

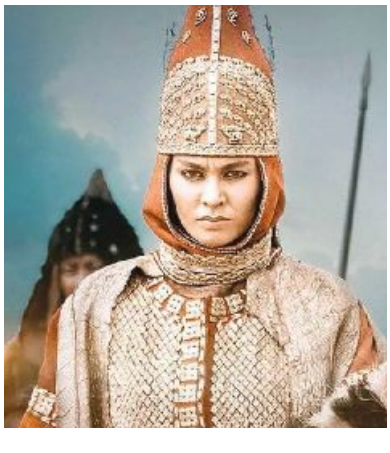
1 **O‘ylang va toping. Yozing.**

afsona | mif | Shiroq | To‘maris | Kentavr | Gerakl | Axilles | Zevs

Namuna. *Qadimgi yunon afsonalari* ***rang-barang*** *va* ***qiziqarli****dir.*

2 **O‘qing. Savollarga javob bering.**

TO‘MARIS AFSONASI

Miloddan avvalgi VI asrda Amudaryo yoqalarida massagetlar qabilasi yashagan. Ularga To‘maris ismli ayol boshchilik qilgan. Eron shohi Kir II massagetlarni o‘ziga qaram qilish niyatida To‘marisga uylanmoqchi bo‘lib, sovchilar yuborgan. To‘maris Kirning asl maqsadini tushunib, unga rad javobini bergan. Shundan so‘ng Kir II ochiq tajovuzga o‘tgan. To‘maris urushning oldini olishga, behuda qon to‘kmaslikka harakat qilgan. Lekin uning urinishlari behuda ketdi. Kir II Amudaryo bo‘yiga kelib, uning ustiga ko‘prik qurdira boshladi. Katta qo‘shinni shu ko‘prikdan o‘tkazib, massagetlarga qarshi urush ochdi. To‘maris Kir II ga elchi orqali shunday maktub yubordi:

“Ey shoh! Qilayotgan ishingni to‘xtat! Hali sen boshlagan ishingni qanday tugashini bilmaysan-ku! Qo‘y, sen o‘z yurtingda podsholik qilaver, bizni ham o‘z holimizga qo‘y. Lekin bilaman, baribir nasihatimni qabul qilmaysan, chunki senga tinchlik, osoyishtalikdan ko‘ra mo‘may boylik kerak. So‘zimizga

quloq solging kelmasa, bilganingni qil! Agar urushmoqchi bo‘lsang, bizga bitta imkon ber. Odamlarimizni daryo bo‘yidan uch kunlik yo‘lga, cho‘l ichiga olib ketaylik. Keyin qo‘shining bilan bostirib kiraver. Agar biz bilan daryo qirg‘og‘ida urushmoqchi bo‘lsang, bunga ham qarshi emasmiz. Faqat nomardlik qilma”.

Kir II To‘marisning maktubi bilan tanishganidan keyin lashkarboshilarini to‘plab, kengash o‘tkazdi. Lashkarboshilarning aksariyati massagetlar bilan shu yerda, daryo bo‘yida urushmoqni afzal ko‘rdilar. Faqat lashkarboshi Kryoz massagetlar uch kunlik yo‘lga, cho‘l ichiga ko‘chib ketganlaridan keyin urush boshlash lozim, deb taklif qildi.

Kir II Kryozning taklifini qabul qildi va To‘marisga shunday xat yozdi: *“Taklifingni qabul qildim. Mayli, uch kunlik cho‘l ichiga ko‘chib o‘tinglar. Ammo nima bo‘lganda ham, men senlarning kullaringni ko‘kka sovuraman”.*

Massagetlar To‘maris boshchiligida uch kunlik yo‘l bosib cho‘lga chekindilar. Shundan keyin Kir II qo‘shinining bir qismini daryo bo‘yida qoldirib, daryodan o‘tdi va lashkari bilan massagetlarning qo‘liga tushdi.

To‘maris daryo bo‘yida pistirma qoldirib ketgan edi. Pistirmadagi lashkarlar Kir II ning qoldirib ketgan lashkarini tor-mor keltirib, qurol-aslaha, chodirlari va kiyim-kechaklarini o‘lja qilib oldilar. Biroq massaget askarlari uxlab yotganlarida Eron lashkari bostirib kelib, ko‘pchiligini asirga oldi. Asirga tushganlar ichida To‘marisning o‘g‘li Sparganis ham bor edi. To‘maris bo‘lgan voqeadan xabar topgach, Kir II ga quyidagi maktubni yo‘lladi:

“O, qonxo‘r Kir! Yaxshilik bilan uni qaytarib ber va yurtingga qayt! Aks holda, qasam ichamanki, seni o‘z qoningga to‘ydiraman”.

Lekin Kir II uning gapiga quloq solmadi. To‘marisning o‘g‘li asirga tushgach, o‘zini o‘ldirdi. To‘maris bor lashkarini olib, Kir II ustiga yurish qildi. Bu urushda Kir II halok bo‘ldi. Malika uning boshini qon to‘ldirilgan meshga solishni buyurdi.

Massagetlar bilan Eron shohi Kir II o‘rtasidagi bu urush tillarda doston bo‘ldi.

1. To‘maris afsonasi necha yillik tarixga ega?
2. To‘marisning askarlari qanday jasorat ko‘rsatgan?
3. Hozirgi zamonamizda To‘marisdek ayollar bormi? Ular kimlar?

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. *To‘maris / ~~Kir II~~* miloddan avvalgi VI asrda massaget qabilasiga bosh bo‘lgan.
2. Eron shohi *Kir II / To‘maris* ga qarshi kurash olib borgan.
3. Qadimgi zamonlarda Amudaryo yoqalarida *massagetlar / saklar* yashar edilar.
4. Kir II *Amudaryo / Sirdaryo* bo‘yiga kelib, uning ustiga ko‘prik qurdira boshladi.
5. Lashkarboshi Kryoz massagetlar *uch / to‘rt* kunlik yo‘lga, cho‘l ichiga ko‘chib ketganlaridan keyin urush boshlashni taklif qildi.
6. Bo‘lib o‘tgan jangda *To‘maris / Kir II* mag‘lub bo‘ldi.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Massagetlar Amudaryo bo‘yida yashagan.
2. Massagetlarga Kir II boshchilik qilgan.
3. To‘maris askarlari bilan 4 kunlik cho‘l yo‘liga chiqqan.
4. Kir II ning o‘g‘li Sparganis asirga tushgan.
5. Qonli urushda Kir II halok bo‘lgan.

Mustaqil topshiriq

Ushbu QR kodda berilgan videolavhani ko‘rib, uni qanday tushunganingizni gapirib bering.

MAVZU

Shiroq

1 **Tinglang.**

JASUR CHO‘PON

2 **Savollarga javob bering.**

1. Shiroq afsonasi haqida bilarmidingiz?
2. Afsonaning asosiy g‘oyasi nima haqida?
3. Shiroqqa tavsif bering.
4. Doroga ta’rif bering.
5. Vatanga muhabbat, burch, sadoqat tuyg‘ularini yana qaysi afsonaviy timsollarda ko‘rishimiz mumkin?

3 **O‘qing.**

SHIROQ AFSONASI

Shiroq – Turon xalqlarining qahramoni. U Doro I bosqiniga qarshi kurashgan. Shiroq nomi birinchi marta yunon tarixchisi va notig‘i Poliyenning “Harbiy hiylalar” asarida tilga olingan.

Sak qabilalari oqsoqollari — Sakfar, Omarg va Oamiris fors qo‘shinini yengish uchun harbiy kengash o‘tkazayotganda ularning huzuriga oddiy otboqar Shiroq kelib, o‘z rejasini bayon qilgan. Rejaga ko‘ra, Shiroq o‘z qabilasini qutqarish uchun harbiy hiyla ishlatgan.

Shiroq Doro I qarorgohiga kelib, o‘z qabiladoshlaridan nohaqlik ko‘rganidan shikoyat qiladi. Eron qo‘shinini saklar qabilasi turgan yerga qisqa yo‘l bilan olib borishini aytadi va ularni Qizilqum cho‘li ichkarisiga boshlaydi. Eron qo‘shini “yo‘lboshlovchi”ning maslahati bilan faqat 7 kunga yetadigan

suv, oziq-ovqat va yem-xashak olgan edi. Jazirama issiqda cho‘lni kesib o‘tayotgan dushman qo‘shini holdan toyadi, oziq-ovqati ham tugaydi.

Nihoyat yettinchi kuni eronliklar aldanganini payqaydilar. Shiroq atrofini qurshab olgan shoh Doro I va uning sarkardalariga qarata quyidagi so‘zlarni aytgan: “Men yolg‘iz o‘zim Doro qo‘shinini yengdim. Sizlarni aldab, cho‘lning qoq o‘rtasiga olib keldim. Xohlagan tomoningizga ketishingiz mumkin, vohagacha to‘rt tomoningiz ham yetti kunlik yo‘l!”

Dahshatga tushgan shoh va uning sarkardalari Shiroqqa yolvorib, unga suvsiz cho‘ldan olib chiqishi uchun katta boylik va’da qilishadi. Shiroq vatan ozodligi yo‘lida jonini fido qilishini aytgach, Doro I ning sarkardasi Ranosbat uni qilich bilan chopib tashlaydi. Qo‘shinning asosiy qismi suvsizlik va ochlikdan Qizilqum cho‘lida qirilib ketadi. Faqat Doro I va uning oz sonli a’yonlari yomg‘ir yog‘ishi tufayli halokatdan qutulib, Baqtra daryosi qirg‘og‘igacha yetib kelishgan.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Vatanga sadoqat *har bir kishining muqaddas burchidir.*

~~Vatanga sadoqat~~, mashaqqatli kasb, muqaddas burch, vatan madhi, vatan himoyachisi, yurt qalqoni.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

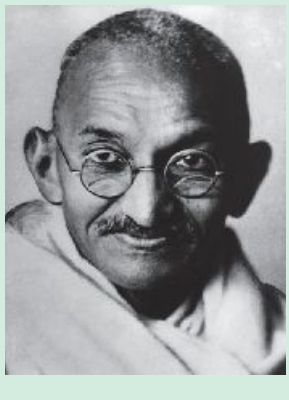
Foydalanish uchun so‘zlar: ~~shunday qilib,~~ menimcha, nihoyat, albatta, qisqasi, afsus.

Namuna. 1. *Shunday qilib,* safar hammamiz uchun foydali bo‘ldi.

1. _____ safar hammamiz uchun foydali bo‘ldi.
2. Biz _____ sizni kutamiz.
3. _____ hammamiz to‘plandik.
4. Bu bola _____ yonimizdagi maktabda o‘qiydi.
5. _____ ishimizni oxirigacha yetkaza olmadik.
6. _____ qo‘zichoqni bo‘ri yebdi o‘rmonda.

Mustaqil topshiriq

“Milliy qahramonlar” mavzusida esse yozib keling.

MAVZU

Baobab afsonasi

1 O‘qing.

BAOBAB AFSONASI

Mag‘rurlik va takabburlik qimmatga tushadigan illatdir. Bu haqda Afrika xalqlarining bir afsonasi bor.

Afsonalarga ko‘ra, baobab daraxti sayyoradagi eng go‘zal daraxt hisoblangan, shu sababli barcha mavjudotlar unga qoyil qolishgan. Hatto ma’budlar ham uning go‘zalligidan hayratda edilar.

Vaqt o‘tishi bilan daraxt o‘z-o‘zidan juda faxrlanib, boshqa daraxtlar va mavjudotlar uchun quyosh nurlarini to‘sib qo‘yadi. Tez orada ma’bud darajasiga ko‘tarilishini aytadi. Ma’budlar baobabning takabburligidan g‘azablandilar. Ular daraxtni teskari o‘sishga hukm qildilar: uning gullari yer ostida o‘sadigan, ildizlari esa havoga ko‘tariladigan bo‘lib qoladi.

2 Savollarga javob bering.

1. Baobab qanday daraxt, u qayerda o‘sadi?
2. Daraxtlar haqida qanday afsonalar eshitgansiz?

3 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Afsonalarga ko‘ra, baobab daraxti sayyoradagi eng go‘zal daraxt deb hisoblangan.
2. Baobabning gullari yer ustida o‘sadi.
3. Baobab daraxti sehrli kuchga egaligi bilan ajralib turgan.
4. Hatto ma’budlar ham baobabning go‘zalligidan hayratda edilar.

4 Gapiring.

Tarixiy shaxslar haqida suhbatlashing.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Birinchidan / ikkinchidan / o‘qib chiqish kerak / diqqat bilan / so‘zlab berish kerak / matnni / uning mazmunini.

Birinchidan, matnni diqqat bilan o‘qib chiqish kerak, ikkinchidan, uning mazmunini so‘zlab berish kerak.

1. shanba kuni / demak / soat 16.00 da bo‘ladi / ota-onalar majlisi.
2. yutqazib qo‘ydi / musobaqada / futbol jamoamiz / afsus.
3. eng baxtli / shubhasiz / dunyoda / men / insonman.
4. uni / ertaga / ehtimol / ko‘rarman / men.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *ehtimol, shubhasiz, dastlab, avvalo*

1. Afsonaviy baobab daraxtini _____ Afrikada shu nom bilan atashgan.
2. _____, baobab daraxti sayyoramizdagi eng go‘zal daraxt hisoblanadi.
3. Baobab daraxtining teskari o‘sishiga sabab, _____, uning takabburligi tufayli g‘azabga uchraganidir.
4. _____, bu afsona Afrika xalqlarining o‘tmishi bilan bog‘liqdir.

Mustaqil topshiriq

“Afsonaviy qahramonlar”. Qadimiy afsonalarga doir 6–7 ta savol tuzib, ularni sinfdoshlaringizga bering va fikr almashing.

MAVZU

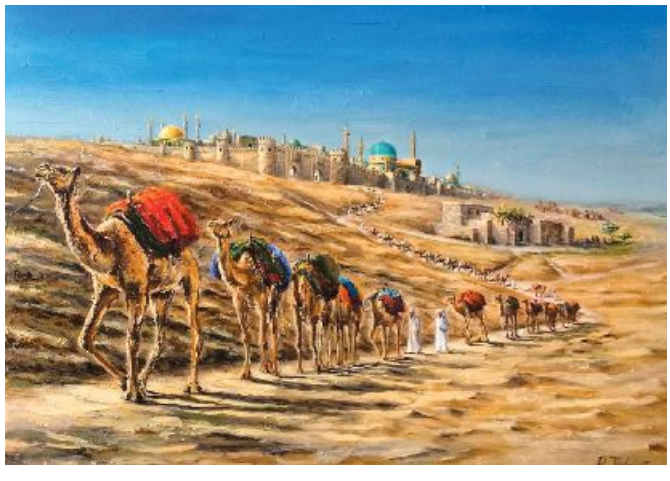
Rivoyatlar

1 Savollarga javob bering.

1. Buyuk ipak yo‘li haqida nimalarni bilasiz?
2. Buyuk ipak yo‘li O‘zbekistonning qaysi shaharlari orqali o‘tgan?
3. Buyuk ipak yo‘lining yo‘nalishi hozir ham mavjudmi?

2 O‘qing.

BUYUK IPAK YO‘LI

Buyuk ipak yo‘li haqidagi dastlabki ma’lumotlar miloddan avvalgi II asrga tegishlidir. Bu insoniyat tarixida Sharq va G‘arb dunyosini bir-biri bilan bog‘lagan birinchi xalqaro, qit’alararo yo‘l edi.

Ushbu karvon yo‘lini ilk bor venetsiyalik savdogar Marko Polo “Ipak yo‘li” deb nomlagan. U yevropaliklar orasida birinchi bo‘lib Xitoy imperiyasining chegaralariga yetgan. “Buyuk ipak yo‘li” atamasini esa fanga nemis tadqiqotchisi Ferdinand Rixtgofen 1877-yilda kiritgan.

Karvon yo‘llaridagi savdoning asosiy buyumi qimmatbaho ipak mahsulotlari edi.

Biroq ipakdan boshqa mollar ham ushbu yo‘l orqali tashilar edi. Markaziy Osiyodan Xitoyga qimmatbaho otlar, tuyalar, harbiy anjom va qurol-yarog‘lar, oltin va kumush, qimmatbaho toshlar va shisha buyumlar, teri va jun-mo‘ynalar, gilamlar-u ip gazlamalar, zar tikilgan matolar, tarvuz, qovun va shaftolilar, yirik dumbali qo‘ylar va ovchi itlar, qoplon va arslonlar olib borib sotilar edi. Xitoydan karvonlar chinni va metall idishlar, loklangan buyumlar, upalar, choy va guruch olib kelar edi.

Ipak yo‘li Xitoyning qadimiy poytaxti — Chanan shahridan boshlanib, uning shimoli-g‘arbiy chegaralarigacha Gobi sahrosining cheti bo‘ylab ketgan, keyin Sharqiy Turkiston orqali o‘tgan. Karvonlarning bir qismi Farg‘ona vodiysi va Toshkent vohasi orqali Samarqand, Buxoro, Xorazmga, keyin esa Kaspiy dengizi qirg‘oqlariga qarab ketar edi. Boshqa karvonlar esa Samarqanddan chiqib, Baqtriyaga borar va Qashqadaryo vodiysidan o‘tib, Termiz shahriga kelar, shu yerda Amudaryodan kechib o‘tib, Hindistonga qarab ketar edi.

Yo‘lning yana bir yo‘nalishi Eron, Suriya davlatlari orqali o‘tib, O‘rta dengiz bo‘yiga yetib kelar, bu yerdan mahsulotlarning bir qismi dengiz yo‘li orqali Rim va Yunonistonga olib o‘tilar edi.

Turli davrlarda Buyuk ipak yo‘lining Markaziy Osiyodagi asosiy manzillari vazifasini Qo‘qon, Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlari bajargan.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Buyuk ipak yo‘li qanday yo‘l edi?
2. Nima uchun aynan shu nom bilan nomlangan?
3. Buyuk ipak yo‘li qaysi hududlardan o‘tgan?
4. Buyuk ipak yo‘li tufayli qaysi davlat eng ko‘p daromad topgan?

4 Tinglang. O‘ylang va toping.

1. Xitoy va Markaziy Osiyo shaharlarini Kaspiy dengizi mamlakatlari bilan bog‘lovchi Buyuk ipak yo‘li ko‘p asrlar davomida ushbu hududlar o‘rtasidagi savdo va madaniyat almashinuv jarayonlarida muhim rol o‘ynagan.
2. Buyuk ipak yo‘lining asosiy qismi Osiyoning cho‘l hududlaridan o‘tgan.
3. U miloddan avvalgi II asrda Xitoy va Farg‘ona vodiysi shaharlari o‘rtasida savdo yo‘li sifatida vujudga kelgan.
4. Qimmatbaho yuklarni tashish uchun savdogarlar qizib turgan qumlarda yurishga juda yaxshi moslashgan otlardan ko‘proq foydalangan.
5. Noyob muhandislik inshootlari yo‘lning har 12–15 kilometrida bo‘lib, 150–200 tuyadan iborat karvonning chanqog‘ini qondira olgan.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *Amir Temur, harbiy qo‘riqchilar, ilm-fan taraqqiyotida, bekatlari, ~~Osiyoni~~, karvonsaroylar, bunyod etilgan, Amir Temur va temuriylar.*

Namuna. Qadimda Buyuk ipak yo‘li _____ dunyo bilan bog‘lovchi ko‘prik vazifasini o‘tagan.
Qadimda Buyuk ipak yo‘li Osiyoni dunyo bilan bog‘lovchi ko‘prik vazifasini o‘tagan.

1. _____ Buyuk ipak yo‘liga o‘zaro hamkorlik, hamjihatlik, do‘stlik asoslaridan biri sifatida qaraganlar.
2. _____ davrida Buyuk ipak yo‘lining _____ ta’mirlangan va ba’zi yerlarda yangilari _____. Yo‘llarda karvonlarning dam olishini ta’minlovchi _____ qurilgan. Bu karvonlarni mahalliy hokimliklar tomonidan qo‘yilgan _____ himoya qilib, bir manzildan ikkinchi manzilga yetkazib qo‘ygan.
3. Buyuk ipak yo‘li _____ ham muhim o‘rin tutgan.

Mustaqil topshiriq

Ushbu xaritani diqqat bilan o‘rganing. Buyuk ipak yo‘lining yo‘nalishlari (marshrutlari), ushbu yo‘lda joylashgan qadimiy shaharlar haqida ma’lumot bering.

MAVZU

Savdo yo‘llari

1 Gapiring.

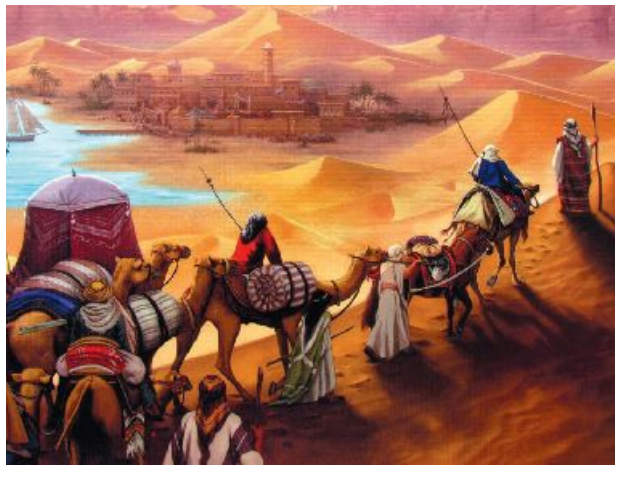
Buyuk ipak yo‘li haqida turli manbalardan ma’lumotlar toping. Olgan ma’lumotlaringizni tayanch tushunchalar yordamida quyidagi shaxslar nomidan gapirib bering:

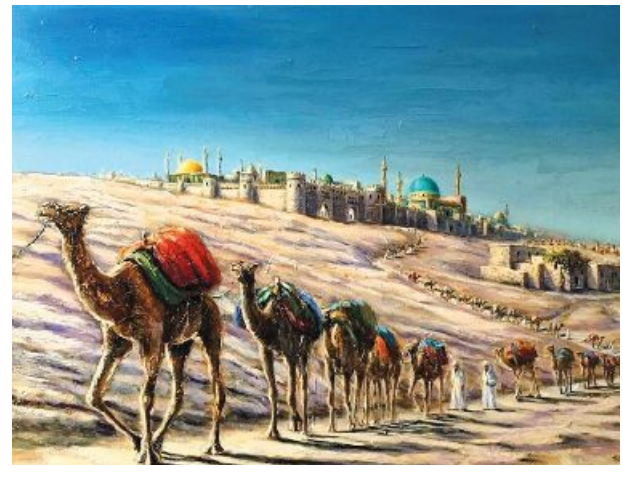
tarixiy ma’lumotlarni qayd etuvchi | arxeolog | savdogar | shahar fuqarosi | soliqchi

Tayanch tushunchalar: ipak ishlab chiqarish, hunarmandlar rastalari, tarixiy ma’lumotlar, boj to‘lovlari, karvonsaroylar, qimmatbaho metallar, xorijlik savdogarlar, san’at asarlari, arxeologik topilmalar, sharq mevalari, tuyalarga ortmoq, qurol-yarog‘, poliz mahsulotlari, mo‘ynalar, qaroqchilar hujumlari, quruq mevalar, shahar darvozalari, qo‘riqchilar, tovar almashish, nodir kitoblar, masjid xarobalari, dunyo sivilizatsiyasi.

2 Tinglang.

QADIMGI SAVDO YO‘LLARI

3 O‘qing.

QADIMGI DENGIZ SAVDO YO‘LI

Qadimgi davrlarda dengiz savdo yo‘llari ham mavjud bo‘lgan. Shulardan biri O‘rta dengizning sharqiy sohilida yashagan qadimgi finikiyaliklar* ochgan dengiz savdo yo‘li edi.

Finikiyaliklar o‘z davrining jasoratli dengizchilari bo‘lganlar. Ular birinchi bo‘lib O‘rta dengizga yo‘l ochganlar. Shimolda Gibraltar bo‘g‘ozi orqali Britaniya orollarigacha, Qizil dengiz orqali Hind okeaniga suzib borganlar. Finikiyaliklar o‘sha davr uchun mustahkam savdo kemalari yasaganlar. Ular yelkanlar yordamida yurgan va ko‘p yuklarni tashiy olgan. Finikiyaliklar kechalari yo‘ldan adashib ketmaslik uchun yulduzlarga qarab suzishni bilganlar.

**Finikiya – hozirgi Livan va Suriya davlatlari hududining bir qismida tashkil topgan qadimgi davlat.*

4 Savollarga javob bering.

1. Qadimgi savdo yo‘llari qaysi hududlardan o‘tgan?
2. “La’l yo‘li” va “Shoh yo‘li” haqida nimalarni bilib oldingiz?
3. Buyuk ipak yo‘li dunyo xalqlari hayotida qanday o‘rni tutgan?
4. Qadimgi finikiyaliklar ochgan dengiz savdo yo‘llari haqida nimalarni bilib oldingiz?

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Aftidan, chamasi, ehtimol, shubhasiz, balki so‘zlarini avval modal ma’noda, so‘ng o‘z ma’nosida qo‘llab gaplar tuzing.

Namuna. *Aftidan, bugun yomg‘ir yog‘sa kerak.*
Uning bu ishga noloyiqligi aftidan ko‘rinib turardi.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: shekilli, aftidan, shubhasiz, albatta, ishonchim komil.

Namuna. Yaxshi kasb egasi bo‘lish uchun, _____, o‘qib-izlanish kerak.
Yaxshi kasb egasi bo‘lish uchun, ***albatta,*** *o‘qib-izlanish kerak.*

1. _____, barchangiz bu yil sinfni a’lo baho bilan bitkazasizlar.
2. _____, bugun ham kelmaydiganga o‘xshaydi.
3. _____, biz buyuk ajdodlarimizning bizga qoldirgan meroslarini qadrlashimiz kerak.
4. Sen bugungi majlisga kelmading, _____?

Mustaqil topshiriq

O‘zingiz yoqtirgan asardan parcha oling. Parchada qo‘llangan modal so‘zlarni yozib keling va ma’nosini izohlang.

MAVZU

Afsonaviy qush

1 Tinglang.

Qaqnus haqidagi afsona

2 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Qaqnus qushi bir yilda ikki marta bolalaydi.
2. Uning tumshug‘i uzun va naysimon, tumshug‘ida har xil kuylar chiqara oladi.
3. Afsonalarga qaraganda, faylasuflar musiqa ilmini aynan uning nolishlaridan keyin o‘ylab topishgan.
4. Qaqnus yuz yildan kamroq umr kechiradi.
5. U o‘limini oldindan sezadi, kuylaganda qanotlaridan o‘t chiqib yonib ketadi.
6. Qaqnus yonib kulga aylangandan keyin kuldan yangi qaqnus qushi yaraladi.

3 Yozing.

Namuna. Samarqand safari (esimga tushmoq), ruhim yengil tortadi.
Samarqand safari esimga tushsa, ruhim yengil tortadi.

1. Tog‘da tong *(yorisha boshlamoq)*, yashil archalar ko‘zingizga xuddi sarvdek ko‘rinadi.
2. Soqi shunday *(qaramoq)*, Go‘ro‘g‘li sog‘ borib, salomat ovdan keldi.
3. Ichkari *(kirmoq)*, olmalar pishib, tagiga tushib yotardi.
4. Shahnoza shunday *(qaramoq)*, uzoqdan mashina kelayotgan ekan.
5. Kitobni qachon *(o‘qib bo‘lmoq)*, shunda qaytib beraman.

4 Tinglang. O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Odamlar qishloqdan chiqib ketgunga qadar otishmalar biroz to‘xtatildi.*

Adolat shoshilib tashqariga chiqsa	Saida bir guruh yordamchilar bilan klubni bezatadi
U boshini tik tutib, bir necha qadam tashlagan payt	o‘ynagani chiqarmayman
U o‘tgan hafta o‘rgangan narsalarini menga yoddan aytib bermaguncha	yerto‘ladan akasi chiqib keldi
Odamlar qishloqdan chiqib ketgunga qadar	hamma birdaniga o‘tirdi
Pilla topshirilib, klub binosi bo‘shagandan keyin	otishmalar biroz to‘xtatildi
Mashq tugagach	hovlida Azamat yo‘q

Mustaqil topshiriq

O‘zbekiston Respublikasining gerbida aks etgan humo qushi nimaning ramzi ekanini bilasizmi? Boshqa davlatlarning gerbida ham qushlari tasviri bormi?

MAVZU

Bermuda uchburchagi

1 Tinglang.

Bermuda uchburchagi: afsona va haqiqat

2 Savollarga javob bering.

1. Afsona va haqiqat orasidagi farq nimada deb o‘ylaysiz?
2. Bermuda uchburchagi haqida bilganlaringiz bilan o‘rtoqlashing.
3. Bu sirli hudud haqida yana qanday ma’lumotlarni bilishni xohlaysiz?
4. Yana qanday sirli joylar haqida eshitgansiz? Ular haqida gapirib bering.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Gaplarda qanday ma’no berilganini aniqlang.

Namuna. Dutor chalib o‘tirsam, tori uzilib ketdi. *(payt ma’nosi)*

1. Dutor chalib o‘tirsam, tori uzilib ketdi.
2. Oyna opa xatni oxirigacha o‘qiy olmadi, chunki hovlining eshigini kimdir taqillata boshladi.
3. O‘simlikni qancha parvarish qilsang, shuncha mo‘l hosil olasan.
4. Qish keldi, sovuq kunlar boshlandi.
5. Odamlar ishdan qolmasin deb marosimni soat besh yarimga tayin qilganmiz.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Bir kishi ariq ochadi, ming kishi suv ichadi.
Ariqni bir kishi qaziydi, ammo ko‘pchilik undan foydalanadi.

1. Bilim bilan kishining martabasi oshadi, ilmsizlik kishini tubanlashtiradi.
2. Yurting tinch – sen tinch.
3. Hech kimga ozor bera ko‘rma, dunyo barchaga barobardir.
4. Ayrilganni ayiq yer, bo‘linganni bo‘ri yer.

5 O‘qing.

SEMURG‘

Semurg‘ – Sharq xalqlari og‘zaki ijodidagi afsonaviy qush. Dastlab Eron mifologiyasida paydo bo‘lgan. “Avesto”da “Senemurg” shaklida ishlatilgan. Semurg‘ o‘zbek xalq ertak va afsonalarida ijobiy qahramonning do‘sti, himoyachisi, hamrohi, “yetti zulmat ichi”dan olib chiquvchi fantastik qush sanaladi.

Turkiy xalqlarda semurg‘ning humo, anqo, davlat qushi, baxt qushi, marqumomo, kuntubulg‘on, bulbuligo‘yo va boshqa variantlari bor. Semurg‘ obrazi “Qahramon”, “Oynayi jahonnamo”, “Rustam”, “Kenja botir” kabi ertaklarda tasvirlangan. Ularda afsonaviy obraz o‘tmish voqealari haqida fikr yuritish imkonini beradi. “O‘zbekfilm” kinostudiyasi “Semurg‘” filmini suratga olgan.

Semurg‘ning Humo varianti O‘zbekistonning Davlat gerbiga asos qilib olingan, shuningdek, Toshkentdagi “Turkiston” saroyi oldida uning ramziy monumenti o‘rnatilgan.

6 Savollarga javob bering.

1. Afsonalarga qay darajada ishonasiz?
2. Afsonaviy mavjudotlar haqida nimalar bilasiz?
3. Siz ham matnga qo‘shimcha ravishda Semurg‘ qushi haqida o‘z fikr-mulohazalaringiz bilan o‘rtoqlashing.

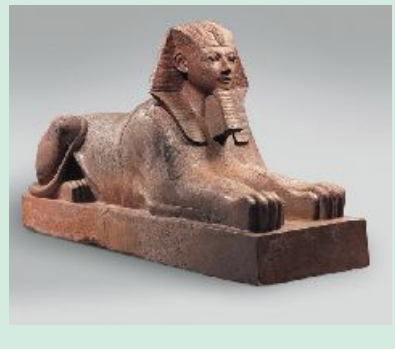
Mustaqil topshiriq

Turli xalqlarning mifologiyasida aks etgan afsonaviy mavjudotlar haqida ma’lumot toping va matn tuzing.

JISM VA RUHIYAT

Temperament

MAVZU

Jism va ruhiyat

1 **Savollarga javob bering.**

1. Sizni atrofdagilar tanqid qilishsa yoki maqtashsa, qanday qabul qilasiz?
2. Do‘stlaringiz orasida arzimagan sabab bilan tez xafa bo‘ladigan yoki yig‘lab yuboradigan kishilar bormi?

2 **O‘qing.**

“Temperament” so‘zi lotinchadan olingan. Temperamentning ilmiy asosini Hippokrat yaratgan, turlarini ham Hippokrat nomlagan. Temperamentning to‘rtta turi mavjud bo‘lib, ular: xolerik, sangvinik, flegmatik, melanxolikdir. Quyida temperament turlarining ajoyib xususiyatlari bilan tanishasiz:

Xoleriklar kuchli, chaqqon odamlardir. Ularda vazminlik yo‘q, o‘ziga xos xususiyati jizzakilik va beqarorlik sanaladi. Xoleriklar faol, ishchan va to‘xtovsiz reaksiyali insonlardir. Ular bir maromda ishlay olishmaydi: goh g‘ayrat bilan, goh imillab ishlashadi.

Sangviniklar kun tartibiga tez-tez amal qilgan holda qarorlar qabul qilishadi. Ularning tezlik, ko‘tarinkilik bilan bir ishdan boshqasiga o‘tishlari oson. Ular xoleriklar kabi bir necha qarorlarni qabul qiladilar, flegmatiklardek tez va aniq bajariladigan rejalarni tuzadilar.

Flegmatiklar uchun eng muhimi xotirjamlikdir. Ular tinch va sokin hayotni yoqtiradilar. Bunda doimiy ish-harakat ketma-ket bajarilib borishi, kun tartibi va har kunlik ishlar bir maromda ketishi zarur. Har kuni bir xil vaqtda uyg‘onish, bir xil vaqtda ovqatlanish, vazifalarni bir xil vaqtda bajarib topshirish flegmatiklarga xos.

Melanxoliklar g‘amgin, qat’iyatsiz va ma’yus kishilardir. Salga charchash, biror ishga yetarlicha jur’at etmaslik, o‘z fikrlari va istaklarini qondira olmaslik ularga xosdir. Melanxoliklar ko‘pincha arzimagan qiyinchiliklarga bardosh bera olmaydilar: ularga qarshi kurashdan voz kechadilar.

3 **O‘ylang va toping. Yozing.**

Foydalanish uchun so‘zlar: *xoleriklar, temperament, melanxoliklar, flegmatiklar, Hippokrat, sangviniklar.*

1. _____ – ilmni tez va osongina o‘zlashtiradigan, muomalada ko‘proq shirinsuxan, gapdon hisoblanuvchi temperament vakillari.
2. _____ – lotincha “mutanosiblik” ma’nosini bildiruvchi so‘z.
3. _____ – temperament haqidagi nazariyani yaratgan shaxs.
4. _____ – nutqi sekin, zaif, ba’zan pichirlash darajasiga tushadigan temperament vakillari.
5. _____ – vujudga kelgan hayot tartibiga, ishdagi sistemaga qat’iy rioya qiladigan temperament turi.
6. _____ – jahli tez temperament egasi.

Men	aytmoq + moqchi	-man	Biz	aytmoq + moqchi	-miz
Sen		-san	Siz		-siz
U		-	Ular		-lar

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Biz ertaga oilamiz bilan sayohatga* ***jo‘namoqchimiz.***

1. Biz ertaga oilamiz bilan sayohatga _____.
   a) ketmoqchiman; b) bormoqchilar; d) otlanmoqchi; e) jo‘namoqchimiz.
2. Men ta’tilda buvimnikiga _____.
   a) otlanmoqchi; b) bormoqchisan; d) ketmoqchiman; e) jo‘namoqchimiz.
3. Ular uzoq safarga _____.
   a) bormoqchisiz; b) otlanmoqchilar; d) ketmoqchiman; e) jo‘namoqchimiz.
4. Sen nima maqsadda Buyuk Britaniyaga _____.
   a) bormoqchisan; b) otlanmoqchi; d) ketmoqchiman; e) jo‘namoqchimiz.

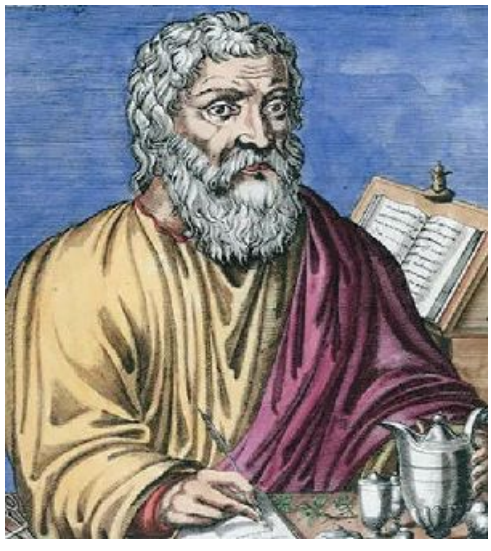

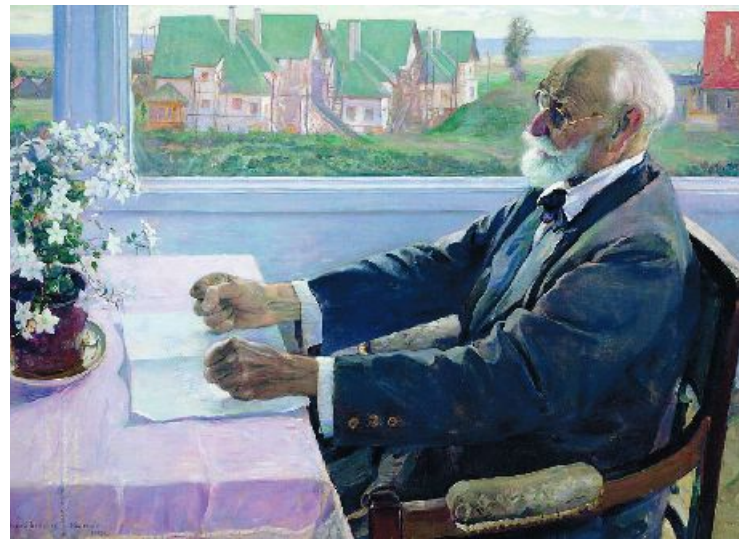
5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Teatr oldida uchrashmoqchimiz.*

1. Avtobusdan	A) uchrashmoqchimiz
2. Vazifani	B) chizmoqchiman
3. Mehmonxonada	D) chiqmoqchisiz
4. Sayohatga	E) tushmoqchimiz
5. Mashinani	F) bajarmoqchisan
6. Qalam bilan	G) bormoqchiman
7. Uydan	H) haydamoqchi
8. Teatr oldida	I) qolmoqchiman

6 Tinglang.

7 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Insonda yoshi ulg‘aygani sari yuzaga chiqadigan xarakter-xususiyatlarni temperament bilan izohlash mumkin.
2. Hippokrat odam xulq-atvori, tana tuzilishi, organizmning bir butunligi to‘g‘risidagi g‘oyaga asos solgan.
3. Xoleriklar deyarli kasallikka chalinmaydi.
4. Oliy nerv faoliyati, temperament tiplarining aniq tasnifi bilan fransuz olimi shug‘ullangan.
5. Sangviniklar kuchsiz, kamharakat tip sanaladi.
6. Temperament lotincha “temperantum” so‘zidan olingan bo‘lib, “mutanosiblik” degan ma’noni bildiradi.
7. Flegmatiklar kamgap, nutqi sekin, ba’zan past ovozda gapiradigan xotirjam insonlardir.
8. Temperament turlari vakillari orasida sangviniklar eng yaxshilari bo‘lsa, melanxoliklar eng yomonlari sanaladi.

Mustaqil topshiriq

Sizda xolerikka xos xususiyatlar bormi? Xolerikka xos bo‘lmagan xususiyatlaringiz-chi? Ularni yozing.

MAVZU

Psixogigiyena

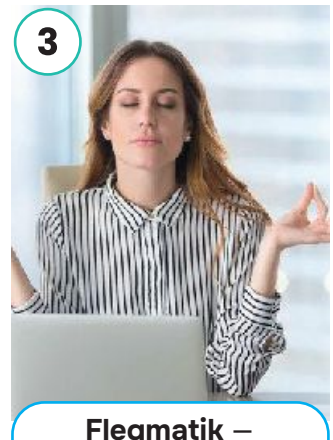
1 O‘qing.

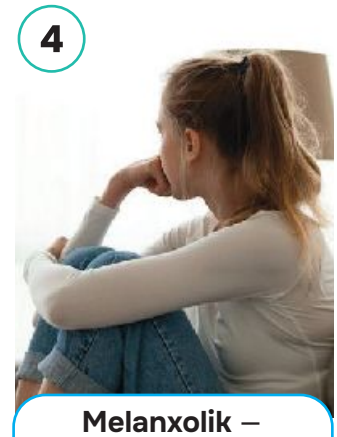
Xolerik – tez jahli chiqib ketadigan, hissiyotga beriluvchan odam.

Sangvinik – harakatchan, xushchaqchaq, gapdon, irodali odam.

Flegmatik – tartibga rioya qiladigan, bosiq, kam harakatchan va sust odam.

Melanxolik – o‘z kuchiga ishon maydigan, nutqi sekin, doimo tushkun, tang ahvolda yuradigan, qiyinchiliklardan qo‘rqadigan odam.

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Sinfingizda kimlarning temperamentini o‘rganganlaringiz asosida aytib bera olasiz?
2. Otello, shum bola, Zaynab, Harri Potterning do‘sti Ron, “Shaytanat”dagi Asadbek kabi asar qahramonlarining temperamentlarini tahlil qiling.

3 Tinglang. Yozing.

Namuna. *1) vazmin; 2) kamharakatlik; 3) ...*

Flegmatiklar sangviniklarga qaraganda birmuncha (1) _____ kishilardir. Ularda shoshmaslik, vazminlik ancha barqaror bo‘ladi, murakkab hayotiy vaziyatlarda (2) _____ kuzatilsa-da, qo‘yilgan maqsadga erishishda birmuncha barqaror, (3) _____ va dadil bo‘lishadi. Bilimlarni sekinroq o‘zlashtirsalar ham, lekin (4) _____ egallaydilar.

Xoleriklar kuchli, (5) _____, vazmin bo‘lmagan odamlardir. Ularning o‘ziga xos xususiyati (6) _____ va beqarorlik sanaladi. Xoleriklar faol, (7) _____ va to‘xtovsiz reaksiyali odamlardir. Ular bir maromda ishlay olishmaydi: goh g‘ayrat bilan, goh (8) _____ ishlashadi.

Melanxoliklar (9) _____, jur’atsiz va ma’yus kishilardir. Salga (10) _____, biror ishga yetarlicha jur’at etmaslik, o‘z (11) _____ va istaklarini qondira olmaslik ular uchun xosdir. Melanxoliklar ko‘pincha (12) _____ qiyinchiliklarga bardosh bera olmaydilar: ularga qarshi (13) _____ voz kechadilar.

(14) _____ chaqqon, tirishqoq, (15) _____, ta’sirchan kishilardir. Ular tevarak-atrofga tez (16) _____. Ular bilimni tez va (17) _____ o‘zlashtirsalar-da, hamma vaqt ham (18) _____ egallamaydilar.

Men	yoz~~moq~~ (-a / -y)	-man	Biz	yoz~~moq~~ (-a / -y)	-miz
Sen		-san	Siz		-siz
U		-di	Ular		-dilar

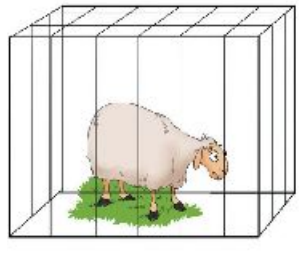
4 O‘ylang va toping. Yozing.

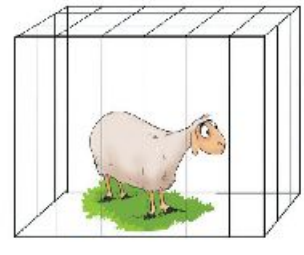
Namuna. bajaraman / berilgan / men / har / uyga / kuni / vazifalarni

Men uyga berilgan vazifalarni har kuni bajaraman.

1. doimo / u / olib / fotoapparatini / boradi / sayohatga
2. sinfxonamizni / kuni / har / tozalaymiz / biz / ertalab
3. erta / maktabga / tongdan / oladilar / o‘quvchilar / yo‘l
4. aylanadi / Yer / atrofida / Quyosh / o‘qi / va / o‘z / atrofida
5. ingliz / o‘tkaziladi / ikki / marta / tili / imtihoni / yilda

5 O‘qing. Savollarga javob bering.

Ibn Sinoning fikriga ko‘ra, kasalliklar bir-biriga o‘xshash bo‘lsa ham, har bir bemorni davolashda uni diqqat bilan o‘rganish, oilasi va yashash sharoiti bilan tanishish o‘ta muhim. Hozirgi davrda bu “psixogigiyena” deb ataladi.

Ibn Sino psixoprofilaktika bilan ham shug‘ullangan. Kasalliklarning oldini olishda tarbiyaning ahamiyatini ko‘rsatib o‘tgan. “Tarbiya erta bolalik davridan boshlanishi kerak”, — degan edi Ibn Sino. Bolani qo‘rqoq, g‘amgin yoki juda erka qilib o‘stirmaslik kerak. Ota-ona bola nimani xohlayotganini doimo sezishi va o‘sha narsani bolaga yetkazib berishga harakat qilishi, yomon narsalardan esa yiroqlashtirishi zarur. Bu qoidalarga rioya qilish bolaning zehnini o‘tkir qiladi, tanasini sog‘lom o‘stiradi.

Ibn Sino kasalliklarning kelib chiqishida asab tizimining ahamiyati katta deb bilgan. G‘azab, qo‘rquv, qattiq siqilishlar organizmni holsizlantirib, turli kasalliklarga moyil qilib qo‘yadi. Buni quyidagi tajriba orqali isbotlab bergan. Ibn Sino bitta qo‘yni oddiy sharoitda, ikkinchisini esa qafasda saqlab, ikkalasini ham bir xil boqqan. Qafasdagi qo‘yning atrofida bo‘ri aylanib yurgan. Bir-ikki kundan so‘ng bo‘ri ko‘rinib turgan qafasdagi qo‘y yem yemay qo‘yadi va holdan toyib o‘ladi. Ibn Sino qo‘yning o‘limiga ruhiy zo‘riqish va buning natijasida organizmning holdan toyishi sabab bo‘lgan, deb xulosa chiqargan.

1. Kasalliklarning kelib chiqishi nimalarga bog‘liq?
2. G‘azab, qo‘rquv, siqilish haqida Ibn Sino qanday fikr bildirgan?
3. Ibn Sino qo‘ylarda tajriba o‘tkazib, nimani isbotlagan?

Mustaqil topshiriq

Boraman, uchrashaman, taqdim qilaman, gaplashaman fe'llari ishtirokida matn tuzing.

MAVZU

Mening temperamentim

1 **O‘ylang va toping. Yozing.**

1

Flegmatik.
Og‘ir-bosiq

2

3

4

5

6

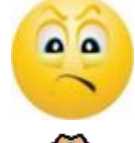
7

8

9

10

2 **O‘qing.**

Kishining qaysi temperament vakili ekanini u ishlatayotgan so‘zlardan, tuzayotgan gaplardan ham bilib olish mumkin. Masalan, xoleriklar tez-tez o‘z oldilariga, bajarish-bajarmasligi noma'lum bo‘lsa ham, maqsad qo‘yib harakat qiladilar. Ular ko‘proq *“men bajarmoqchiman”, “men qilmoqchiman”, “men o‘rganmoqchiman”, “men bormoqchiman”* tarzidagi bir qator maqsadlarni qo‘yadilar. Ba'zan maqsadni unutib qo‘yishlari ehtimoli ham bor. Biroq ular har qanday vaziyatda birinchi bo‘lib o‘z qarorlarini *“-moqchi(man)”* tarzida bayon qiladilar.

Melanxoliklarga *“bajararman”, “qilarman”, “o‘rganarman”, “o‘qirman”, “yozarman”* kabi so‘zlar xos bo‘lib, ular asosan bajarilishi gumon bo‘lgan ishlar haqida gapiradilar. Bir kun, qachondir bajarilishi mumkin bo‘lgan ish-harakatlarni sokin, past tovush, ishonarsiz ifoda etadilar.

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

Yuqoridagi matnga asoslanib, ta’rif bering.

Flegmatiklar – _____.

Sangviniklar – _____.

Men	o‘qi~~moq~~ (-r / -ar)	-man	Biz	o‘qi~~moq~~ (-r / -ar)	-miz
Sen		-san	Siz		-siz
U		-	Ular		-lar

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Ular kechqurun topshiriqlarni *(bajarmoq).*

Ular kechqurun topshiriqlarni bajarishar.

1. Men vazifalarimni ertaga (*qilmoq*).
2. U maktabga dushanbadan (*bormoq*).
3. Sen keyingi darsda (*gapirmoq*).
4. Siz kitobni kelasi hafta (*o‘qimoq*).
5. Biz ertaga ham bu yerda (*qolmoq*).

5 Tinglang. O‘ylang va toping.

Psixologik test

Tanlagan javoblaringizga ✔ belgisini qo‘ying.

1) __; 2) __; 3) __; 4) __; 5) __; 6) __; 7) __; 8) __; 9) __; 10) __;
11) __; 12) __; 13) __; 14) __; 15) __; 16) __; 17) __; 18) __; 19) __; 20) __;

Javoblar:

1–5 – xolerik

6–10 – sangvinik

11–15 – flegmatik

16–20 – melanxolik

Javoblaringizni sanab ko‘ring, masalan, 1 dan 5 gacha 3 ta yoki 4 ta belgi qo‘ygan bo‘lsangiz, demak, sizda temperament tipi xolerikdir; javoblarda sonlar miqdori bir xil bo‘lib qolganda esa sizda har ikki temperament xususiyati mavjud bo‘ladi. Unutmang, bitta odamda bitta temperament sof holda uchramaydi.

6 O‘ylang va toping. Gapiring.

Temperament turlari va ularga xos xususiyatlar	Sangvinik	Xolerik	Flegmatik	Melanxolik
Serjahl va tez	+			
Bosiq va chidamli				
O‘z kuchiga ishonmaydigan				
Tavakkal qilishga moyil				
Ehtiyotkor va vazmin				
Quvnoq va ishchan				
Boshlagan ishini oxiriga yetkazadigan				
Hissiyotga beriluvchan				
Dilkash va mehribon				
Tirishqoqlik bilan ishlaydigan				

Mustaqil topshiriq

Melanxolik temperamenti vakillarining xususiyatlaridan kelib chiqib, ularga tavsif yozing.

MAVZU

Kamalak

1 O‘ylang va toping. Yozing.

Rasmda nechta rang ko‘ryapsiz?

2 O‘qing.

Psixologiyada ranglarning o‘ziga xos xususiyatlari inson ruhiyati, xarakteri bilan bog‘liq holda o‘rganiladi. Ranglarning odam xulq-atvoriga, ruhiy holatiga yoki fiziologik holatiga qanday ta’sir qilishi yuzasidan ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Ayniqsa, marketing va dizayn sohalarida rang bilan ishlash juda muhimdir. Sababi kompaniyalar xarid darajasini oshirish uchun mijozlarni jalb qiladigan ranglardan foydalanish lozim deb hisoblaydilar. Masalan, qizil rang ishtahani ochadi degan qarash mavjud. Shu bois “McDonald’s”, “Pizza Hut”, “KFC”, “Loook” va “Wendy” kabi taniqli fastfud tarmoqlari ushbu rangni o‘zlarining logotiplari va binolarida ishlatishadi. Yoki moviy rangni olaylik: bu rang osmon va suv rangidir, u osoyishtalik, aql-idrokni anglatadi. Marketing dunyosida u “Facebook”, “Twitter”, “Telegram” kabi ko‘pgina logotiplarda qo‘llanadi. Bu nafis va korporativ rang kompaniyalar tomonidan ko‘p ishlatilishi sababi ishonch va poklik belgisi ekanidadir. Bulardan tashqari, siyohrang ham marketing dunyosida juda mashhur, chunki u nafislikni anglatadi va juda jozibali rang deb ta’riflanadi. Qora rang esa salbiy ma’noga egalik xususiyati bo‘lsa-da, moda olamida tengsizdir. Chunki bu rang rasmiyatchilik, tetiklik, nafislik rangi sanaladi. Aynan qora rangga qarama-qarshi rang deb sanaluvchi oq rang soflik va beg‘uborlik ramzidir. Yoga bilan shug‘ullanuvchi insonlar oq rangga bo‘yalgan xona, oq rangli kiyimlar, oq atirgullar bilan bezatilgan uylarda shug‘ullanish tanani yanada tozalaydi va insonga tasalli beradi deb ishonishar ekan.

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Osoyishtalik, aql-idrokni bildiruvchi rang *siyohrang / oq rang / moviy rang* hisoblanadi.
2. Rasmiy marosimlarda asosan *oq / qizil / qora* rangli kiyimlar kiyiladi.
3. Qizil rangdan ko‘p foydalanadigan savdo belgisiz: *“Facebook” / “WhatsApp” / “Loook”.* Marketing dunyosida taniqli bo‘lgan nafis ranglardan biri — *siyohrang / qora / oq*.

4. Moviy rang hamkorlarning o‘zaro *sadoqati / ishonchi / aql-idrokini* anglatadi.
5. Maxsus mashqlar bilan shug‘ullanuvchi insonlar *qora / qizil / oq* rangni afzal ko‘rishadi.

4 Tinglang. O‘ylang va toping.

Namuna. *1) rangni; 2) qora; .....*

Siz qaysi rangni yoqtirasiz?

Insonlar ma’lum (1) _____ ko‘rganda unga nisbatan o‘zlarida hissiy o‘zgarishni sezishadi. Aytishlaricha, (2) _____ rangi yoqtiruvchi insonlar sirli hisoblanib, davralarga tezda kirishib keta olishmaydi, biroq boshqalarning (3) _____ tez sazovor bo‘lishadi va qora rangli kiyimlarni kiyish orqali ko‘proq (4) _____ ongsiz intilishadi.

(5) _____ rangni yoqtiruvchilar esa haq-huquqlarini buzishlariga yo‘l qo‘ymaydigan, biror ishni (6) _____ bajarishga harakat qiluvchilardir.

(7) _____ rangni afzal ko‘ruvchilar ko‘proq rahbar bo‘lishga, boshqarishga qiziquvchi insonlar hisoblanadi. Ularda ba’zan (8) _____, qaysarlik kuzatiladi.

(9) _____ rangni yoqtiradigan insonlar ularga chegara qo‘yishlarini istashmaydi, ular hayotga inson (10) _____, o‘z nuqtayi nazari bilan qarashi lozim deb o‘ylaydilar.

Sariq rangni yaxshi ko‘ruvchilar (11) _____, o‘z maqsadlari yo‘lida tinmay harakat qiladigan odamlar sanaladi.

(12) _____ rangni asosan qizlar yoqtirishadi va bu insonlar (13) _____, jozibadorlik qadrlashadi. Ular mehnatkash, ma’lum ishni tartib bilan bajaradigan insonlar hisoblanadi.

(14) _____ rangni afzal ko‘ruvchi odamlarning esa ichki dunyosi nihoyatda boy sanaladi, ular (15) _____ o‘ylab topishadi, biroq hammaga ham o‘z qalblarini ochishni xohlashmaydi. Ular (16) _____ va tartibni yoqtirishadi.

5 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz qaysi rangni yoqtirasiz va nima uchun?
2. Yoqtirgan rangingiz haqida qanday ma’lumotlarni bilasiz?

Men	bor~~moq~~ + -sa	-m	Biz	bor~~moq~~ + -sa	-k
Sen		-ng	Siz		-ngiz
U		-	Ular		-lar

6 O‘qing. Yozing.

Foydalanish uchun so‘zlar: *tanlamoq, o‘ynamoq, bilmoq,* anglatmoq, ~~bo‘yamoq~~, o‘ylamoq.

Namuna. *Mutaxassislarning fikricha, bolalar chizgan rasmini qora rangga bo‘yasalar, ularni psixolog qabuliga olib borish lozim.*

1. Oq rangning ma’nosi Sharqda nimani _____-sa, G‘arbda ham xuddi shunday emas.

2. Bola qaysi rangdagi o‘yinchog‘ini sevib _____-sa, unda shu rangga nisbatan ijobiy emotsiya bor.
3. Insonlar kiyimning qulayligi birinchi o‘rinda deb _____-sa-da, sotib olayotganda rangiga qarashadi.
4. Ba’zi insonlar kiyimning to‘q ranglisi odamni savlatli qilib ko‘rsatadi deb _____-sa, boshqalar bunday xususiyatga och rangli kiyimlar ega deb o‘ylaydi.
5. Pushti rangni ko‘proq qizlar _____-sa, to‘q ko‘k rangni o‘g‘il bolalar afzal ko‘rishadi.

Mustaqil topshiriq

Kimyo darslarida olgan bilimlaringiz asosida ranglar haqida qiziqarli ma’lumotlar tayyorlang.

MAVZU

Rang-barang olam

1 **O‘qing.**

FAUNA VA FLORA

Atrofimizdagi olam rang-barangdir. Ayniqsa, qushlar, hayvonlar, o‘simliklar orasida biz har doim ko‘rib, o‘rganib qolgan ranglarimizga nisbatan noodatiy rang va turlarga ega jonzotlar yashaydi.

Aslida barcha itlarning tili pushti rangda bo‘ladi, lekin dunyoda tilining rangi pushti bo‘lmagan yagona it zoti Chau-chau hisoblanadi. Ularning tili siyohrang bo‘ladi.

Dunyoda shunday qanotlari shaffof kapalaklar borki, ular o‘zi qo‘ngan narsa rangiga kiradi.

Amazonka daryosida noyob pushti delfinlar hayot kechiradi.

Yer sayyorasida oq karkidonlardan atigi 3 dona qolgan. Ularni maxsus qo‘riqchilar tinimsiz qo‘riqlab yuradi.

Amazonka daryosida pushti delfin yashasa, tabiatda xuddi shunday rangga ega pushti kaptar ham mavjud bo‘lib, ular juda noyob sanaladi. Bugungi kunda ularning soni atigi 100 ta.

Dunyodagi eng turfa ranglarga ega yagona va chiroyli qushlar, shubhasiz, tovuslardir.

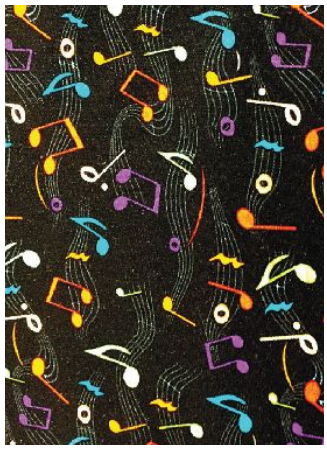
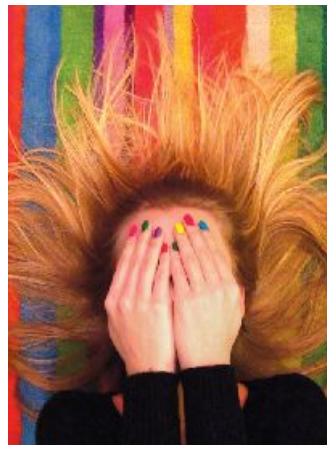

Lolalar sayyoramizdagi eng ko‘p sotiladigan gullar sanaladi. Ularning vatani Hollandiya bo‘lib, bu yerda har yili 300 trillion tupdan ortiq turli rangdagi lolalar yetishtiriladi.

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz ham shunday qiziqarli ma’lumotlarni bilasizmi?
2. Matnda pushti rangli qaysi jonzotlar haqida so‘z borgan?
3. Dunyodagi eng chiroyli qush qaysi?
4. Itlarning tili qanday rangda bo‘ladi?
5. Hollandiya “gullar mamlakati” ekanini bilarmidingiz?
6. Karkidonlarni nima uchun qo‘riqlashadi?
7. Shaffof kapalakning qanday xususiyati mavjud?

3 Tinglang. O‘ylang va toping.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Qizil rangni yashil bilan almashtirib yuborish nima deb ataladi? *Daltonizm.*

1. Xona, idish-tovoq, kiyimlar, buyumlar rangidan qo‘rqish kasalligi nima?
2. Musiqada ham rang borligini qayerlik olimlar aniqlaganlar?
3. G‘amgin musiqalar inson tasavvurida qanday rangni hosil qiladi?
4. Xromofobiya natijasida insonda qanday holatlar yuz beradi?
5. Sariq, pushti kabi iliq ranglar insonda qanday kechinmalarni yuzaga keltiradi?
6. Moviy va ko‘k ranglar qaysi sohaning rivojiga katta ta’sir ko‘rsatadi?

Agar ...-sa, ...

Mabodo ...-sa, ...

Agar biz ranglarning inson psixologiyasidagi ahamiyatini o‘rgan**sa**k, odamlarga ta’sir o‘tkazishni ham uddalashimiz mumkin.

Mabodo tropik o‘rmonga borib qol**sa**k, barcha rangli va chiroyli o‘simliklarni qo‘l bilan ushlab ko‘rmasligimiz lozim.

Mustaqil topshiriq

Internetdan rang haqidagi qiziqarli, ilmiy faktlarni topib, ularga ijodiy yondashgan holda do‘stlaringizga tushuntirib bering.

MAVZU

Ijtimoiy odoblar

1 O‘qing.

A Odobli, bilimdon, mehnatsevar, imon-e’tiqodli farzand nafaqat ota-onaning, balki butun jamiyatning eng katta boyligidir. Darhaqiqat, har bir farzand shaxsi oilada shakllanadi. Demak, oila barkamol avlod poydevori hisoblanadi. Shunday ekan, oilada farzandlarni axloqiy-huquqiy jihatdan tarbiyalash, ayniqsa, adolat, burch, vatanparvarlikni shakllantirish, ona-Vatanni sevish hissini uyg‘otish o‘ta muhim hisoblanadi.

B Oilada farzandlarni o‘z burchiga sadoqat ruhida tarbiyalash mas’uliyat, onglilik, vijdon kabi fazilatlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Bunda ota-onaning o‘zaro samimiy munosabati, ularning farzandlari bilan yaqin, do‘stona munosabatda bo‘lishi, farzandlarning kelajakdagi orzu-maqsadlarini tushunib olishlari ularning sog‘-salomat voyaga yetishlari uchun asos bo‘ladi. Inson tarbiya jarayonida yaxshi xulq-atvor, odatlar va aql-farosatga ega bo‘lgan bo‘lsa, hayot saboqlarini shunchalik yaxshi anglaydi va yaxshi ishlarni amalga oshiradi: aksincha, qanchalik tarbiyasi kam, hayotiy ko‘nikmalari oz bo‘lsa, bunday shaxs ba’zan bilib yoki bilmay yomon ishlarga qo‘l uradi.

D Bolalarni tarbiyalashda yo‘l qo‘yilgan xato-kamchiliklardan hech qachon ko‘z yummasligimiz kerak. Ba’zan odobsiz, bilimsiz, aqlsiz, giyohvand, ota-onasiga qo‘l ko‘taradigan va o‘z bolalarining baxtsiz yashashiga sababchi bo‘layotgan kishilar uchraydi. Bunday-larning paydo bo‘lishiga asosiy sababchi ota-onalari-ku! Bolasining bunday xulqiga ularning tarbiyaga loqaydliklari sabab bo‘lgan.

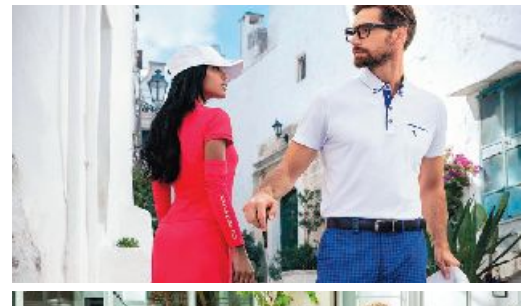
2 O‘ylang va toping. Yozing.

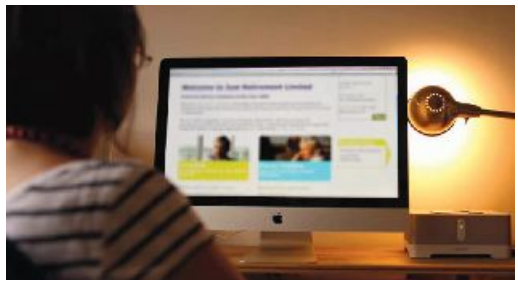
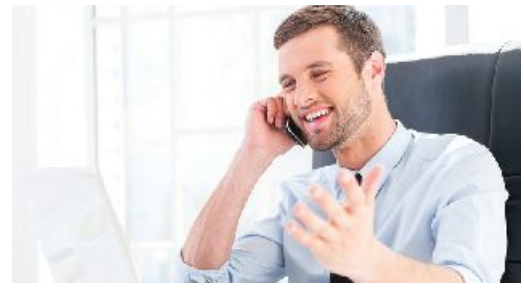
Namuna. *Tarbiyali farzandlar butun jamiyat boyligi sanaladi.* ***(A)***

1. Inson qanchalik yaxshi xulq-atvorga ega bo‘lsa, hayotda shunchalik muvaffaqiyatga erishadi. (__)
2. Bolalarning xatolarini vaqtida tuzatish kerak. (__)
3. Shaxsning hayotiy ko‘nikmalari uni noto‘g‘ri ishlardan asraydi. (__)
4. Ota-onaning o‘zaro samimiy munosabati farzandlarga ta’sir qiladi. (__)
5. Oila farzandlarning shaxs bo‘lib yetishishlaridagi asosdir. (__)
6. Bilimsiz, axloqsiz kishilarning oilasidagi tarbiya farzandlar tarbiyasiga ta’sir etadi. (__)
7. Farzandlar ulg‘aygan sari ota-ona ular bilan do‘stona munosabatda bo‘lishi lozim. (__)

3 Tinglang.

4 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Audioda nima haqida ma’lumot berildi?
2. Yuqoridagi rasmlarni odob tushunchasi bilan bog‘lab tasvirlang.

Esse (fransuzcha, *tajriba, mashq*) – adabiy, falsafiy, ijtimoiy, publitsistik mavzularda yozilgan, masalalar sistematik-ilmiy tarzda emas, balki erkin shaklda talqin qilinadigan nasriy asar.

Yozilish maqsadiga ko‘ra esse quyidagi turlarga bo‘linadi:

- tavsiflovchi esse;
- mulohazali esse;
- umumlashtiruvchi esse;
- argumentli esse;
- ijodiy esse.

Esse muallifga o‘z fikrini erkin bildirishga, mavzuga aloqador ma’lumotlarni ongli qabul qilishga va tushunishga, muammoning yechimini topishga aloqador dalillardan foydalanib o‘z xulosasini aniq va savodli bayon etishga imkon yaratadi. Muhimi, keltirilgan fakt va dalillarning o‘rinli qo‘llanishidir.

Essening hajmi 200–2500 ta so‘z atrofida bo‘ladi.

5 O‘qing.

Bolalar tarbiyasida tezda ijobiy natijalarga erishish uchun ularga bilim berish bilan birga ma’lum mehnat jarayonlariga jalb etish, kasb va mutaxassislik sir-sinoatlarini qo‘shib o‘rgatish maqsadga muvofiqdir. Tarbiyaning ba’zan samarasiz bo‘lishiga asosiy sabablardan biri tarbiya jarayonida tartib-intizomning bo‘lmasligidir. Shaxs qanchalik mehr-muhabbat va tartib-intizom asosida tarbiyalansa, yomon xatti-harakatlardan shunchalik uzoq bo‘ladi. Tarbiyaning asosiy maqsadi yoshlarni baxt-saodatli, o‘z zamonining aziz, hurmatli va fidoyi kishisi qilib tarbiyalashdan iborat. Tarbiyaning murakkabligi shundaki, u hech qachon tugamaydi, ya’ni kishi tug‘ilganidan to o‘lguniga qadar zarur bo‘ladi. Bundan tashqari, biror tarbiya ko‘rgan avlod o‘rniga kelgan farzandlarni yana qayta boshdan tarbiya qilish kerak bo‘ladi. Bu esa tarbiyaning doimiyligi va abadiyligini ko‘rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, har bir insonning oiladagi tarbiyasi uning kelajakdagi hayotida muhim o‘rin tutadi.

6 Savollarga javob bering. Yozing.

1. Yuqoridagi matnga qanday sarlavha qo‘ygan bo‘lar edingiz?
2. Matnda qanday muammo tilga olingan?
3. Muammoning yechimi nimada?
4. Siz matndan qanday xulosa chiqardingiz?

Mustaqil topshiriq

Yuqorida berilgan ma'lumotlardan foydalanib "Internet va yoshlar" mavzusida argumentli esse yozing. Unda quyidagi qolipdan foydalaning:

1) mavzu;
2) qo'yilgan muammo;
3) muammo xususidagi fikrlar;
4) muammoning yechimi;
5) taklif va xulosalar.

Eslatma: argumentli essening asosiy qismida faktlar, aniq ma'lumotlar va raqamlardan (statistika) foydalaniladi.

MAVZU

Fazilat

1 Yozing.

Ishda, tanaffus paytida, mashg'ulot paytida, majlisda, sayr qilayotganda, konferensiyada, uyda, shifoxonada, bozorda, konsertda, telefon orqali muloqot qilayotganda, internet-muloqotda, do'konda.

Rasmiy vaziyat	Norasmiy vaziyat
Majlisda	Sayr qilayotganda

2 O'qing.

Donishmandlar quyida keltirilgan axloqiy sifatlarni inson uchun eng kerakli fazilatlar deb hisoblaganlar.

Sukut. O'zingga ham, boshqalarga ham hech bir foydasi tegmaydigan oldi-qochdi so'zlarni so'zlashdan chekin, jim bo'l.

Intizom. Ishlaring tartibli, intizomli bo'lsin, ishingni o'z vaqtida bajar, kechiktirma.

Maqsad. Bir ishga kirishmoqchi bo'lsang, eng avval yaxshilab o'yla, shu ishdan kutgan maqsading nima ekanini yaxshi tushun, bir qarorga kel. Keyin bu ishingni hech bir kamchiliksiz ado qil.

Tejash. Iqtisod, ya'ni tejamkorlikka rioya qil, o'zingga va xalqqa foydasi tegmaydigan yerlarga pul va mol sarf qilma, isrofdan saqlan.

Sa'y va shug'ullanish. Vaqt va fursatingni bekordan bekor o'tkazma. Doimo foydali ish bilan mashg'ul bo'l, kerak bo'lmagan narsadan chekin.

Matonat. Ishingda chidamli, matonatli bo'l. Hiyla-nayrang ishlatishdan hazar qil, tushunchang pok, sof va haqqoniy bo'lsin, tushunganing kabi so'zla va ishla.

3 Yozing.

Berilgan tushunchalarga o‘z ta’rifingizni bering.

Maqsad	
Matonat	
Intilish va harakat	
Tartib va intizom	
Vaqtni tejash	
Ichki xotirjamlik	

4 Tinglang. Gapiring.

Bu matn esse bo‘la oladimi? Nega?

5 Yozing.

Tasvirdagi voqea

6 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Ijtimoiy odoblarga yana qanday odoblarni kiritish mumkin?
2. Chet elga borsangiz, u yerdagi madaniyatga tez moslashib keta olarmidingiz?

Mustaqil topshiriq

Tasavvur qiling: biror xorijiy mamlakatga bordingiz, lekin ularning madaniyati va ijtimoiy odoblari siz uchun mutlaqo notanish ekan. Siz bu mamlakatda qolishni istamaysiz, biroq ma’lum vaqtgacha qolishga majbursiz. Shu vaziyatda qanday yo‘l tutgan bo‘lardingiz?

Shaxsiy gigiyena

MAVZU

Salomatlik va gigiyena

1 **O‘ylang va toping. Yozing.**

FOYDALI VA ZARARLI ODATLAR

Namuna. Men har kuni uch soat piyoda yuraman, bu *foydali* odat, chunki piyoda yurishning salomatlikka foydasi katta.

1. Men kun bo‘yi band bo‘lganim uchun asosan tez tayyor bo‘ladigan ovqatlarni iste’mol qilishni afzal ko‘raman, bu – _____ odat, chunki _____.
2. Men har doim meva va sabzavotlar iste’mol qilaman, bu – _____ odat, chunki _____.

3. Men kuniga 5 finjon qahva ichaman, bu – _____ odat, chunki _____.
4. Men kompyuterda ko‘p ishlayman va har ikki-uch soatda toza havoga chiqib, atrofni tomosha qilaman, bu – _____ odat, chunki _____.
5. Men ba’zida kechalari uxlamay kitob o‘qiyman, bu – _____ odat, chunki _____.
6. Men har doim bir xil vaqtda uxlab, bir xil vaqtda turaman, bu – _____ odat, chunki _____.
7. Men odatda ertalab nonushta qilmayman, bu – _____ odat, chunki _____.

Buyruq ohangi: *o‘rningizdan turing, vazifalarni bajaring.*
Iltimos ohangi: *anavi kitobni berib yuboring.*
Taklif ohangi: *keling, yana bir o‘ylab ko‘raylik.*

2 Yozing.

Namuna. Hozir mening navbatim edi, o‘tkazib yuboringlar. *(Iltimos)*

1. Hamma o‘rnidan tursin. (_____)
2. Berilgan vazifani barchangiz bajaring. (_____)
3. Uyga kiring, choy damlab qo‘ygan edim. (_____)
4. Bugungi sport musobaqasi haqida bizga ham ma’lumot bering. (_____)
5. Biz bilan birga aylanishga yuring, yangi ochilgan xiyobonga boramiz. (_____)
6. Vazifa: hamma ertaga insho yozib kelsin. (_____)

3 Tinglang. Yozing.

JAHON SOG‘LIQNI SAQLASH TASHKILOTI

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) (1) xalqaro tashkilot bo‘lib, (2) _____ _____ _____ (BMT)ning (3) _____ maxsus muassasasi hisoblanadi. (4) _____ _____ fevralda BMT konferensiyasida Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotini tuzish to‘g‘risida (5) _____ qabul qilingan edi. 1946-yilda sog‘liqni saqlash bo‘yicha (6) _____ _____ o‘tkazilgan (7) _____ _____ BMTga a’zo 26 ta mamlakat tashkilot ustavini (8) _____ qilgach, (9) _____ _____ _____ Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tuzildi.

4 O‘qing.

7-aprel kuni butun dunyoda Sihat-salomatlik kuni sifatida nishonlanadi. Tashkilot o‘z oldiga “hamma xalqlarning sog‘-salomat bo‘lishiga erishish”ni maqsad qilib qo‘ygan. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti kasalliklarga qarshi kurash olib boradi, ularni tugatish tadbirlarini ko‘radi; atrof-

muhit muhofazasi, yuqumli va yuqumsiz (sil, venerik va parazitar kasalliklar, yurak-qontomir kasalliklari, xavfli o‘smalar va boshqalar)ga qarshi kurash uchun xalqaro standartlarni ishlab chiqadi, dori vositalari sifati va qo‘shimcha ta’siri hamda narkotik moddalar ustidan xalqaro nazorat o‘rnatish; tibbiyot fanining eng muhim masalalari (toksikologiya, farmakologiya, atrof-muhit gigiyenasi va boshqalar) bo‘yicha hamda sog‘liqni saqlash sohasidagi tadqiqotlarni muvofiqlashtirish va ularni o‘tkazishga ko‘maklashadi.

5 **Savollarga javob bering. Gapiring.**

1. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti o‘z oldiga qanday maqsad qo‘ygan?
2. Mazkur tashkilot qanday muhim vazifalar bilan shug‘ullanadi?
3. Xalqaro standartlarni ishlab chiqish ham JSSTining vazifasiga kiradimi?

Mustaqil topshiriq

Bugun ba’zi davlatlarda ichimlik suv muammosi kuchaygan. Siz bu muammoni hal qilish uchun qanday taklif bera olasiz? Fikrlaringizni yozing.

MAVZU

Sog‘liq uchun foydali mahsulotlar

1 **Tinglang.**

JAHON SOG‘LIQNI SAQLASH TASHKILOTINING NIZOMI

2 **Savollarga javob bering. Gapiring.**

1. Biror-bir mamlakatning salomatlik borasida erishgan yutuqlari boshqa mamlakatlar uchun ham ahamiyatlimi?
2. Bolalar salomatligi haqida JSST nizomida nima deyilgan?
3. Hukumat xalq salomatligiga qanday munosabatda bo‘lishi lozim?

3 **O‘qing.**

SALOMATLIGINGIZNI ASRANG

Salomatlik – tengsiz boylik. Uni asrash, sog‘lom turmush tarziga rioya etishga har kim o‘zi mas’ul. Biz bolalikda ota-onamizning: “ko‘cha sovuq, bosh kiyimsiz chiqma, sharf o‘rab ol”, “muzdek suvni ichma”, “sovuqda ko‘p turma” kabi tanbehlarini ko‘p eshitganmiz. Bundan maqsad – kasal bo‘lishning oldini olish, salomatligimizni asrash. Ulg‘ayib borgani sari odamda turli odatlar shakllanadi. Bu odatlarni sog‘lom odatlar yoki nosog‘lom odatlar, hayotimiz uchun foydali yoki foydasiz odatlar deb ajratsak bo‘ladi. “Nonushta qilib ket” deyilsa ham, vaqtning ozligini bahona qilib, ertalabki nonushtasiz yuradiganlar bor. Kimlardir esa kompyuterda yarim tungacha ishlashga odatlanib

qolgan. Organizm bora-bora bu nosog‘lom odatlarga o‘rganadi. Insonda hayotiy energiya zaxiralari o‘rni asta-sekin bo‘shab, doimiy charchoq, holsizlik, kayfiyatning tushkunligiga sabab bo‘ladi.

Salomatlikni yemiruvchi va insonda turli tuzalmas kasalliklarni paydo qiluvchi omil – uning hayotiy energiyasi o‘rni to‘lmasligi. Bu nima degani? Masalan, biz ish ko‘pligi uchun amalga oshirmoqchi bo‘lgan o‘zimiz xohlayotgan narsalardan tezda voz kechamiz yoki orqaga suramiz. Deylik, qorningiz och, biroq sizning ishlaringiz bor. Bunday hollarda ko‘pchilik o‘z oshqozoniga “yana ozgina chidab tur, kechqurun ovqat yeymiz” deb ishlarini davom ettiradi. Agar bu surunkali odat bo‘lib qolsa, endi organizm o‘zini-o‘zi himoya qilish maqsadida qorin och qoldimi, unga qo‘shilib bosh ham og‘riy boshlaydi yoki ko‘ngil aynishi, ko‘z tinishi holatlari birgalikda kechadi.

Unutmang: organizm hech qachon kasal bo‘lmaydi, uning vazifasi kasallik orqali insonga “salomatligingga qara, befarq bo‘lma, vaqtida ovqatlan, vaqtida uxla, o‘zing zavq oladigan ishlarni bajar va sog‘lom turmush tarziga amal qil” deyishdir. Inson kasal bo‘lishi bilan aslida dam ola boshlaydi, ovqatlanadi, uxlaydi, bu bilan tana o‘zining yo‘qotilgan energiyasini tiklab oladi. Shuning uchun ham piyoda yurish, sport bilan shug‘ullanish, sog‘lom mahsulotlarni tanovul qilish, qiziqarli mashg‘ulotlar, shaxsiy hobbi bilan shug‘ullanish energiya ustiga energiya qo‘shadi va inson kundan kunga yosharib, faol va harakatchan bo‘lib boradi. Demak, salomatligingizni asrash o‘z qo‘lingizda.

4 Savollarga javob bering. Yozing.

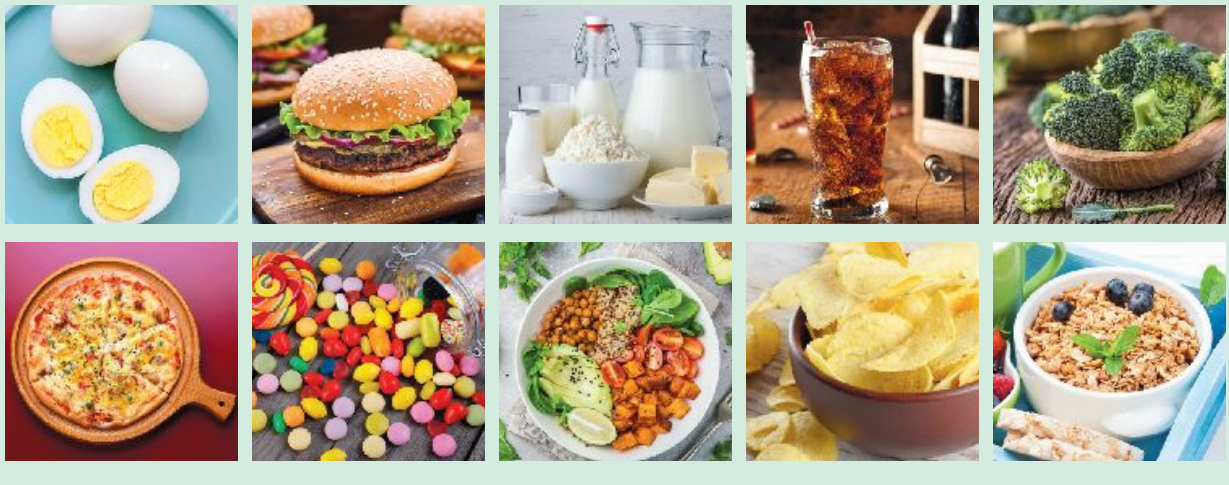
1. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (JSST) qachon tuzilgan?
2. Xalqaro konferensiyada BMTga a’zo nechta mamlakat qatnashgan?
3. Qaysi kun dunyoda sihat-salomatlik kuni sifatida nishonlanadi?
4. “Bola salomatligi – eng ustuvor vazifa”, deb qaysi nizomda belgilangan?
5. Qaysi mamlakatda 1946-yilda sog‘liqni saqlash bo‘yicha xalqaro konferensiya o‘tkazilgan?
6. Qachon BMT konferensiyasida Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotini tuzish to‘g‘risida qaror qabul qilingan?

5 O‘ylang va toping. Yozing.

“Har qanday davlatning sog‘liqni saqlash borasidagi erishgan natijalari barcha uchun ahamiyatlidir”, deb qaysi nizomda belgilangan va siz bundan nimani tushundingiz?

Mustaqil topshiriq

Sog‘lom va nosog‘lom deb bilgan mahsulotlaringizni ikkita ustunga ajratib yozing.

MAVZU

Talab va taklif

1 Gapiring.

Sotuvchi: Assalomu alaykum! Keling, sizga qanday yordam kerak?

Xaridor: Assalomu alaykum, menga xushbo‘y hidli atirlaringizdan ko‘rsatib yubora olasizmi?

Sotuvchi: Albatta! Qanaqa firma bo‘lsin?

Xaridor: Qaysi firmaniki bo‘lsa ham, xushbo‘y, yoqimli bo‘lsin, o‘zingiz tavsiya qilsangiz, iltimos.

Sotuvchi: Tushunarli. Demak, sizga _____.

(Suhbatni davom ettiring.)

2 O‘qing.

Atir (arabcha, “xushbo‘y”) – xushbo‘y o‘simliklarning guli, bargi, ildizidan yoki ba’zi hayvonlar bezlaridan olinadigan moddalarning spirtdagi eritmasi. Atir dastlab Sharq mamlakatlarida tarqalgan. U zamonlarda atir turli gul moylaridan olinib, mushk va anbarlar aralashtirib tayyorlangan. Qadim zamonlarda (miloddan avvalgi 5000–2000-yil) ham atir ishlatilgani ma’lum. Hozir atir sun’iy usulda sintez qilingan har xil xushbo‘y moddalardan ham ishlab chiqarilmoqda. Gultojbarg yoki o‘simlik ildizidan efir moyi olish uchun u maxsus germetik qozonda ekstraksiya qilinadi va atir kompozitsiyasi (efir moyi bilan xushbo‘y modda aralashmasi) tayyorlanadi. Har bir atir uchun o‘ziga xos hid tanlanadi. Tuzilgan kompozitsiya yuqori darajada tozalangan etil spirtda eritilib, emallangan berk idishlarda 12 kungacha saqlanadi. So‘ngra filtrdan o‘tkazilib, flakon shishachalarga quyiladi. A’lo sifatli atirda 10–12%, o‘rtachasida 5% xushbo‘y modda bo‘ladi.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Atir birinchi bo‘lib Sharq mamlakatlarida ishlab chiqarilgan.
2. Efir moyi va xushbo‘y modda atirni hosil qiladi.
3. Qadim zamonda ham atirning tarkibi bugungi kundagi bilan bir xil bo‘lgan.
4. Mamlakatimiz atir-upa ishlab chiqarish bo‘yicha Fransiya bilan hamkorlik qiladi.
5. Avvallari ham atir sun’iy ravishda olingan.

4 Yozing.

QAYSI MASHHUR ATIR NOMLARINI BILASIZ?

5 Tinglang.

1. Parfyumeriya bu – _____.
   A) xushbo‘y atir
   B) yoqimli hid
   D) atir ifori
   E) lab bo‘yog‘i
2. Qadimda atir sifatida faqat _____ ishlatilgan.
   A) balzamlar
   B) atirlar
   D) tabiiy mahsulotlar
   E) parfyumeriya mahsulotlari
3. Sintetik xushbo‘ylashtiruvchi mahsulotlardan qachon foydalana boshlangan?
   A) qadim davrlardan
   B) organik kimyo rivojidan keyin
   D) efir moylari qo‘llana boshlangach
   E) parfyumeriya mahsulotlari bilan birga
4. “Parfyumeriya” so‘zi qaysi tildan olingan?
   A) fransuz
   B) ispan
   D) ingliz
   E) nemis
5. Parfyumeriyaning vatani qayer?
   A) Ispaniya, Madrid
   B) Buyuk Britaniya, London
   D) Fransiya, Parij
   E) Amerika, Vashington

6 **Yozing.**

Siz qaysi biridan ko‘proq foydalanar edingiz?

Mustaqil topshiriq

O‘zingiz bilgan parfyumeriya mahsulotlarining ro‘yxatini tuzing. Ularning tarkibini o‘rganib, qiziqarli ma’lumotlar yozing.

MAVZU

Mening kunim

1 **O‘qing.**

Shaxsiy gigiyena – gigiyenaning bir bo‘limi. Unda shaxsiy hayot va mehnat faoliyatida amal qilinishi zarur bo‘lgan gigiyenik rejim yo‘li bilan odam sog‘lig‘ini saqlash va mustahkamlash masalalari o‘rganiladi. Shaxsiy gigiyena har bir kishining o‘ziga va yoshiga bog‘liq bo‘lib, aqliy va jismoniy mehnatni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish, jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanish, vaqtida ovqatlanish, miriqib uxlash, mehnat va dam olishni to‘g‘ri tashkillashtirishdan iborat. Tor ma’noda badan (teri, soch, tirnoq, tishlar), kiyim-kechak, poyabzal, ko‘rpa-to‘shak, turarjoy, ovqat tayyorlash gigiyenasi va hokazolar ham shaxsiy gigiyenaga kiradi.

Shaxsiy gigiyenada, birinchi navbatda, badanni pokiza tutishga e’tibor berish zarur. Badanning ochiq joylari, shuningdek, tirnoq osti tez kirlanadi, shuning uchun qo‘lni bot-bot sovunlab yuvib turish, tirnoqlarni to‘g‘ri parvarish qilishga odatlanish kerak. Uyda ovqat tayyorlaganda ham qo‘lning tozaligiga e’tibor berish lozim. Shaxsiy gigiyena qoidalariga bolalar juda yoshligidanoq odatlanishi zarur.

2 **Savollarga javob bering. Gapiring.**

1. Shaxsiy gigiyenaning keng va tor ma’nolarini izohlab bering.
2. Shaxsiy gigiyenaning eng asosiy qoidalari nima?
3. Atrof-muhit gigiyenasi deganda nimani tushunasiz?

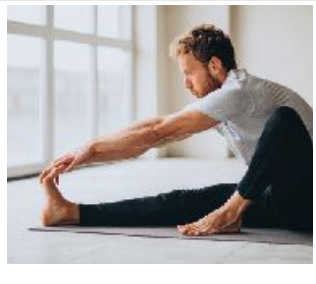
3 Tinglang.

Namuna. *1) sog‘lig‘iga; 2) mehnat sharoitlari; 3) _____*

Gigiyena (yunoncha, *hygieinos* – “sog‘lom”) – tibbiyotning bir sohasi; kishilar (1) sog‘lig‘iga turmush va (2) _____ ta’sirini o‘rganadi hamda (3) _____ oldini olish, yashash uchun eng (4) _____, sog‘liqni saqlash va umrni uzaytirish chora-tadbirlarini ishlab chiqadi. Gigiyenaning bir necha sohalari bor. (5) _____ gigiyena, (6) _____ gigiyena, (7) _____ gigiyenasi, (8) _____ gigiyenasi (maktab gigiyenasi), (9) _____ gigiyena, (10) _____ gigiyena, (11) _____ gigiyenasi, (12) _____ gigiyena va boshqalar. Gigiyena (13) _____, patofiziologiya, epidemiologiya, toksikologiya, (14) _____, kimyo, shuningdek, (15) _____ fanlar bilan (16) _____ bog‘langan, chunki (17) _____ bilan birga jamiyatning iqtisodiy ahvoli ham kishi (18) _____ ta’sir etadi.

4 O‘qing.

O‘ZINGIZGA G‘AMXO‘RLIK QILING

Uxlash Barvaqt uxlashga va barvaqt uyg‘onib, badantarbiya qilishga odatlaning.		**Tishlar** Tishlaringizni har kuni ertalab va kechqurun yuvishga odatlaning.	
Tirnoqlar Tirnoqlar eng muhim a’zolardan biri, ularni har hafta olishga odatlaning.		**Sochlar** Sochlaringizni tez-tez yuvishga va tarashga odatlaning.	
Badantarbiya Sog‘lom bo‘lish asosi sport bilan shug‘ullanishdadir. Badantarbiya mashqlarini qilishga odatlaning.		**Gigiyena** Shaxsiy gigiyenaga rioya qiling, faqat o‘z kiyimlaringiz, sochiq va ro‘molchangizdan foydalanishga odatlaning.	
Topshiriqlarni bajarish Topshiriqlarni, mustaqil topshiriqlarni o‘z vaqtida bajaring, orada toza havoga chiqishga odatlaning.		**Parhez** Ovqat ratsioningizda sog‘lom mahsulotlar bo‘lishiga va ko‘proq meva, sabzavotlar yeyishga odatlaning.	

5 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Sog‘lom bo‘lish asosi – _____.
2. Meva va sabzavotlar, yengil taomlar iste’mol qilish – _____.
3. Faqat shaxsiy buyumlardan (sochiq, dastro‘mol) foydalanish – _____.
4. Bir kunda 2 (yoki 3) marta yuvish lozim bo‘lgan a’zo – _____.
5. Organizm o‘zini qayta tiklaydigan holat – _____.
6. Har hafta gigiyenasiga e’tibor berish lozim bo‘lgan a’zo – _____.

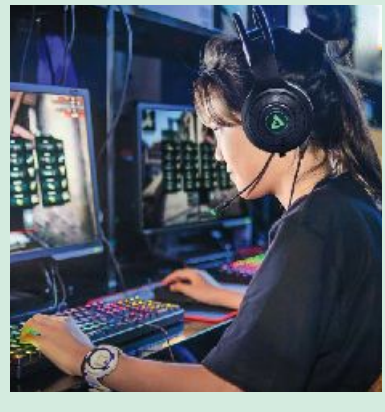
6 Savollarga javob bering. Yozing.

1. Yilning qaysi sanasi Global qo‘l yuvish kuni deb e’lon qilingan?
2. Nima deb o‘ylaysiz, nega aynan qo‘l yuvish kuni global miqyosda e’lon qilingan?
3. Parhez nima?
4. Uxlashning qanday foydali jihatlari bor?

Mustaqil topshiriq

Quyidagi iboralarga yozma ravishda izoh bering:

- sog‘lom turmush tarzi;
- nosog‘lom turmush tarzi;
- yaxshi shifokor;
- zararli odatlar;
- virus.

MAVZU

Sanitariya

1 O‘qing.

Bilamizki, sog‘liqni saqlash va kasalliklarning oldini olish, unumli ish qobiliyatini ta’minlash va umrni uzaytirish uchun qulay sharoit yaratish maqsadida turar joylar va korxonalar havosi, suv, oziq-ovqat mahsulotlari, kiyim-kechak va poyabzallarning gigiyenik normativlarini ishlab chiqish zamonaviy gigiyenaning eng muhim vazifalaridan biridir. Gigiyenaning amaliy tomonini maxsus bo‘lim — sanitariya tashkil etadi. Gigiyenik tadqiqotlarda tashqi muhit (havo, suv, tuproq), oziq-ovqat mahsulotlari, qurilish materiallari, kiyim-kechak va poyabzallarni fizik-kimyoviy jihatdan o‘rganish usullari, sanitariya statistikasidan foydalangan holda bakteriologik, biokimyoviy, klinik va demografik tekshirish usullari qo‘llanadi.

2 Gapiring.

Bu tushunchalar nimani anglatadi?

- gigiyenik normativlar
- sanitariya
- statistika
- klinik va demografik tekshirish usullari

-(i)n, -(i)l

ko‘r-in-di, beza-n-di, tug‘-il-moq, qiyna-l-di.

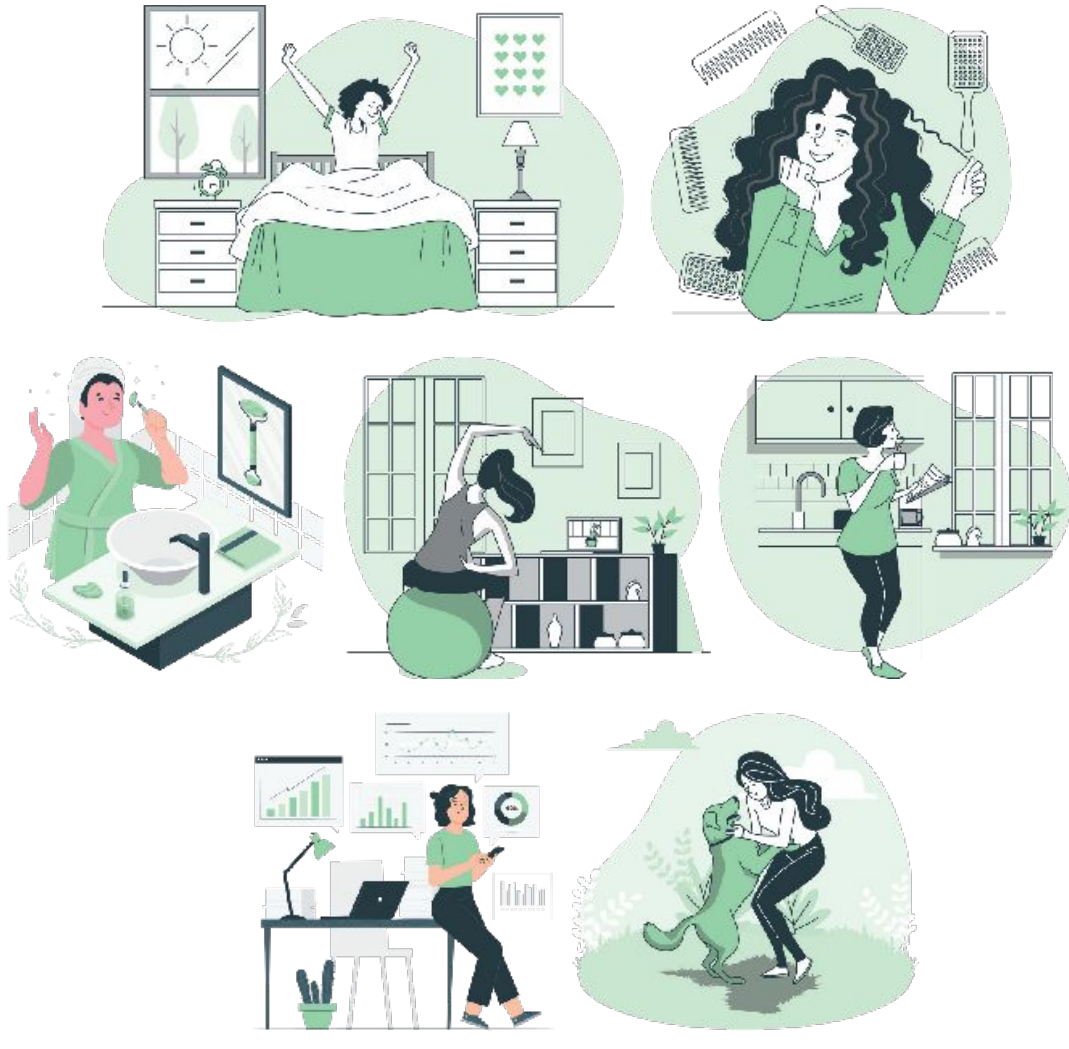
3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *U uzoq o‘ylandi. —* ***Uning o‘zi uzoq o‘yladi.***

1. Birinchi sinf o‘quvchilariga bayram munosabati bilan sovg‘alar berildi.
2. Sanitariya-gigiyenaga amal qilgan holda ovqat pishirildi.
3. Anvar ko‘rpachaga cho‘zildi.
4. O‘quvchilar shaxsiy gigiyena rioya qilishga chaqirildi.
5. Maktabning sanitariya holati ko‘rildi.
6. U shifokorga ko‘rindi.
7. Qizlar tadbirda raqqosalardek bezandi.

4 Yozing.

KUN TARTIBIM

5 Tinglang. Yozing.

1. Turarjoy, sanoat, oziq-ovqat sanitariyasi bir xil ma’noga ega.
2. Sanitariya umumiy foydalanish obyektlarini tekshirmaydi, ularni boshqa idoralarga biriktirib beradi.
3. Transport shovqinlarining oldini olish bo‘yicha sanitariya xodimlari ish olib borgan.
4. Sanitariyaning vazifasi atrof-muhitni sog‘lomlashtirishdir.
5. Sanitariya xodimlarining oylik maoshlari ko‘tarilishi sanitariyaga berilayotgan e’tibordir.
6. Sanitariya talabi bo‘yicha har bir korxona, turarjoy binolarida makroiqlimni yaratish zarur.

Mustaqil topshiriq

Yashash joyingizni kuzating. Sanitariya-gigiyena holati haqida to‘plagan ma’lumotlaringizni yozing. Qanday kamchiliklar bartaraf etilsa, sanitariya-gigiyena holati tiklanadi deb o‘ylaysiz – takliflaringizni bildiring.

Parhez

MAVZU

Tabobat

1 Yozing.

Rasmlarni diqqat bilan kuzating. Unda odamlar nima qilishyapti?

1. Siz shifokor bo‘lishni xohlarmidingiz?
2. Jarroh bo‘lishni va operatsiyalarda qatnashishni istaysizmi?

2 O‘qing.

Tibbiyot, meditsina, tabobat — kishilar sog‘lig‘ini saqlash va mustahkamlash, umrni uzaytirish, kasalliklarning oldini olish, davolashga oid bilimlar haqidagi soha.

Tibbiyot tibbiy-biologik, klinik, tibbiy-ijtimoiy va gigiyenik fanlarga bo‘linadi.

Tibbiy-biologik fanlarga: odam tanasining tuzilishini o‘rganadigan anatomiya, gistologiya va sitologiya; organizmning odatdagi holatini, unda kasallikning paydo bo‘lishi, avj olishi, kechishi va yuz beradigan strukturaviy hamda funksional o‘zgarishlarni o‘rganadigan normal fiziologiya va biokimyo; patologik anatomiya va patologik fiziologiya; organizmga dorilar ta’sirini o‘rganadigan umumiy va klinik farmakologiya, shuningdek, mikrobiologiya, virusologiya va parazitologiya, tibbiyot genetikasi va boshqalar kiradi.

Odam kasalliklari, ularni davolash va oldini olishni o‘rganadigan klinik fanlar, asosiy davolash usuliga ko‘ra, terapiya va xirurgiyaga bo‘linadi.

Tashqi muhitning organizmga ta’siri va aholi sog‘lig‘ini muhofaza qilish tadbirlarini o‘rganadigan tibbiy-ijtimoiy va gigiyenik fanlarga, ijtimoiy gigiyena hamda sog‘liqni saqlashni tashkil etish, umumiy gigiyena, bolalar va o‘smirlar gigiyenasi, kommunal gigiyena, ovqatlanish gigiyenasi, radiatsion gigiyena, mehnat gigiyenasi, epidemiologiya va tibbiyot geografiyasi, shuningdek, tibbiyot etikasi va deontologiyasi kiradi.

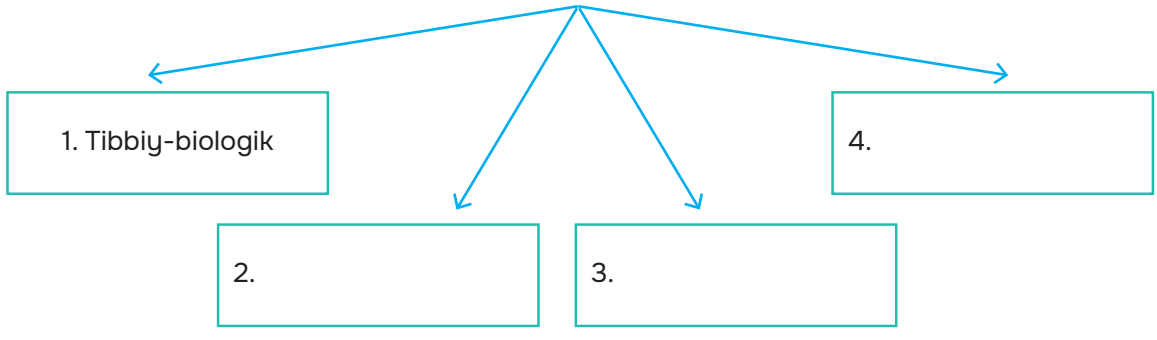
Tibbiyotning ushbu sohalari ham, o‘z navbatida, ma’lum organ, sistemalar kasalliklarini atroflicha o‘rganishi, yo‘nalishi bo‘yicha turli tarmoqlarga bo‘linadi. Tibbiyotning bunday bo‘linishi shartli, chunki ijtimoiy jarayonlar barcha tibbiyot fanlariga, shuningdek, ilmiy-amaliy sohalar (harbiy tibbiyot, kosmik tibbiyot, sport tibbiyoti, sud tibbiyoti va boshqalar)ga bevosita taalluqlidir.

Tibbiy-biologik fanlar uchun xarakterli bo‘lgan eksperimental usul esa klinik va gigiyenik tibbiyot sohasiga ham keng kirib bormoqda.

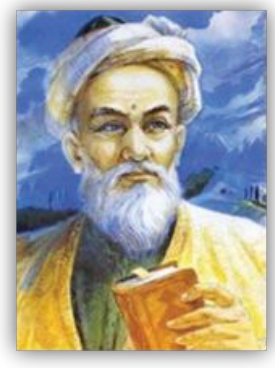
Tibbiyot tabiiy fanlar (biologiya, fizika, kimyo) va ijtimoiy fanlar hamda texnika bilan chambarchas bog‘langan.

3 Yozing.

Tibbiyot 4 ta tarmoqqa bo‘linadi:

4 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Qachon va qayerda tug‘ilgan?
2. Qaysi hukmdor davrida yashagan?
3. Qaysi asarlarni yozgan?
4. “Meditsina” so‘zining kelib chiqishi haqida nimani bilasiz?

5 Tinglang. Yozing.

Namuna. *1) xalq tabobatidan; 2) Hippokrat; 3) _____*

Tibbiyotning (1) ***xalq tabobatidan*** mustaqil fan darajasiga ko‘tarilishida qadimgi Misr, Bobil tibbiyoti, (2) _____ va Galenning muhim o‘rni bor. Hippokrat kasalliklarni aniqlash, bemorning hayoti va faoliyatiga (3) _____ ta’sirini o‘rganish, (4) _____ kelib chiqish sabablarini topish va davolashda bemor organizmining o‘ziga xos (5) _____ bilish kabi masalalar bilan shug‘ullangan. Galen esa (6) _____ bo‘lib, organizmdagi a’zo va sistemalarning tuzilishi hamda funksiyalarini, asosan, hayvonlar (7) _____ organizmida tajriba qilib o‘rgangan. Uning (8) _____ va (9)_____ doir asarlari to XVI asrgacha tibbiyotning asosi bo‘lib xizmat qildi.

6 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Abu Ali ibn Sino haqida qanday hikoya va rivoyatlar bilasiz?
2. Ibn Sinoning jarrohlik qilgani haqida nimalarni bilasiz?
3. “Meditsina” so‘zi qayerdan kelib chiqqan?

Mustaqil topshiriq

Oilangiz davolanadigan poliklinika haqida matn tuzing.

MAVZU

Sog‘lom taomlar

1 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. herpaz – *parhez*

- etaydi –
- tatabbo –
- biytibot –
- ginyagie –
- lanishqatov –

2 O‘qing.

Parhez, diyeta — miqdori, kimyoviy tarkibi, kaloriyaliligi (quvvati) va pishirib tayyorlanishi jihatidan maxsus tanlangan ovqat ratsioni, sog‘lom kishilar hamda bemorlarga mo‘ljallangan ovqatlanish rejimi. Parhezda organizmning oziq-ovqatlarga bo‘lgan fiziologik ehtiyoji qondiriladi. Bemorlarga parhez buyurilganda moddalar almashinuvi yoki biror a’zo funksiyasi buzilgan bo‘lsa, uning faoliyatini tiklash ko‘zda tutiladi. Buning uchun ba’zi oziq-ovqat mahsulotlari maxsus usullar bilan qayta ishlanadi. Yara kasalligi, kolit, yog‘ bosish va boshqa kasalliklarda parhez keng qo‘llanadi. Kasallikning davri, bosqichi va fazasiga qarab parhezning bir necha varianti tavsiya etiladi. Kasalxonada davolanayotgan bemorga shifokor kam ovqat yeyiladigan kunlarni belgilaydi. Bu kunlarda bemorni ataylab qisman och qo‘yish uchun alohida ratsiondan foydalaniladi. Unutmang, o‘z bilganicha parhez tanlash yomon oqibatlarga olib kelishi mumkin.

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Bemorga parhez kim tomonidan buyuriladi?
2. Parhezda qanday usullar bilan taomlar tayyorlanadi?
3. Kam ovqat yeydigan kunlar necha kunni tashkil etishi mumkin?
4. Qanday kasalliklarda parhez buyuriladi?
5. Moddalar almashinuvi buzilishida parhez buyuriladimi?
6. Har kim parhez qilishi mumkinmi?
7. Parhezning bir nechta variantlari tavsiya qilinishiga sabab nima?

4 Tinglang. Yozing.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Surat deganda mahsulotning *shakli* tushuniladi.

1. Ibn Sino ta’limotida mahsulotlarning tarkibiy qismi *3 / 4 / 5* ta.
2. Sifat bu – mahsulotning *rangi / shakli / hajmi*.
3. Parhez taomni buyurishda avvalo uning *ozuqaviyligi / tez hazm bo‘lishi / kam miqdorda buyurilishi* hisobga olinadi.
4. Parhez taomlar *beshta / to‘rtta / uchta* omilga qat’iy rioya qilingan holda buyurilgan.

6 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz va yaqinlaringizdan kimdir parhez qilib ko‘rganmi? Qanday natija bo‘lgan?
2. Parhez davolanishning bir qismi bo‘la oladimi?

7 O‘ylang va toping. Yozing.

Bu fanlar nimani o‘rganadi?

- Virusologiya –
- Anatomiya –
- Sitologiya –
- Diyetologiya –

Mustaqil topshiriq

Rasmga qarab matn tuzing. Matnda bemor, shifokor va ularning suhbati, suhbatda parhez taom haqida tushuncha aks etsin.

MAVZU

“Avitsenna usuli”

1 O‘qing.

Bemorlarni davolashda Abu Ali ibn Sino 3 narsaga – tartib (parhez), dorilar bilan davolash va turli tibbiy tadbirlarni qo‘llash (qon olish, banka qo‘yish, zuluk solish, huqna)ga ahamiyat berish kerakligini aytgan. Kasallikni davolashda ovqatlanish, ya’ni parhezni muhim omillardan deb hisoblagan va har bir kasallik uchun alohida ovqatlanish tartibini ishlab chiqqan. Masalan, jigar kasalliklarida ko‘proq mayiz, anjir, anor suvi iste’mol qilishni buyuradi. Bu esa shu kabi kasalliklarni hozirgi glyukoza va insulin bilan davolash usullarining qadimgi ko‘rinishidir.

Ibn Sinoning jarrohlik sohasini rivojlantirishdagi xizmatlari ham ulkandir. U o‘z tibbiy asarlarida zamonaviy jarrohlikda qo‘llanib kelayotgan ayrim usullarni bayon qiladi. Yiringli shishlarni kuydirish yoki pichoq bilan yorish, bavosir shishlarini tikish, tampon, o‘tkir modda yoki tikish bilan qon to‘xtatish, tomoqni kesib, nay qo‘yish (traxeotomiya) shular jumlasidandir. Yelka suyagining chiqishini oddiy bosish bilan davolash usuli hozirgacha “Avitsenna usuli” deb ataladi.

Umurtqaning qiyshayishini Ibn Sino o‘zi ixtiro qilgan yog‘och moslama yordamida tuzatgan. Bu usulni XV asrda fransuz tabibi Kalo qayta kashf etgan. Suyaklarni gipslash usuli ham Ibn Sino tomonidan keng qo‘llangan, lekin u ham keyinchalik unutilib, yevropalik tabiblar tomonidan 1852-yilda amaliyotga yangi ixtiro sifatida qaytarilgan.

Hozir ko‘z jarrohligida qo‘llanayotgan usullarning qariyb barchasi Ibn Sinoga ma’lum bo‘lgan. Yomon sifatli saraton (rak) shishlari, qovuq toshlarini olish, istisqo, bavosir operatsiyalari, bosh suyagi operatsiyasi va boshqalar Ibn Sino qo‘llagan muolaja usullaridandir. Jarrohlikda anesteziya (og‘riqni sezdirmaslik) masalasiga ham Ibn Sino katta e’tibor bergan. Kasallikni davolashda Ibn Sino shaxsiy gigiyena, uyqu va jismoniy mashqlarning ahamiyati kattaligini uqtirgan.

2 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Ibn Sino og‘riqni sezdirmaslik masalasiga ham e’tibor qaratgan.
2. Ibn Sino ko‘z jarrohligi bo‘yicha oz fikrlar qoldirgan.
3. Parhez bu – kasallikni davolash asoslaridan biri.
4. Bir necha xil kasallik uchun bir xil parhezga rioya qilinadi.
5. Jigar kasalliklarida ko‘proq anor, mayiz, anjir, olma iste’mol qilish lozim.
6. Kaloning kashfiyotini Ibn Sino davom ettirgan.
7. Yelka suyagining chiqishini oddiy bosish bilan davolash usuli hozirgacha “Avitsenna usuli” deb ataladi.
8. Suyaklarni gipslash usuli keyinchalik yevropaliklar tomonidan qo‘llangan.

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Kun tartibi salomatlik uchun muhimmi?
2. Tanishlaringiz orasida parhez bilan davolanadigan insonlar bormi?
3. Sog‘lom kishilar ham parhezda yurishi kerakmi?
4. Uyingizdagi parhez mahsulotlarini sanab bera olasizmi?

4 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Grechixa

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Vaqt	
5:30	
6:00	
6:30	
7:00	
7:30	
8:00	
13:00	
14:00	
15:30	
16:00	
18:00	
19:30	
20:00	
21:00	
22:00	

Eslatma: *Kerakli o‘rinda vaqtni o‘zgartirish mumkin.*

6 Tinglang. Yozing.

Sog‘lom ovqatlanish tartibi va parhez bir xil tushunchami?

Mustaqil topshiriq

Oilangizdagi ovqat ratsioningizni tekshiring. Unda qanday mahsulotlar bor? O‘zingiz sevib iste’mol qiladigan ichimliklar, tez tayyorlanadigan mahsulotlar haqida yozing.

MAVZU

Bu qiziq!

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Tibbiyotning 4 ta fan tarmog‘i qaysilar — ularni sanab bering.
2. Abu Ali ibn Sino bemorni davolashning eng asosiy usullari deb nimalarni nazarda tutgan?
3. Parhez taomlarning tarkibiy qismi nechta va qaysilar?
4. Ibn Sino jigar kasalliklarini davolashda qaysi mevalarni buyurgan?
5. Bemorlarga parhezni kim buyurishi kerak?

2 O‘ylang va toping. Yozing.

p	**t**	a	o	c	s	o	s	a
k	**a**	b	u	a	l	z	i	s
l	**b**	r	m	o	d	u	f	u
i	**o**	a	h	a	z	q	a	r
n	**b**	t	m	e	v	a	t	a
i	**a**	s	a	b	z	v	o	t
k	**t**	i	b	b	i	i	m	l
o	d	o	r	i	f	y	b	o
l	l	n	o	v	q	t	k	p

3 O‘qing.

Gigiyena eng qadimgi fanlardan biri bo‘lib, qadimgi Hindiston qonunlari majmuasida kiyim-kechakni almashtirish, teri va tishni parvarish qilish, o‘simliklardan tayyorlangan ovqatlar yeyish zarur deb ko‘rsatilgan, ovqatga ruju qo‘yish taqiqlangan edi.

Misrda aholi yashaydigan joylarni sog‘lomlashtirish uchun sanitariya tadbirlari amalga oshirilgan.

Qadimgi Xorazmning yirik shaharlarida hammomlar, toza suv olinadigan inshootlar bo‘lgan.

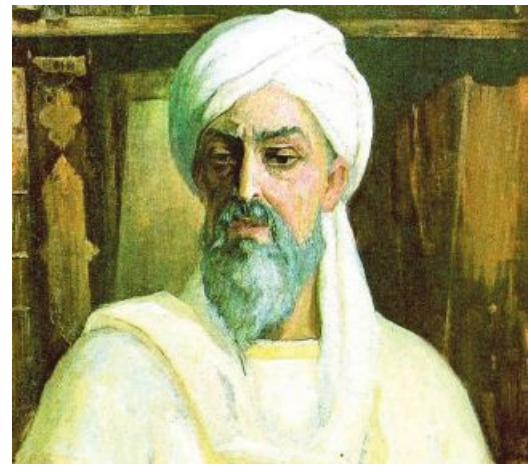
Qadimgi yunonlar shaxsiy gigiyenaga qat’iy amal qilishgan.

Hippokrat havo, iqlim va suvni odam sog‘lig‘iga ta’sir etadigan muhim omillar deb atagan.

Abu Ali ibn Sinoning gigiyenaga doir fikrlari, sog‘liqni saqlash qoidalari ko‘p asrlar mobaynida amaliy qo‘llanma bo‘lib keldi. U havo va suv orqali tarqalib, kasallikka sabab bo‘ladigan qandaydir jonivorlar bor deb faraz qilgan, suvni qaynatish yoki filtrlash kerak degan talab esa ana shu farazga asoslangan.

Gigiyena fani oldiga qo‘yilgan vazifa va talablarning ortishi, gigiyenik tekshirish usullarining murakkablashishi gigiyena sohalarining mustaqil fan sifatida ajralib chiqishiga olib keldi.

Ilmiy gigiyena XIX asrning 2-yarmidan rivojlana boshladi. Dastlab maktab gigiyenasi (hozirgi bolalar va o‘smirlar gigiyenasi), kommunal gigiyena, ovqatlanish gigiyenasi va ijtimoiy gigiyena maydonga keldi. Ionlashtiruvchi nurlar (radiatsiya)dan ishlab chiqarish va tibbiyotda keng foydalanish xizmatchilarni radiatsiyadan saqlash va aholini nurlanish xavfidan muhofaza qilish tadbirlarini ishlab chiqish muammolarini vujudga keltirdi. Bu masalalar bilan radiatsion gigiyena shug‘ullanadi.

4 Savollarga javob bering. Yozing.

1. Qadimgi Hindiston qonunlarining gigiyenaga qanday aloqasi bo‘lgan?
2. Maktab gigiyenasi qachon vujudga keldi?

5 Yozing.

Namuna. Rejalashtirilgan ishlarning hech biri *bajarilmadi*. *(bajaruvchi noma'lum)*

1. Atrofimizni o‘rab turgan poyonsiz va abadiy bu dunyoni olam deb *ataymiz*.
2. Kechqurun Sharif buva biznikiga *keldilar*.
3. Agar hozir qiyinchiliklarga *chidasang*, keyin halovat *topasan*.
4. Yig‘ilishda uchta masala *muhokama qilindi*.
5. O‘sha voqeadan keyin ancha qorlar yog‘di, izlar *bosildi*.

6 Tinglang. Yozing.

1. Gormonlarning faolligi bo‘y o‘sishini tezlashtirishi mumkin.
2. Insonning tana a’zolaridan biri bo‘lgan tildagi chizgilar ham barchada turlicha.
3. Me’yoridan ortiq ovqat iste’mol qilish quloqlar uchun zararli.
4. Har kuni jigarda 720 litr qon tozalanadi.
5. Umr davomida ayrim suyaklar qo‘shilib ketgani sababli ularning miqdori 206 ta bo‘ladi.
6. Achchiq, sho‘r, shirin, nordon ta’mlarni bilish uchun so‘lak muhim sanaladi.
7. Odam o‘zidan ko‘z bilan ko‘rib bo‘lmaydigan darajada nur taratadi.
8. Nafas olish tezligi insonning yosh xususiyatlariga ham bog‘liq.

Mustaqil topshiriq

Rasmlarga qarab mahsulotlarni ikki guruhga ajrating. Qaysi biri foydali?

Sog‘lom ovqatlar	Tezpishar (fastfud) ovqatlar
Mastava	Lavash

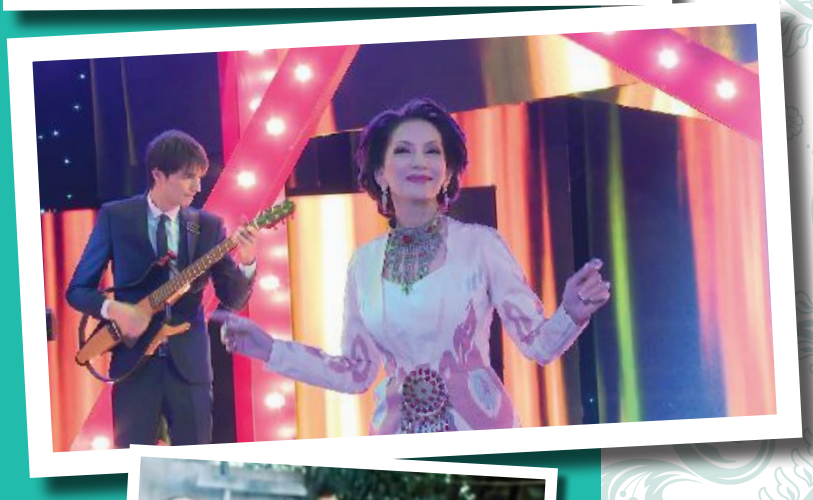

O‘ZBEKCHA

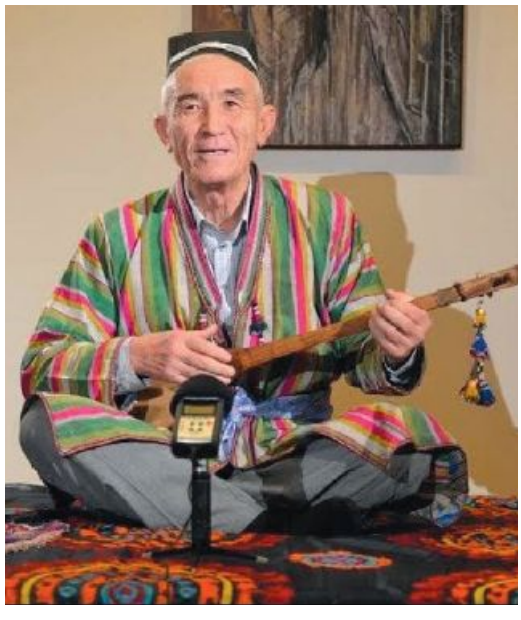

Sharq taronalari

MAVZU

Xalq dostonlari

1 **O‘qing.**

Xalq dostonlarini do‘mbira jo‘rligida kuylovchi san’atkor *shoir* yoki *baxshi* deb ataladi. “Baxshi” so‘zi mo‘g‘ulcha *bagsha* – “ma’rifatchi” so‘zidan olingan. Baxshilar tomonidan ijro etilgan ijod *baxshichilik san’ati* deyiladi.

Baxshilar terma, qo‘shiq va dostonlarni saqlagan, yoddan kuylagan, avloddan avlodga yetkazgan ijrochilardir. Ularning shirali ovozi, do‘mbirasidan taralgan kuy inson qalbini to‘lqinlantiradi. Dostonni ijro etuvchi baxshilar minglab she’riy misralarni, katta-katta nasriy parchalarni yoddan bilishi, bironta musiqiy asbobni chala olishi lozim. Baxshilar bayramlarda, to‘ylarda, katta tadbirlarda dostonlarni ijro etadilar. Baxshichilik an’anasi avloddan avlodga meros bo‘lib o‘tadi.

O‘zbekistonda tarixiy an’analarni asrash maqsadida dostonchilik festivallari, tanlovlar o‘tkaziladi. Mamlakatimizda ijod qiladigan baxshilar bu festivallarda ishtirok etadilar. Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li, Po‘lkan shoir, Ergash Jumanbulbul o‘g‘li, Bekmurod Jo‘raboy o‘g‘li kabilar baxshichilik san’atining mashhur vakillari sifatida tanilgan. Po‘lkan shoir 70 dan ortiq dostonni yoddan bilgan.

2 **O‘ylang va toping. Yozing.**

Namuna. Baxshi deb xalq dostonlarini kuylaydigan san’atkorga aytiladi.

1. “Baxshi” so‘zi _____ tilidan olingan bo‘lib, “_____” degan ma’noni bildiradi.
2. Baxshilar xalq dostonlarini asosan _____ jo‘rligida kuylaydilar.
3. _____ shoir _____ dan ortiq dostonni yoddan bilgan.
4. Baxshilar dostonlarni _____ kuylaydilar.

-gan; -kan; -qan

o‘qigan bola, *kechikkan* avtobus, *chiniqqan* bola

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. O‘z ustida ko‘p *ishlagan* inson muvaffaqiyatlarga erishadi.

1. Bu xatni yoz__ odamning maqsadini tushuna olmayapman.
2. Buvam duoga qo‘l ochib: “Boshlan__ ishimiz xayrli bo‘lsin”, – deb niyat qildilar.
3. Quvonchli xabardan boshi ko‘kka yet__ Saida uyiga shoshildi.
4. Baland chinorlar tagida quril__ muzeyga kirdik.
5. Olamga dong‘i ket__ fazogirlar haqida eshit__misiz?

4 Tinglang. Yozing.

Namuna. *: tarqal**gan**, _____*

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Bu musobaqada *yutqazgan jamoa* keyingi bosqichga o‘tmaydi.

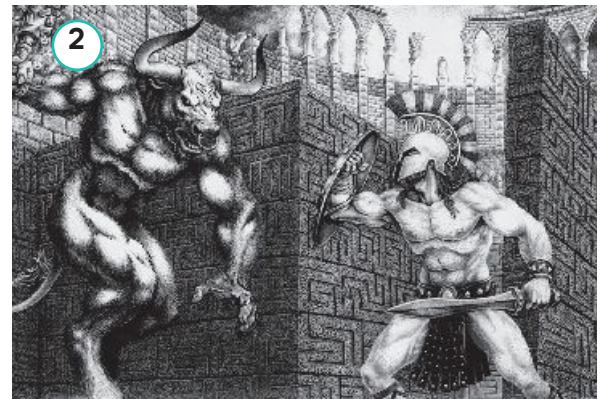
~~yutqazgan jamoa~~, topilgan buyum, uyg‘ongan bola, sovigan taom, tomchilagan yomg‘ir, o‘qilmagan kitob.

6 O‘ylang va toping. Gapiring.

“Qizil jamoa”

1-rasmda tasvirlangan afsonaviy qahramon haqida gapirib bering. U qaysi xalq ijodiga mansub? Rasmdagi lavha voqeasi qanday bo‘lgan edi?

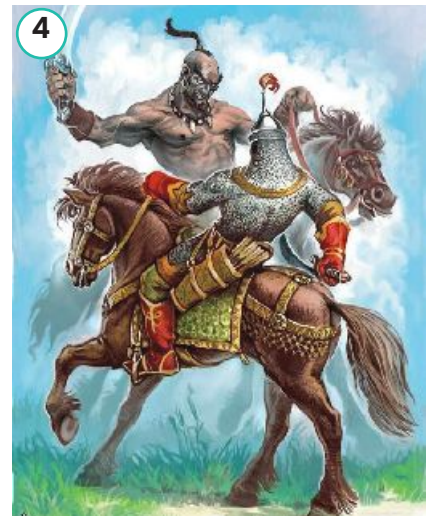
“Sariq jamoa”

2-rasmda kimlar tasvirlangan? Unda qanday voqea hikoya qilingan? Bu bahodirning qahramonligi haqida gapirib bering.

“Ko‘k jamoa”

3- va 4-rasmlardagi tasvirlarni bir-biriga bog‘lab turadigan voqeani gapirib bering. Bu rasmlarda qaysi xalq ijodiga mansub asar qahramonlari tasvirlangan?

Foydalanish uchun so‘z birikmalari:
eng navqironi bo‘lgan, hazilkash va quvnoq hisoblangan, maqtanchoqligi bilan dong taratgan.

Mustaqil topshiriq

Maqollarni davom ettiring. Shunga o‘xshash maqollarni topib, yozing.

1. Aytilgan so‘z – _____.
2. O‘qigan _____.
3. Birlashgan – o‘zar, _____ .
4. Intilganga _____ .
5. Yurgan – daryo, _____ .
6. Izlagan _____ .

MAVZU

Baxshichilik

1 **O‘qing.**

Namuna. *mukammal* – ***to‘liq.***

Baxshichilik san’atiga katta hissa qo‘shgan baxshilardan biri Fozil Yo‘ldosh o‘g‘lidir. “Alpomish” dostonining eng *mukammal* varianti ham shu baxshidan yozib olingan. O‘zbekistonning har bir hududidagi baxshichilik an’anasi o‘ziga xos bo‘lib, bir-biridan farq qiladi.

Baxshilarning ijrosi ko‘ngli cho‘kkan, g‘amga botgan odamlar uchun halovat beruvchi, zavq bag‘ishlovchi, ma’naviy ozuqadir.

Surxondaryo, Qashqadaryo baxshilari dostonni do‘mbirani chalib, bo‘g‘izdan ijro etadilar. Samarqand baxshilari do‘mbira bilan ochiq ovozda kuylaydilar. Xorazmda esa dostonlar tor va doira jo‘rligida kuylanadi.

Baxshichilik san’atiga bugun alohida e’tibor qaratilmoqda. Yoshlar baxshichilik va dostonchilik san’atini o‘rganishlari uchun bolalar musiqa va san’at maktablarida folklor sinflari ochilgan.

xursandchilik, urf-odat, ~~to‘liq,~~ tashvish, xafa, huzur

k	***- kan***	*kechi**k**kan avtobus*
q	***- qan***	*toli**q**qan yo‘lovchi*

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Birinchi marta meva tuggan o‘rik kutilmagan sovuq havo oqimiga dosh berarmikan?

1. Birinchi marta meva tug (-gan, -kan, -qan) o‘rik kutilmagan sovuq havo oqimiga dosh berarmikan?
2. O‘rgan (-gan, -kan, -qan) ko‘ngil o‘rtansa qo‘ymas...
3. Bu sinovga umri davomida ko‘p qiyinchiliklar ko‘rib, chiniq (-gan, -kan, -qan) Bozorboy chidaydi, albatta.
4. Uzoqda, osmon bilan tutash (-gan, -kan, -qan) ufqda nimadir ko‘zga tashlandi.
5. Anvar varaqlari sarg‘ayib, yirtil (-gan, -kan, -qan), sahifalaridan o‘tmishning hidi kelayot (-gan, -kan, -qan) kitobni avaylab bag‘riga bosdi.
6. Umidaning tik (-gan, -kan, -qan) kashtalari aql bovar qilmas darajada chiroyli edi.

3 Tinglang. Yozing.

Dutorning yaratilishi haqida afsona

4 O‘ylang va toping. Gapiring.

Matndagi voqealarni tiklang.

Foydalanish uchun tayanch tushunchalar: *bodom > o‘rik > tut > kapalak > pilla shodalari > ipak > o‘tin > dutor > ohang > muhabbat dardi.*

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Musiqa so‘ziga sinkveyn.*

1. Musiqa.

2. Yoqimli, sokin.

3. Tinchlantiradigan, ajablantiradigan, maftun etadigan.

4. Menga tinchlantiradigan musiqa yoqadi.

5. Qalb rohati.

1-guruhga sinkveyn uchun mavzular: san’at, teatr.

2-guruhga sinkveyn uchun mavzular: raqs, adabiyot.

Mustaqil topshiriq

“Men tanlagan kasb” mavzusida 10–15 ta gapdan iborat matn tuzing. Unda *-gan (-kan, -qan)* qo‘shimchalari bilan tugagan so‘zlardan foydalaning.

MAVZU

Sharq taronalari

1 O‘qing.

O‘zbekiston xalqaro san’at anjumanlarini tashkil etib, mezbon sifatida xizmat ko‘rsatib kelayotgan mehmondo‘st yurt hisoblanadi. Sababi o‘zbek xalqi azaldan tanti, san’atsevar, ochiqko‘ngil, bag‘rikeng xalqdir. Mashhur “Sharq taronalari” xalqaro musiqa festivali san’atni sevadigan insonlarni yurtimizda jamlaydi. Bu anjuman musiqa san’atining eng yaxshi namunalarini keng targ‘ib qiladi. Milliy musiqa an’analarini saqlash va rivojlantirishga yordam beradi. Festival xalqaro ijodiy aloqalarni kengaytirish, tinchlik, do‘stlik, madaniy hamkorlikni rivojlantirish uchun o‘tkaziladi.

Anjuman ikki yilda bir marta Samarqand shahridagi Registon maydonida avgust oyining oxirlarida o‘tkaziladi. Tantanali ochilish marosimidan keyin dunyoning turli mamlakatlaridan kelgan ishtirokchilar uchun bir hafta davomida saralash bosqichlari bo‘lib o‘tadi. Ular quyidagi yo‘nalishlarda chiqish qiladilar:

- xalq musiqiy ijodiyoti (qo‘shiq yoki kuy);
- an’anaviy mumtoz musiqa;
- zamonaviy milliy ashula va cholg‘u musiqasi.

Ijro jonli tarzda bo‘lishi kerak.

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Sizga sharqona kuy va qo‘shiqlar yoqadimi? Nima uchun?
2. O‘zbek milliy mumtoz kuylari, qo‘shiqlari haqida nimalarni bilasiz?
3. Zamonaviy o‘zbek qo‘shiqchilaridan kimlarni bilasiz?
4. Zamonaviy musiqiy janrlardan qaysi birini yoqtirasiz? Nima uchun?
5. Qaysi o‘zbek bastakorini bilasiz?
6. Milliy raqs haqida fikringiz qanday?

-yotgan, -ayotgan
Kuylayotgan qo‘shiqchi, *yurayotgan* mashina

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Ishlab chiqarilgan mahsulot. Korxonada *ishlab chiqarilayotgan* mahsulot do‘konlarga tarqatiladi.

Ishlab chiqarilgan	poyezd
Unutilgan	mablag‘
Kechikkan	reja
O‘qilgan	mahsulot
Eskirgan	kitob
Sarflangan	maktub
Yozilgan	kiyim
Tuzilgan	va’da

4 Tinglang. Yozing.

Namuna. *Uchramagan sadolar – uchramayotgan sadolar.*

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Men musiqa maktabida *dutor* yo‘nalishi bo‘yicha tahsil olyapman.

Chang

Tanbur

Nay

Rubob

Dutor

Doira

G‘ijjak

6 O‘qing.

Namuna. *Toliqqan = charchagan.*

Cho‘li Iroq

Tarixni so‘zlama menga, ey odam,
Bitta chalib bergin “Cho‘li Iroq”ni.
Bitta chalib bergin, toki yana ham
Yaxshiroq ajratay qorani, oqni.

Bu kuy asrlarning baridan tortib
Cho‘llarda toliqqan horg‘in karvonday
Ming xil taqdirlarni ustiga ortib,
Qalbimdan jimirlab o‘tadi qonday.

Tarixning eng olis qatlamlarida
Armonda uxlagan orzu-alamlar.
Dunyo manglayiga ajin tushirgan –
Dardni, qarilikni yaratgan g‘amlar.

Sahro chechagining ayanch kulgusi,
Yomg‘irdan jon kirgan tuproqning isi –
Hammasi o‘tadi qalbimni o‘yib.
Tuya bo‘ynidagi qo‘ng‘iroqlarning

Tashnalik eslatgan jarangi bo‘lib
Hammasi o‘tadi qalbimni o‘yib.
Tarixni so‘zlama, menga, ey odam,
Bitta chalib bergin “Cho‘li Iroq”ni.

Bitta chalib bergin, toki yana ham
Yaxshiroq ajratay qorani, oqni.
Haddidan oshganga uni chalib ber,
Do‘stlar diydorini g‘animat bilmay,

Sarobga shoshganga uni chalib ber!
Chalib ber, chalib ber, andisha qilmay.
O‘tmishni so‘zlama, o‘git kerakmas,
Shu kuyni bir marta chalib bersang, bas.

Saida Zunnunova

Mustaqil topshiriq

“Cho‘li Iroq” she’ridan parcha yodlang.

MAVZU

Musiqa va men

1 O‘qing.

Sharq musiqasi deganda Osiyo, Shimoliy Afrika, hatto Okeaniyaning musiqiy an’analari tushuniladi. Yaqin Sharq, Janubiy Osiyo, Uzoq Sharq kabi hududlar madaniyatida musiqa juda qadim zamonlardan bo‘lgan. Sharq musiqasi sirli, ichki hissiyotga to‘la, davrlar osha sayqallanib kelgan. Bu jihatlari bilan u G‘arb musiqasidan farq qiladi. Sharqona kuy va qo‘shiqlarda yashirin dard, nola, ma’yuslik bo‘lishi odatiy hol sanaladi.

Sharq musiqasining go‘zalligini sharqona musiqiy asboblarda ijro etilganda his qilish mumkin. Dutor, rubob, tanbur, sato, nayda kuylar o‘ziga xos sharqona nafislik bilan yangraydi.

O‘zbek klassik musiqasini “Shashmaqom”siz tasavvur qilish qiyin. “Shashmaqom” tojikcha so‘z bo‘lib, “oltita maqom” ma’nosini anglatadi.

Maqom – murakkab ijro etiladigan kuy yoki qo‘shiq. U qadimda yaratilgan bo‘lib, asrlar davomida xalq mulkiga aylanib ketgan. “Shashmaqom” tarkibidagi maqomlar “Buzruk”, “Rost”, “Navo”, “Dugoh”, “Segoh”, “Iroq” deb nomlanadi. O‘zbek bastakori, xonandasi Yunus Rajabiy “Shashmaqom”ning olti jildlik yangi nashrini tayyorlagan.

2 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Sharqona kuyni toping.
   A) “Apassionata”
   B) “Yil fasllari”
   C) “Tanovar”
   D) “Elizaga”
2. O‘zbek bastakorini toping.
   A) Juzeppe Verdi
   B) Iogann Shtraus
   C) Pyotr Chaykovskiy
   D) Yunus Rajabiy
3. “Shashmaqom” tarkibida nechta maqom bor?
   A) 6
   B) 5
   C) 4
   D) 7
4. O‘zbek milliy cholg‘u asbobini toping.
   A) Klarnet
   B) Dutor
   C) Skripka
   D) Pianino

-mayotgan,
Kuylamayotgan qo‘shiqchi, *yurmayotgan* mashina

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Bu harakatlar anchadan beri *mashq qilmayotgan* odam uchun og‘irlik qilishi mumkin.

1. (*ishlamoq*) texnik asboblarni tuzatish ustaxonasiga topshirdim.
2. Muammo sababini (*so‘ramoq*) odamlarning befarqligi meni hayron qoldiryapti.
3. Laboratoriya ishini (*kuzatmoq*) o‘quvchilar mustaqil ishlarni bajara olmaydilar.
4. Bo‘layotgan ishlardan ko‘ngli (*to‘lmoq*) Bahodir oxiri noroziligini bildirdi.
5. Ko‘pdan beri yaxshi (*uxlamoq*) Ziyoda nihoyat bugun qotib uxlab qoldi.

4 Tinglang. Gapiring.

Dialog.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. O‘z iqtidorini *ko‘rsatmayotgan* san’atkor tomoshabinlarga manzur bo‘lmadi.

1. Gazetani ko‘zoynaksiz o‘qiyotgan qariya meni hayratlantirdi.
2. Bugun korxonada jimjitlik hukmron, ishlayotgan odam yo‘q.
3. Kecha do‘stim aytdi: kutubxonaga har kuni borayotgan o‘sha odam sen ekansan.
4. Tog‘lardan ko‘chib tushayotgan qor bahor yaqinligidan darak beradi.
5. Ming yillardan beri hammani hayratga solayotgan bu sirli olam bag‘rida yashaymiz-u, sirlarini ochishga ojizmiz.

6 Savollarga javob bering. Gapiring.

1-rasmga qarab qaysi zamonaviy musiqiy yo‘nalishni esladingiz? Unga munosabat bildiring. Sizga bu yo‘nalish yoqadimi? Nima uchun?

2-rasmda tasvirlangan musiqiy yo‘nalish qanday nomlanadi? U haqda qanday fikrdasiz? Nima deb o‘ylaysiz, uning insoniyatga foydali tomoni bormi?

3-rasmdagi musiqiy yo‘nalish qanday nomlanadi? Bu yo‘nalish inson hayotini ijobiy tomonga o‘zgartirishi mumkinmi? Yoki aksinchami?

Mustaqil topshiriq

“Musiqaning inson hayotidagi o‘rni” mavzusida esse yozing.

MAVZU

Sato

1 O‘qing.

“Sato” deb ataladigan cholg‘u asbobi haqida eshitganmisiz? Ba’zi manbalarda sato “setor”, ya’ni “uchta tor” so‘zidan *kelib chiqadigan* atama deyiladi. Boshqa manbalarda “sato” so‘zining ma’nosi “sado” so‘zi, ya’ni “dardning aks sadosi” ma’nosi bilan teng deyiladi.

Sato qalbni *titratadigan* asbob bo‘lib, tanburning kamon bilan *chalinadigan* turidir.

Sato o‘zbek, tojik, uyg‘ur, afg‘on kabi Sharq xalqlarida keng tarqalgan. Kosasi tanburga nisbatan kattaroq va yupqaroq, qopqog‘i kengroq *bo‘ladigan* bu asbob tut yog‘ochidan o‘yib yasaladi. Umumiy uzunligi 110–120 cm.

Satoda odatda kuylar turli ohanglar bilan boyitib chalinadi. U hozir turli o‘zbek cholg‘u ansambllarida hamda yakkaxon ijroda qo‘llanadi.

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Kelib chiqadigan – kelib chiqadigan xulosa. Bemorni tekshirish asosida kelib chiqadigan xulosa “tashxis” deyiladi.*

-adigan, -ydigan

Tushunadigan odam, *o‘qiydigan* bola.

3 O‘ylang. Yozing.

Namuna. Har tongda qichqirib, bizni uyg‘otadigan xo‘roz bugun negadir jim. – Uyg‘otadigan xo‘roz.

1. Ertaga bajaradigan ishlarimiz ro‘yxatini tuzdim.
2. Meni o‘ylaydigan, men uchun kuyinadigan odam – onam.
3. Mamlakatda amalga oshiriladigan islohotlarning maqsadi – xalqning hayotini yaxshilash.
4. Siz bugun kuylaydigan qo‘shiq, albatta, o‘z muxlisini topadi.
5. Bu men doim qo‘msaydigan, sog‘inadigan bolaligim parchasi-ku!
6. Biz maktabga qatnaydigan ko‘cha to‘silibdi: yerosti quvurlari ta’mirlanayotgan ekan.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Ertaga *bo‘ladigan* darslarni ayting.

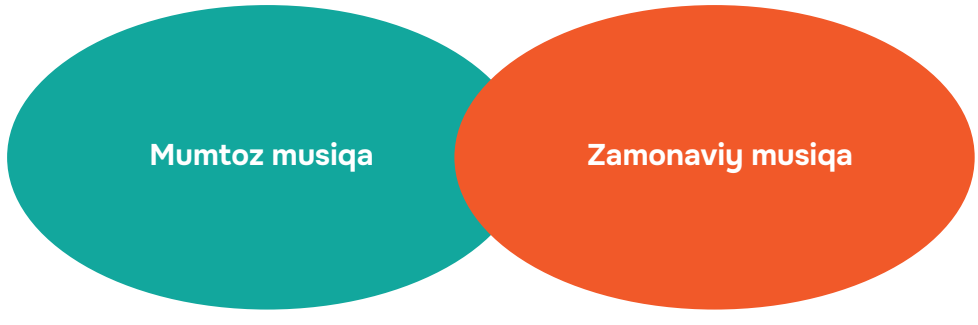
Ertaga	ayting
?	darslarni

Bolalar →	? ↓
juda ozoda ←	maydoncha ←

Siz →	? ↓
qiziqarlimi ←	kitoblar ←

5 O‘ylang va toping. Gapiring.

Namuna. *Mumtoz musiqa xalq cholg‘u asboblarida ijro etiladi. Zamonaviy musiqa zamonaviy cholg‘u asboblarida ijro etiladi.*

6 Tinglang. Gapiring.

Do‘mbira haqida afsona

7 O‘ylang va toping. Yozing.

Eslab, kamtar, shodlangan, butun, eski so‘zlariga audiomatndan antonimlar topib, hosil bo‘lgan antonim juftliklarni daftaringizga yozing.

Namuna. eslab – unutib, _____ ...

Mustaqil topshiriq

Zamonaviy musiqiy janrlar va mashhur ijrochilar haqida matn tuzing.

MAVZU

O‘zbekcha kuylayman

1 O‘qing. Gapiring.

– Salom, Larisa!

– Salom, Dilnura!

– Bilasanmi, kecha bir qo‘shiqchining ajoyib ijrosini tingladim. Ismi Larisa ekan!

– Rostdanmi? Qayerlik ekan?

– O‘zbekistonlik! Ammo meni hayron qoldirgan narsa bu emas. Larisa Moskalyova o‘zbek mumtoz qo‘shig‘ini juda zo‘r kuylarkan!

– Qoyil! Meni ham qiziqtirib qo‘yding-ku. Qaysi qo‘shiq ekan?

– Nomini eshitmay qolibman. Ammo rus qizining o‘zbek mumtoz qo‘shig‘ini shunday go‘zal ijro qilgani meni hayajonga soldi.

– Ha, demak, u haqiqiy qo‘shiqchi ekan. O‘zi yashayotgan Vatani, shu yerning xalqiga nisbatan hurmati baland, tarbiyali inson ekan. Men ham bugun qo‘shiqlarini Internetdan qidirib topib, tinglayman.

– Ovozi ham juda kuchli, shirali ekan. Bilasan-ku, xalq qo‘shiqlari, maqomlarni kuylash juda og‘ir.

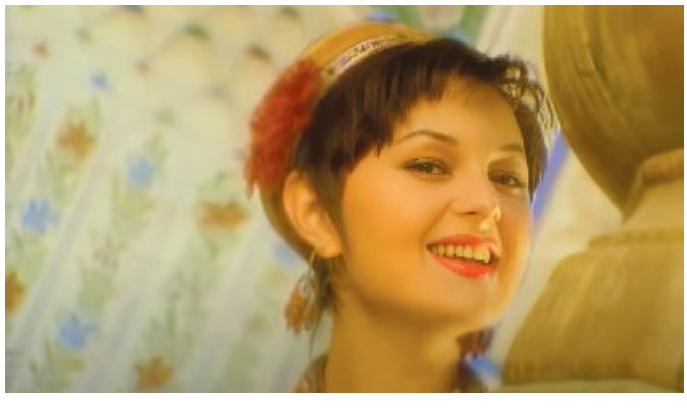
– To‘g‘ri.

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Bu dunyoda o‘z taqdiriga *qiziqmaydigan* inson bo‘lmasa kerak.

1. (*Yechilmoq*) muammoning o‘zi yo‘q, tashvishlanma.
2. Bizning korxonada sifat talabiga javob (*bermoq*) mahsulot ishlab chiqarilmaydi.
3. Hayot qiyinchiliklariga sabr (*qilmoq*) odam muvaffaqiyatga erishmaydi.
4. Bolalik umr o‘tgani sari shu qadar qadrli bo‘lib boradiki, hech qachon katta (*bo‘lmoq*) Piter Penga havas qila boshlaysan.
5. Bu qadimiy kitobga biz (*tushunmoq*) tilda yozilgan ekan.

3 Tinglang. Gapiring.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Larisa Moskalyova qayerda tug‘ilgan? A) Samarqand B) Toshkent D) Buxoro E) Xiva	**Gapni to‘ldiring.** Larisa – _____ yo‘nalishi bo‘yicha murabbiy.
Moskalyova qaysi institutda ta’lim olgan? _____	**Fikringizni bildiring.** Qo‘shiqchilik san’atida eng muhim narsa, sizningcha, nima?

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Shoshilmaydigan kishi. Shoshilmaydigan kishi kam xato qiladi.

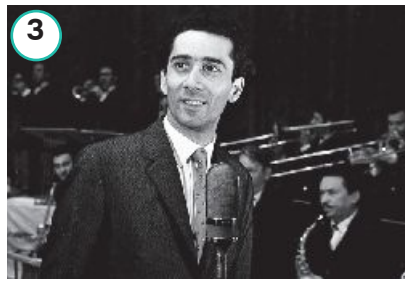
Qo‘rqmaydigan bola, yaxshi yopilmaydigan eshik, suvda cho‘kmaydigan modda, yolg‘on gapirmaydigan qiz, tinchimaydigan go‘dak, qaytib kelmaydigan davr.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

1. San’atkorlar oilasida tug‘ilib o‘sgan. Uning ukasi Farrux Zokirov mashhur “Yalla” ansamblining badiiy rahbaridir (__).
2. Andijon viloyati Buloqboshi tumanida tug‘ilgan. Oilada uchinchi farzand bo‘lgan (__).
3. “Lazgi” ansamblining badiiy rahbari va xonandasi bo‘lgan. Urganch musiqa bilim yurti va Toshkent madaniyat institutida ta’lim olgan (__).
4. Samarqand shahrida tug‘ilgan. 1990-yilda uning birinchi musiqiy albomi chiqqan (__).

Mustaqil topshiriq

O‘zbek tilida kuylaydigan eng mashhur qo‘shiqchilar “Top 10” taligini tuzing. Ularning eng ommabop qo‘shiqlari ro‘yxatini yozing.

MAVZU

Adabiyot

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

Birinchi guruh uchun vazifa: 1-rasmni tasvirlang. Unda qaysi asardan olingan lavha aks etgan? Asarning muallifi kim? Tasvirdagi qahramonlar haqida gapirib bering.

Ikkinchi guruh uchun vazifa: 2-rasmni tasvirlang. U sizga qaysi asarni eslatyapti? Asar muallifi kim? Asar qahramonlariga ta'rif bering.

Uchinchi guruh uchun vazifa: 3-rasmni tasvirlang. Unda qaysi asardan olingan lavha tasvirlangan? Bu qahramonlar haqida nimalarni bilasiz? Asarning muallifi haqida-chi?

2 O'qing.

Adabiyot — so'z san'ati. Unda asosan ajratiladigan uch adabiy tur bor: nazm, nasr, dramaturgiya. Adabiyotdagi mavjud janrlarning hammasi shu uch adabiy yo'nalishning biriga taalluqli bo'ladi.

Nasr epik tur bo'lib, unda voqealar hikoya yo'li bilan tasvirlanadi. Nasriy janrlarga hikoya, qissa, roman kabilar kiradi.

Nazm lirik tur sanaladi. Unda voqealarning o'zi emas, ulardan hosil bo'lgan tuyg'ular tasvirlanadi. Nazmga xos janrlar she'riy asarlardir: she'r, doston, ruboiy, g'azal kabilar.

Dramatik turda yoziladigan asarlar sahnada namoyish etish uchun mo'ljallanadi. Dramatik turga teatr sahnasida qo'yiladigan komediya, tragediya, pyesa, drama kabi asarlar kiradi.

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Adabiyot qanday san'at?
2. Epik turga qanday janrlar kiradi?
3. Lirik turga qanday asarlar kiradi?
4. Dramaturgiya deganda nimani tushunasiz?
5. O'zbek adabiyotidagi qanday hikoyalarni o'qigansiz?
6. Qaysi o'zbek shoirlarini bilasiz?
7. O'zbek dramaturgiyasiga mansub qaysi asarni bilasiz?

4 O‘ylang. Yozing.

Ortiqchasini toping.

1. A) “Mumu”
   B) “So‘nggi yaproq”
   D) “Anna Karenina”
   E) “Noma’lum ayol maktubi”

2. A) “Motsart va Salyeri”
   B) “Urush va tinchlik”
   D) “Romeo va Julyetta”
   E) “Otello”

3. A) “Dorian Grey portreti”
   B) “Iliada” va “Odisseya”
   D) “Yo‘lbars terisini yopingan pahlavon”
   E) “Ilohiy komediya”

5 Tinglang. O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Odamovilar xiyobonidagi 4-uy sohiblarining har kunlik nonushtasi davomida ko‘tariladigan janjal Harri ta’tilga qaytganidan buyon deyarli an’anaga aylanib qoldi. *Ko‘tariladigan.*

(Joan Roulingning “Harri Potter va falsafiy tosh” kitobidan)

6 O‘qing.

Qadim yurtga qaytsin qadim navolarim,
Qumlar bosib qurimasin daryolarim.
Alpomishga alla aytgan momolarim
Ruhini shod etay desang, xalq bo‘l, elim!

Dunyoga boq: qaddi sendek kim bor yana,
Dovrug‘i ham dardi sendek kim bor yana?!
Xalq bo‘lishga haddi sendek kim bor yana?!
Moziyni yod etay desang, xalq bo‘l, elim!

Sen tebratgan beshigini Sohibqiron,
Sening bolang yulduzlarga qo‘ygan narvon.
Bir mayizni qirqqa bo‘lgan bir tan-u jon
Kunlaringga qaytay desang, xalq bo‘l, elim!

Daryo bo‘lib jo‘shgin endi — zavqi ulug‘,
Bayramingda sevinch ko‘zyoshingga qulluq,
Yurtim degan jasur Yurtboshingga qulluq,
Unga qanot bo‘lay desang, xalq bo‘l, elim!

Bo‘lar elning bolalari bir-birin der,
Bo‘lmas elning bolalari bir-birin yer.
Bir bo‘l endi, qadri baland, qaddingni ker,
Xalq bo‘l, elim, xalq bo‘l, elim, xalq bo‘l, elim!

Muhammad Yusuf

Mustaqil topshiriq

She’rni yodlang.

MAVZU

Bizning kino

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Ushbu lavhalar qaysi filmdan olingan?
2. Film kimning qaysi asari asosida suratga olingan?
3. Har bir lavha yuzasidan gaplar tuzing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *tongda yuz-qo‘llarini yuvishyapti, kechki ovqatni tanovul qilishyapti, birgalikda taom tayyorlashyapti.*

-sh, -ish

Lola bilan Malika ingliz tili kurslarida *o‘qishdi.*

Kecha o‘rtoqlarim konsertga *borishgan.*

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Odamlar qadim zamonlardan beri nonni *e’zozlashadi.*

1. Odamlar qadim zamonlardan beri nonni (*e’zozlamoq*).
2. Kecha seni so‘rab do‘stlaring (*kelmoq*).
3. Hasharda barcha qo‘shnilar sidqidildan (*ishlamoq*).
4. Bolalar otasini ko‘rib, uning oldiga (*yugurmoq*).
5. Qadimgi Yunonistonda Misr papiruslaridan (*foydalanmoq*).
6. Bugun Samarqandga juda ko‘p sayyohlar (*kelmoq*).

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *katta va ahil oila, bir dasturxon atrofida, birga ovqatlanishyapti, suhbat qurishyapti...*

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Mehmonlar birpas iymanib *turishdi-da*, to‘rga *chiqishdi*.

1. Mehmon birpas iymanib turdi-da, to‘rga chiqdi.
2. Akromjon oila a’zolari bilan oromgohga ketar ekan.
3. Bugun dugonam kutubxonaga borar ekan.
4. Asar qahramonlari xayolimda jonlandi.
5. Buvasiga qo‘shilib nevarasi ham tomorqada ishladi.
6. Qariya sabr bilan o‘z navbatini kutib o‘tirardi.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: ~~*o‘qimoq*~~*, qiziqmoq, shoshilmoq, o‘rganmoq, tahlil qilmoq, do‘stlashmoq.*

Namuna. Dugonalarim mashhur kitoblarni *o‘qishyapti*.

6 Tinglang. O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *noyob, toza,* ~~*taomlar*~~*, hurmat, uy, hikmat, sovg‘a, urf-odat.*

Namuna. *taomlar* – ***ne’matlar.***

Mustaqil topshiriq

“Men yoqtirgan asar” mavzusida matn tuzing.

MAVZU

Teatr san’ati

1 Tinglang.

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Dramaturgiya nima?
2. Dramatik asarlarning epik va lirik asarlardan farqi nimada?
3. Dramaturgiyaga oid janrlar qaysilar?
4. Birinchi o‘zbek dramaturgi kim?
5. Mahmudxo‘ja Behbudiy haqida yana qanday ma’lumotlarni bilasiz?
6. Yana qaysi o‘zbek dramaturglarini bilasiz?

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Bolalar ochiq havoda birgalikda maydonchada o‘ynashadi.

1. o‘ynashadi / birgalikda / bolalar / ochiq havoda / maydonchada.
2. dars / qoldirishyapti / bolalar / bu / so‘nggi / paytlarda.
3. mehrga / zor / bo‘lishadi / odamlar / doimo.
4. tinmay / hatto / chug‘urlashadi / qushlar / ham / sezib / kelishini / bahor.
5. o‘yinchilari / jamoa / ikkala / turishdi / qarama-qarshi / bir-biriga.
6. yashaydigan / ro‘paramizda / qayergadir / qo‘shnilar / ketishdi / sayohatga.

4 O‘ylang va toping. Gapiring.

Guruhlarga vazifa: rasmlarda tasvirlangan dramatik asar haqida ma’lumot bering.
Tartib:

1) asarning muallifi;
2) asarning nomi;
3) qahramonlar;
4) asarning maqsadi yoki tarbiyaviy ahamiyati.

Namuna. ***Nikolay Vasilyevich Gogolning “Revizor” komediyasi.***

1) N. V. Gogol;

2) “Revizor”;

3) Xlestakov; aslida bosh qahramon kulgi sanaladi;

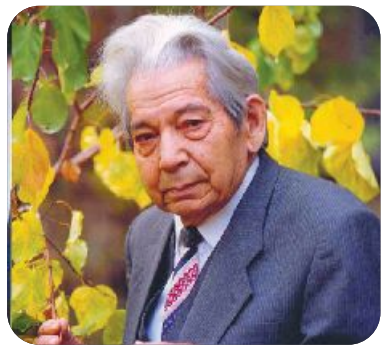
4) amaldorlarning xatti-harakati orqali tuzum kamchiliklarini tanqid qilish.

1-guruh

2-guruh

3-guruh

5 O‘qing. Tinglang.

Namuna. Kishilar qadim zamonlardan buyon nonni e’zozlab, uni oltinga, quyoshga, hayotga qiyoslab *kelishgan*.

Kishilar qadim zamonlardan buyon nonni e’zozlab, uni oltinga, quyoshga, hayotga qiyoslab (*kelmoq*). Nonni (*tejamoq*), uning sharafiga madhiyalar (*aytmoq*). Odamlar mehmon kelganda eng avval dasturxonga non (*qo‘ymoq*). Nonni (*qadrlamoq*), uni uvol qilmaslikni bolalarga (*o‘rgatmoq*).

Qadimda kishilar donni xom holida iste'mol (*qilmoq*). Keyin uni ikki tosh orasida ezib, yanchish va suv bilan aralashtirishni (*o'rganmoq*). Olov kashf qilinishi bilan esa don bo'tqasidan non yopadigan (*bo'lmoq*). Oradan ko'p ming yillar o'tib, Qadimgi Misrda oshirilgan xamirdan foydalanish odat bo'ldi.

6 O'ylang va toping. Yozing.

1. _____ da voqelik hikoya qilinadi.
A) komediya
B) roman
D) doston

2. _____ da voqea ta'sirida hosil bo'lgan his-tuyg'ular ifodalanadi.
A) tragediya
B) qissa
D) she'r

3. _____ sahna uchun yoziladi.
A) pyesa
B) hikoya
D) ruboiy

Mustaqil topshiriq

O'zbekistondagi teatrlardan biri haqida matn tuzing.

MAVZU

Nabiramga xat

1 Tinglang.

(Taniqli italyan adibi Umberto Ekoning nabirasiga yo'llagan maktubidan parcha.)

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Matn nima haqida?
2. Matnda erinchoqlikka qanday misol keltirilgan?
3. Miya oyoq bilan qanday taqqoslanadi?
4. Xotirani yo'qotish qanday kasallikka olib keladi?
5. Qanday qilib xotirani 90 yoshgacha saqlab qolish mumkin?

3 O'ylang va toping. Gapiring.

1. Rasmlardagi lavhalar qanday asarlardan olingan?
2. Asarning janrini toping.
3. Muallifning boshqa asarlari nomlarini ayting.

Komediya

Roman

Roman

Qissa

Roman

Doston

4 O‘qing. Tinglang.

Roman yirik hajmli nasriy janr hisoblanadi. Roman hikoya va qissadan nimasi bilan farqlanadi? Unda voqealar tizimi bir nechta, qahramonlar ko‘p bo‘ladi. Tuzilishi va hajmiga ko‘ra romanning dilogiya, trilogiya, tetralogiya, pentalogiya, epopeya kabi shakllari bo‘ladi. Roman-dilogiya ikki, trilogoya – uch, tetralogiya – to‘rt, pentalogiya – besh, epopeya undan ortiq kitobdan iborat bo‘ladi.

Jahon adabiyotidan roman-epopeyaga rus yozuvchisi Lev Nikolayevich Tolstoyning “Urush va tinchlik” asari misol bo‘ladi.

O‘zbek romanchiligining asoschisi Abdulla Qodiriydir. Uning “Mehrobdan chayon”, “O‘tkan kunlar” romanlari o‘zbek adabiyoti, madaniyatining ajralmas qismiga aylanib qolgan.

5 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Qanday romanlarni o‘qigansiz?
2. Sizga qaysi muallifning romani yoqadi? Nima uchun?
3. Roman qahramonlarini qanday ta’riflaysiz?
4. Bu romandan nimani o‘rgandingiz?

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: ~~*chizayotgan*~~ *qiz, ekilgan ko‘chat, quriladigan bino, qolgan ishlar, tuzilgan reja, namoyish etilgan premyera.*

Namuna. Quti ustiga naqsh *chizayotgan qiz* iqtidorli ekan.

7 O‘ylang va toping. Yozing.

1-guruh o‘quvchisi zinapoyaning birinchi qatoriga so‘z yozadi. 2-guruh o‘quvchisi zinapoyaning ikkinchi qatoriga shu so‘zdan so‘z birikmasi hosil qilib yozadi. 3-guruh o‘quvchisi shu birikmadan gap hosil qiladi. Sifatdoshlarning bo‘lishli va bo‘lishsiz shakllaridan foydalaning.

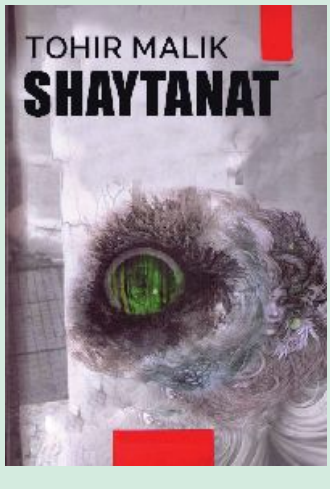
Namuna. *O‘quvchi*
Tinglamayotgan o‘quvchi
Tinglamayotgan o‘quvchi mavzuni tushunmadi.

Guruhlar uchun so‘zlar:

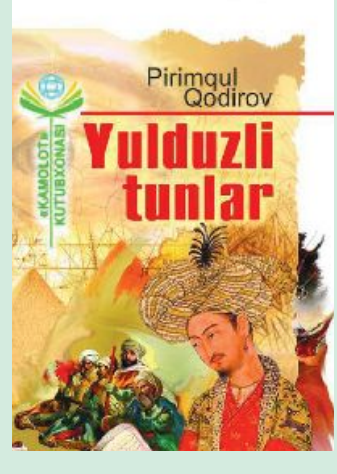
1) qush, kitob;
2) musiqa, nay;
3) shahar, bino.

Mustaqil topshiriq

O‘zbek adabiyotidan badiiy asar topib, undan o‘zingizga yoqqan dialogni tanlang. Sinfdoshingiz bilan uni ifodali o‘qib berishga, dialog mazmunini tushuntirishga tayyorlaning.

Topib gapir!

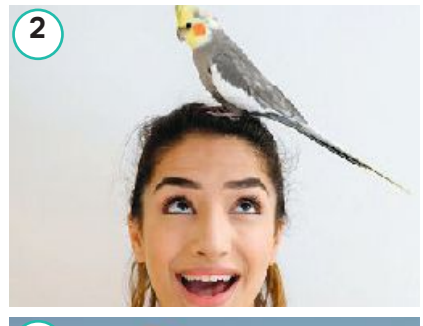
MAVZU

O‘zbekcha o‘zgacha

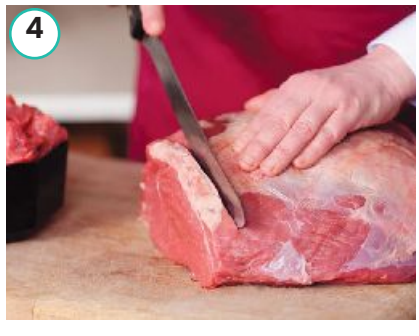
1 **O‘ylang va toping. Gapiring.**

Boshi yostiqqa tegmoq;
do‘ppisini osmonga otmoq;
jo‘jani kuzda sanamoq;
qovog‘idan qor yog‘moq;
boshiga baxt qushi qo‘nmoq;
arpasini xom o‘rmoq;
beshigini tebratmoq;
qomatini rostlab olmoq;
go‘shtini nimta-nimta qilmoq;
oyog‘ini qo‘liga olib yugurmoq;

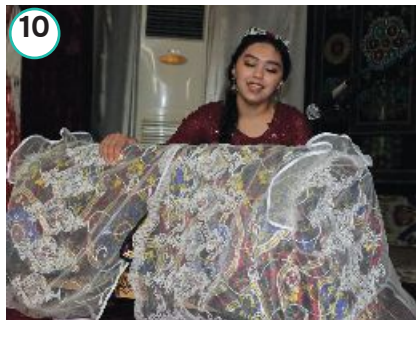

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Boshi yostiqqa tegdi – kasal bo‘lib qoldi.

Boshi yostiqqa tegdi.	Ishning natijasini vaqt ko‘rsatadi.
Boshiga baxt qushi qo‘ndi.	Senga nima yomonlik qildim?
Qovog‘idan qor yog‘yapti.	Hayotini yaxshilab oldi.
Arpangni xom o‘rdimmi?	Qattiq xursand bo‘lib ketdi.
Beshigini tebratgan.	Sendan qattiq jahlim chiqdi.
Qomatini rostlab oldi.	Kasal bo‘lib qoldi.
Do‘ppisini osmonga otdi.	Shoshib, tez yugurdi.
Go‘shtingni nimta-nimta qilaman.	Norozi bo‘lyapti, xafa bo‘lyapti.
Jo‘jani kuzda sanaydilar.	Ardoqlab voyaga yetkazgan.
Oyog‘ini qo‘liga olib yugurdi.	Omadi keldi.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

1. qalbi qaynoq	A) biror joyda ishlamay, bor pulini sarflab yashamoq
2. ichi qora	B) hosil bermaydigan yer
3. devordagi quloq	D) serg‘ayrat, quvnoq, harakatchan
4. yotib yemoq	E) gapirishga tayyorlanmoq
5. yog‘i yo‘q (joy)	F) boshqalarning suhbatini eshitib turadigan odam
6. og‘iz juftlamoq	G) boshqalarga yaxshilikni ravo ko‘rmaydigan kishi

4 O‘qing va tinglang.

Bu daryoning nomi Kalas deb atalar ekan. Hozir chiqqan o‘rnimiz daryoga nisbatan Quri Kalas qishlog‘i deb nomlangan ekan. Borarga makonim, tanish-bilishim yo‘q edi. Uzumchi g‘ayribuddiyor ekanimni fahmlab, ba’zi maslahatlarni berdi. Bu qishloqda Sariboy bo‘lis degan katta yer egasi bor ekan. Uning ming tanoblab hisoblangan olmazoriga **epchil qo‘lli xizmatkor** doim zarur bo‘lib turar ekan. Ayniqsa, hozir olmalar pishgan vaqt bo‘lgani uchun menga o‘xshash **osh-tomog‘iga yuradigan arzonqo‘l kishilarni eshigidan quvlamas ekan.** Bu kecha uning xizmatkorlari yotadigan qo‘shxonada **yotishga qaror berdim.** Uzumchi menga yo‘lboshlovchi bo‘lib ko‘rsatib qo‘ydi. Boyning qari-qartang aralash yigirma choq xizmatkorlari kechki **juvari go‘ja ustida edilar.**

– Assalomu alaykum, – deb kirib bordim. Juda mehribonlik bilan o‘z **o‘rtalariga qabul qildilar.**

Arz-dodimni ularga aytdim. Ulardan bitta keksarog‘i:

– Asil umring Sariboyda bekorga o‘tib ketadi, uka, yosh ekansan. Bironta boshqa kasbning payidan bo‘lganingda yaxshi bo‘lar edi. Ha, mayli, **sal o‘zingni tutib olguningcha** o‘n-o‘n besh kun ishlab tur. Keyin **yo‘lingni topib olarsan**... – degan dudmal maslahat berdi.

Bitta bo‘sh sopol tovoqqa bir cho‘mich go‘ja quyib berdilar. Ikki burda jaydari non bilan shu oshni maza qilib ichib oldim. Yotishda ham shular o‘rtasida qoldim. Yaxshi olmalarni joylab, uzoq shaharlarga yuboradigan yashiklardan ikkitasini yonma-yon karavot qildim. Boshimga olma o‘raydigan yog‘och qirindisidan yostiq qilib rohat-rohat uyquga ketdim. Bu uyqu eshon xonaqohiga qaraganda juda

shohona edi. Hech bo‘lmasa, bu yerda, tong azonda avrodchi so‘filarning qichqirib g‘o‘ldiraydigan har xil duolari kishini uyqudan bezovta qilmas edi.

Erta bilan bo‘lisning oldiga bordim. Bir qancha silkillashishlardan keyin boy menga xizmat haqi uchun oyiga xom-pishiq aralash, **ona sutidan halol** ikki pud o‘n yetti qadoqdan olma beradigan bo‘ldi. Shu paytda boyning avzoyini ko‘rib, mening ham haromzoda tomirim urib qoldi. “Mendan nima ketdi, bir shart qo‘yib qo‘yay, bir kun **boshimga** biror **ish tushib qolsa**, shu bahona qutulib ketarman”, degan xayol bilan:

– Boy buva, – dedim, – endi-ku, **savdomiz pishdi**. Shariat yuzasidan mol sotganda hamma aybini aytib sotsa, halol bo‘lar ekan. Mening ham bir aybim bor, shuni boshdan aytib qo‘yganim yaxshi”.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Epchil qo‘lli xizmatkor – _____.
2. Osh-tomog‘iga yuradigan odam – _____.
3. Arzonqo‘l kishi – _____.
4. Eshigidan quvlamoq – _____.
5. Boshiga ish tushmoq – _____.
6. Ona sutidek halol – _____.
7. Savdosi pishmoq – _____.

6 Tinglang va toping. Yozing.

Namuna. Adabini bermoq – qilmishiga yarasha jazolamoq.

1. Adabini bermoq.	achchiqlanmoq
2. Avzoyi buzilmoq.	xursand bo‘lmoq
3. Aravani quruq olib qochmoq.	kayfiyati yaxshilanmoq
4. Dumini tugmoq.	ortiqcha tashvish, daxmaza
5. Bahridili ochilmoq.	nihoyatda xursand
6. Bag‘ri qon.	qaytmas qilib haydamoq
7. Bosh og‘rig‘i.	oila qurmoq
8. Boshi osmonga yetmoq.	qilmishiga yarasha jazolamoq
9. Og‘zi qulog‘ida.	uddalay olmagan narsasiga ortiqcha maqtanish
10. Bir boshini ikki qilmoq.	g‘am-alamli, g‘am-alamda

Mustaqil topshiriq

Quyidagi iboralar yordamida sinfdoshlaringizning xususiyatlarini ta’riflab yozing.

Qo‘li gul; oyoq-qo‘li chaqqon; gapga chechan; yerga ursa, ko‘kka sapchiydi; bo‘zchining mokisidek; tegirmonga tushsa, butun chiqadi.

MAVZU

Qiziqarli lug‘atlar

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz qanday lug‘atlarni bilasiz?
2. So‘zlarning ma’nosini tushuntiradigan lug‘at qanday lug‘at deb ataladi?

2 O‘qing.

Izohli lug‘at — lug‘at turlaridan biri. Unda lug‘atga kiritilgan har bir so‘zning ma’nosi, agar ko‘p ma’noli so‘z bo‘lsa, hamma ma’nolari izohlab beriladi.

Izohli lug‘atlarga biror so‘z ishtirok etgan iboralar ham kiritilishi mumkin. Masalan, “qo‘l” yoki “gul” so‘zlari izohlangan sahifada “qo‘li gul” iborasining ma’nosi ham beriladi.

Lug‘atlarning boshqa turlarida ham ularga kiritilgan so‘z va iboralarning ma’nolari izohlanishi mumkin. Masalan, sinonimlarning izohli lug‘ati, antonimlarning izohli lug‘ati.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Анализировать — tahlil qilmoq *(tarjima lug‘ati).*

1. Ilm – 1. O‘qish-o‘rganish va tadqiqot, tahlil etish bilan erishiladigan bilim. 2. Ish-faoliyatning ilmlar bilan bog‘liq sohasi.
2. Avvalgi – oldingi, ilgarigi, burungi, qadimgi, sobiq.
3. Og‘ir – vazmin, vazni katta bo‘lgan, tosh bosadigan, vaznli.
4. Chang – 1. G‘ubor, to‘zon. 2. O‘zbek milliy cholg‘u asbobi.

Antonimlar lug‘ati

Omonimlar lug‘ati

Izohli lug‘at

Tarjima lug‘ati

Sinonimlar lug‘ati

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *baho bermoq, beliga tepmoq, havoga sovurmoq, aravani quruq olib qochmoq, bir yoqadan bosh chiqarmoq, ikki oyog‘ini bir etikka tiqmoq.*

Namuna. Sen bola, juda gapga usta ekansan, indamasam, *aravani quruq opqochasan*.

1. Sen bola, juda gapga usta ekansan, indamasam, _____.

2. Mening mehnatimga munosib _____ so‘rayman.

3. Anvar keldi-yu, hamma ishni _____.

4. Hammamiz hozirgi vaziyatda _____ kerak.

5. Barchamiz rozi bo‘lsak ham, ukam ko‘nmadi, _____ turib oldi.

6. Ha, o‘g‘li bor mol-mulkini ikki yilda _____.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Ishdan chiqdi — yaroqsiz holga keldi.

Ishdan chiqdi.	Jumboqni hal qildi.
Yo‘l ko‘rsatdi.	Boshqalarni mensimay qo‘ydi.
Kalavaning uchini topdi.	Yaroqsiz holga keldi.
Diliga tugdi.	Bezib qoldi.
Ko‘zini shira bosdi.	Yashirin fikrlarini bilishga harakat qildi.
Joniga tegdi.	Ichida saqladi.
Ko‘ngliga qo‘l soldi.	Yo‘l-yo‘riq ko‘rsatdi.

6 Tinglang. Yozing.

Tong azonda turib, o‘tov egalari, er-xotin bilan xayrlashib, “Sariog‘och qaydasan?” deb yo‘lga tushdim. O‘sha kezlarda mening _____ edi. Qaysi qishloqqa borsam, bozorning _____ edim. Aksiga olib, bugun Sariog‘ochning bozor kuni edi. Mendan boshqa ham bozorga olma keltirganlar ko‘p edi.

– Kep qoling, armonda qolasiz, sotaman-u ketaman! Buni yeganlar non yemaydi, shinavandaga sotaman, – deb javrab, maqtab, peshinda arang sotib tugatdim. G‘alladonni hisoblab ko‘rsam, olti tanga bir miri bo‘pti.

Keyingi bir necha oy mobaynida _____ shundan iborat edi. Pul ko‘p, qayg‘u yo‘q. Bozorni aylanib yurib hamma narsaga _____ . Hamma narsaning narxini bilgim keladi. Bir kishining tunuka vannasiga _____ , kam so‘raganim uchun undan yaxshigina so‘kish ham _____ . Kiyim bozorga kirib qunduz yoqalik bobrik paltolarga xaridor bo‘lib ko‘raman. Qo‘y bozoriga kirib, shoxlari _____ buralib-buralib ketgan do‘ng peshonalik, katta bir qo‘chqorga xaridor bo‘lib turganimda ko‘zim tanish bir _____ . U qo‘shoqlangan bir qo‘ra qo‘y ustida _____. Bu kim, qayerda ko‘rgan ekanman? Chang bosgan kipriklar tagidagi _____ menga juda tanish. Yo‘lning _____ qilib yuborgan bu bashara ko‘zimga _____ . Lekin egnidagi qozoqi chakmon bilan boshidagi teskari ag‘darilgan telpak, qo‘lidagi boshi cho‘qmor kaltagi menga tanish emas. Undan ko‘zimni uzmay tikilib turaman. U ham menga g‘ilt-g‘ilt etib tikilib turardi. Birdan qichqirib yubordim:

– Omon!!!

Bir-birovimizning quchog‘imizga otildik, yalab-yulqashdik, _____. O‘z boshimdan kechirganlarimni bir chetdan hikoya qilib berdim. Sarguzashtimning oxiri yonimdagi tanga-chaqa aralash olti tanga bir miri pulni jaraqlatib qo‘yish bilan _____.

Mustaqil topshiriq

O‘zbek tilining izohli lug‘atidan 10 ta so‘zni izohi bilan yozib oling.

MAVZU

Idiomalar

1 O‘qing. Gapiring.

Foydalanish uchun birliklar: *pashshadan fil yasamoq, ammamning buzog‘i, yetti pushtini bilmoq, ikki qo‘lini burniga tiqib qolmoq, yuragi shuv etib ketmoq.*

2 O‘qing. Gapiring.

Agar mendan: “Tilda ham mo‘jizalar bo‘ladimi?” – deb so‘rasalar, men: “Agar bo‘lsa, tilning “mo‘jizasi” undagi maqol, matal va idiomalardir”, deb javob qilgan bo‘lar edim. *(G‘aybulla Salomovning “Maqol, matal va idiomalar tarjimasi” kitobidan.)*

Idioma – har bir tilning faqat o‘zigagina xos bo‘lgan, boshqa tillarga aynan tarjima qilib bo‘lmaydigan, faqat ekvivalent (muqobil)ini ishlatish mumkin bo‘lgan birliklari.

Har qaysi xalqning o‘ziga tegishli tushunchalari bor. Bu tushunchalar bir xalq uchun ahamiyatli bo‘lsa, boshqa xalq uchun umuman tushunarsiz bo‘lishi mumkin, masalan, ruslarning quyidagi so‘zlariga e’tibor beraylik, ular o‘z bolalarini erkalab “*Здравствуйте, мои поросятушки*” deyishadi. Biroq buni o‘zbek tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilsak: “Salom, mening cho‘chqachalarim” shaklida bo‘lib, bu o‘zbeklar uchun mutlaqo xos emas, sababi o‘zbeklarda erkalatish uchun “cho‘chqa” nomi ishlatilmaydi, bu so‘z umuman teskari ma’noga ega. O‘zbeklarda bu tushuncha: “Salom, mening qo‘zichoqlarim (toychoqlarim, bo‘taloqlarim)” deb ifodalansa, ikki til vakillari uchun ham ma’qul ekvivalent tanlangan bo‘ladi, chunki har bir xalqda yaxshilik, ezgulik, yovuzlik, ayyorlik, ikkiyuzlamachilik timsollari uchun turlicha hayvonlar, qushlar yoki boshqa buyumlar tanlangan. Ruslarda cho‘chqa ijobiy ma’noga ega bo‘lsa, o‘zbeklarda bunday emas. Demak, idiomalar ham xuddi mana shunday ma’nolarga ega bo‘lgan birliklardir.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Idiomalar qaysi tilda bo‘lsa ham, tushunish mumkin.
2. Har bir xalqda hayvonlar bilan bog‘liq idiomalar bir-biriga yaqin.
3. Idiomalar tildagi mo‘jizalardan biri hisoblanadi.
4. So‘zma-so‘z tarjima qilinsa, idiomalarning ma’nosi tushuniladi.
5. Idioma “o‘ziga xos” degan ma’noni bildiradi.
6. Rus tilidagi idiomalarni o‘zbek tiliga tarjima qilish osonroq.
7. Hayvonlar, narsa-buyumlarning nomlari barcha xalqlarda bir xil tushunilishi mumkin.
8. Idioma har bir xalqning urf-odat, madaniyatiga xos bo‘ladi.

4 O‘ylang va toping. Gapiring.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *teshik quloq (eshitadi), tomdan tarasha tushgandek, besh qo‘lday bilmoq, qarg‘a qarg‘aning ko‘zini cho‘qimaydi.*

5 Tinglang. O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Men bog‘dan kelsam, u tog‘dan keladi. *(fikrlarning har xil ekani)*

6 O‘ylang va toping. Yozing.

IDIOMALAR JADVALI

Idiomalar	Ma’nosi, qanday vaziyatda ishlatilishi
1.	
2.	
3.	
4.	

Mustaqil topshiriq

BBB jadvalini to‘ldiring. “BILIB OLDIM” degan qismini diqqat bilan yozing.

Ibora va idioma

BILARDIM	BILIB OLDIM	BILIB OLMOQCHIMAN

MAVZU

Qiziq gaplar

1 Tinglang.

Idioma.

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Idiomalar qanday ma’nolarda qo‘llanadi?
2. Idiomalar ko‘proq qayerda uchraydi?
3. “Gap desang – qop-qop, ish – desang Ko‘hi Qofdan top” idiomasini qanday tushunasiz?
4. Tilda muqobil idiomalar topilmasa, ularni qanday tarjima qilish mumkin?

3 O‘ylang va toping. Chizing.

Idioma	Tavsifi
Tili bir qarich	
Ammamning buzog‘i	
Ilonning yog‘ini yalagan	
Olovga yog‘ sepmoq	

Biz stadionga **Nima maqsadda?** futbol o‘ynashga boramiz.

Do‘stlarim o‘quv markaziga **Nima maqsadda?** ingliz tilini o‘rganish uchun borishadi.

Uyimizga dadamning do‘stlari **Nima maqsadda?** bobom bilan suhbatlashish maqsadida tez-tez kelishadi.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Men ~~atrofni kuzatish~~ / ~~tez yurishni o‘rganish~~ / to‘yib-to‘yib nafas olish uchun ko‘pincha tog‘larga chiqaman.*

1. Do‘stlarim imtihonga *kirish* / *topshirish* / *o‘tish maqsadida* oliy ta’lim muassasalariga borishdi.
2. Anvar uy vazifalarini *topshirish* / *bajarish* / *olish* uchun kutubxonada qoldi.
3. Buvimni *ko‘rish* / *xabar olish* / *teatrga olib borish* uchun bilet sotib oldim.
4. Bu filmni *ko‘rish* / *tushunish* / *kirish* uchun tarixdan xabardor bo‘lish kerak.
5. Uyni *yasash* / *chizish* / *qurish* rejasi uning loyihasini *yasash* / *chizish* / *qurish* ishlaridan boshlanadi.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Mening maqsadim – _____.
2. Ota-onamning maqsadi – _____.
3. Akam (ukam)ning maqsadi – _____.
4. Opam (singlim)ning maqsadi – _____.
5. Do‘stim (dugonam)ning maqsadi – _____.

Mustaqil topshiriq

“Suyunchi” filmini tomosha qiling. Unda uchragan ibora va idiomalarni yozib oling, ma’nosini tushuntiring.

MAVZU

Ibora

1 O‘qing. Gapiring.

Shunday qilib, bu falokatli ishni Yo‘ldosh boshladi. Mahallaning bir to‘da o‘spirin bolalari Laylakmachitning jilovxonasiga yig‘ilib, *oshiq o‘ynamoqda* edik. Men bugun juda ko‘p yutgan edim. Olacha *yaktagimning* cho‘ntagi, yengim, *lippam* oshiqqa to‘lib ketgan edi. “Bolalar qanda, oshiqlar manda”, — deb sevinch bilan qichqirmoqda edim. Xuddi shu oraga Yo‘ldosh shilqim suqildi-yu, ishning pachavasini chiqardi. U bari mog‘orlab ketgan surp yaktagining etagi bilan burnini arta-arta gapira boshladi:

– Bolalar, *halfana* qilamizmi?

– Bo‘pti, qilamiz.

– Qayerda?

– Rizqi *halfaning* ko‘chib ketgan hovlisida.

– Bo‘pti.

Halfanaga palov qilmoqchi bo‘ldik. Masavur *otaliqning* nabirasi Omonboyning o‘g‘li Husnibiy oshpaz bo‘ladigan bo‘ldi. Qozon, cho‘mich, tuz, qalampir, suv – undan, qolgan masalliqlarini shu yo‘sinda taqsim qildik: guruch bilan sabzi – Yo‘ldoshdan. Go‘sht – Abdulla do‘lvordan; yog‘– mendan; olgan-qutgan narsalar – Po‘latxo‘ja mug‘ambirdan. Hamma har tarafga qarab ketdi. Men ham yog‘ keltirgani uyga ketdim. Onam oshxonada yertandirga o‘t qalab, qovoq somsa yopish taraddudida edi. Bizning ro‘zg‘or mayda-chuydalari zax uyning orqasidagi uzun hujrada bo‘lar edi. Ayvonda o‘rtancha singlim kichik ukamni ovutib o‘tirgan ekan. Uning yonidan hujraga kirishning evini topolmadim, birorta hiyla ishlatish kerak edi.

– Shapag‘, – dedim unga, – katta to‘ping qayerda?

– Qo‘g‘irchoqlarimning oldida, nima qildi?

– U yerda yo‘q-ku!

– Ha... o‘lgur, sen olgandirsan, hozir berasan. Ber!

Men iljayib turaverdim. U ovutib turgan ukamni qo‘ydi-da, qo‘g‘irchoqlarining oldiga yugurib ketdi. Men ham “lip” etib hujraga kirib, *xo‘qachadan* yog‘ o‘yib oldim. Yog‘ni bir qog‘ozga *turmuchlab*,

lippamga qistirdim. U yerdan chiqib o‘tinxonaga kirdim. Kulrang tovug‘im piyozdan qilingan “moyak”ustida tug‘ib o‘tirar edi. Sekin borib, qanotini ko‘tarib qarasam, allaqachon tug‘ib bo‘lgan ekan, lekin onalik mehri bilan tuxum ustida bosib yotar ekan. Tuxumni oldim. Tovuq qaqalab qochdi. O‘rtoqlarimga yaxshi ko‘rinish uchun, *rasamadda* ko‘rsatilmagan bo‘lsa ham, yog‘ yoniga tuxumni ham qo‘shib olib borishni o‘zimga ma’qul qilgan edim. Zing‘illab ko‘chaga chiqib, keta boshladim.

2 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Yaktak – _____
2. Lippa – _____
3. Halfana – _____
4. Xalfa – _____
5. Otaliq – _____
6. Hujra – _____
7. Xo‘qacha – _____
8. Turmuchlamoq – _____
9. Rasamad – _____

_____ va / hamda _____.
_____, ammo / lekin / biroq _____.
Yo_____, yo _____.
Goh _____, goh_____.
Na _____, na _____.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Xizmatkorlar och, lekin boyning oldiga borishga hech kimning yuragi dov bermaydi. (*lekin*)

1. “Menga ulardan bir burda tegadimi yo yo‘qmi, yoki kitob ortilgan eshakday bebahra qolaveramanmi?” deb o‘ylayman.
2. Ko‘knorilar jamoatchiligi aybni goh yallachiga, goh Rahmat hojining o‘ziga, goh marg‘ilonlik xotin Latifaxonga, goh betizgin, bebosh olomonga, goh Mochalov va mirshablarning beparvoligiga qo‘yar edilar.
3. O‘zim charchaganim uchun hamda go‘sht qon-qushga tegib harom bo‘lmasin deb, bu ishlarni erta tongga qoldirdim.
4. Hamma echkilar sotilib ketdi-yu, lekin qo‘ylardan ko‘pi — yetmish uchta qo‘y bozordan qaytdi.
5. Gaplaring to‘ppa-to‘g‘ri, o‘rtoq, lekin ust-boshimni ko‘rib turibsan.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. _____, ammo _____.
Do‘stlarim bilan bugun kinoga bormoqchi edik, ammo bir do‘stim ota-onasi bilan boshqa shaharga ketdi.

1. _____, ammo _____.
2. _____, lekin _____.
3. Yo _____, yo _____?
4. Na _____, na _____.
5. _____ va _____.
6. Goh _____, goh _____.

5 Tinglang. Yozing.

Pochcham bilan ammam bu gul, bu hayvonotlarning har bittasini _____ _____ parvarish qiladilar. Har holda, menga o‘xshagan _____ bolalar uchun bu yerda _____. Zerikib qolmayman. Ammam va pochcham meni erkalab _____.

– Kel-a, _____, seni qaysi _____, akam tirilib keldimi, haligina _____, – dedi ammam.

– Ha, balli, azamat, necha kundan buyon _____, yo‘lpashsha _____ edi, haytovur _____. Sen kelar ekansan, balli-balli, – dedi pochcham.

Men bu erkalatishlardan juda _____. Pochcham har kuni to‘qqiz pul choychaqa beradi. Men pulni olib, ko‘chaga _____. Bu mahalladan ham yangi og‘aynilar _____. _____, oshiq o‘ynaymiz, it urishtiramiz.

Mustaqil topshiriq

Badiiy asarlardan iboralarni topib, yozing. “Shum bola” asaridan foydalanishingiz mumkin.

MAVZU

Jargonlar

1 **O‘qing.**

Tanaffusga qo‘ng‘iroq chalingach, Asror “sinfga kirsammi, kirmasammi yo uyga ketaversammikan” deb ikkilandi. Endi turib yurgan paytda shoshilib kelayotgan sinfdoshi Otaullani ko‘rib to‘xtadi. Sochi jingalak, o‘ziga oro berib yurishni yaxshi ko‘radigan Otaulla o‘zini Asrorga yaqin tutardi. Hozir shoshilib kelishi ham shundan.

– Nima qilib qo‘yding, *boss*? – dedi u Asrorni yelkasiga turtib. – Qilig‘ingni boshqa o‘qituvchiga qilmaysanmi? Bu – geografiya, bu yil oxirgi marta kiradi. Baho attestatsiyaga ketadi-ya! Shunga o‘chakishasanmi?

– Nima qipti? – dedi Asror yelka qisib. U hozir bu haqda gaplashishni istamasdi. Shu sababli gapni qisqa qilmoqchi edi, aksincha bo‘lib, Otaullaning gap xaltasini ochishga sabab tug‘dirib berdi.

– *Boss*, bu nima deganing? Institutda hisobga olishadi o‘rtacha bahoni.

– Institutga kirsam, uning bahosisiz ham kiraman.

– Ha, senga gapirish oson. *Kallang* bor. Ammo... xafa bo‘lma-yu, sen uchun kechirim so‘rab qo‘ydim.

– Xafamasman, berdim senga o‘sha beshni.

– E, besh kerakmas, to‘rt ham teshib chiqmaydi. Menga shuning geografiyasi kerak ekanmi? Menga Braziliya iqtisodiyotining nima zarurligi bor? O‘zi funksiyalarning maksimum nuqtasi, minimum nuqtasi deganlaring manavi yerimga kelib qoldi, – Otaulla shunday deb ko‘rsatkich barmog‘ini bo‘g‘ziga bigiz qildi. – Lekin ilojim yo‘q. Attestatni yaxshilab narxozga bormasam, batkam kallamni oladi. Men attestatni yaxshilasam bas, qolgani *batkamni* ishi. Batkamni bilasan-ku, boss?

Uning otasini, ikki qavatli do‘kon mudirini, kim bilmas ekan. O‘quvchilar ham, muallimlar ham yaxshi bilishadi.

– Menga nima uchun diydiyo qilib qolding? – dedi Asror uning maqsadini tushunmay. – Meni urishgani keldingmi yo boshqa darsing bormi?

– Vey, *boss*, senga gap yoqmaydigan bo‘lib qolibdi. Men seni geografiya bilan yarashtiraman. Sen *kampiringga* aytib qo‘y, meni ko‘p qiynamasin. Tenglama-teoremalariga baribir aqlim yetmaydi. Mening kelajagim tayin: karra jadvalni bilsam bo‘lgani, nima qiladi boshimni qotirib.

– Bo‘pti, aytaman.

Boshqa payt, boshqa kayfiyat bo‘lganida Asror Otaullani ayamay, bu ochiq savdosi uchun aytadiganini aytardi. Hozir bir ijirg‘anib qo‘ydi-yu, gapni chuvalashtirmadi. Uning osonlik bilan ko‘nganiga Otaulla sevindi.

– Maladessan-da, boss, *ketvorgan* bolasan. Ertaga yigirma beshni beraman.

– Qanaqa *yigirma besh*?

– Yig‘ishyapti-ku? To‘yga... sen aytuvdingmi?

Asrorning ko‘zlaridan o‘t chaqnab ketdi: “Aytganini qilibdi-da axir. Menga pul yig‘ib berishmoqchi! Voy, boyvachchalar-e!..” U tez-tez yurib ketdi. Sinfga kirib Zoirning yoqasidan olmoqchi edi. Yetib borgunicha darsga qo‘ng‘iroq chalindi. Asror kitob-daftarini ko‘tarib chiqib ketishga ham ulgurmadi.

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Boss – boshliq, xo‘jayin.*

1. Kalla – _____
2. Batka – _____
3. Kampir – _____
4. Yigirma besh – _____
5. Ketvorgan bola – _____

Jargonlar	Ma’nolari
Bo‘pti, man *sirpandim*.	Bo‘pti, men ketdim.
Uyga ketaman, *soqqa* qolmadi.	Uyga ketaman, pul qolmadi.
Ko‘kidan o‘ynaymizmi?	Dollarda hisob-kitob qilamizmi?
Anvar *yeydiganini yedi*.	Anvar qattiq gap eshitdi.

3 Tinglang. Yozing.

(Tohir Malikning “Alvido... bolalik” asaridan parcha)

Jargonlar: *Professor,* _____

4 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Jargon so‘zlarni siz ham ishlatasizmi? Misollar keltiring.
2. Bunday so‘zlardan foydalanish to‘g‘ri deb o‘ylaysizmi? Noto‘g‘ri deb o‘ylasangiz, badiiy asarlarda qo‘llangan-ku?! Bu haqdagi fikringiz qanday?

5 Gapiring.

1-topshiriqda berilgan “Alvido... bolalik” asaridan olingan parchani sahnaviy ko‘rinish shaklida ijro eting.

Rollar: Asror, Otaulla.

Mustaqil topshiriq

O‘zingizning tilingizda uchraydigan jargon so‘zlarni eslab, ularning ma’nosini o‘zbek tilida tushuntirib bering.

MAVZU

Mening sarguzashtlarim

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz qaysi kasbni egallamoqchisiz? Nima sababdan?
2. Sevimli mashg‘ulotlaringiz (hobbi) bormi? Sanab bering.
3. Sizning qanday orzularingiz amalga oshmay qolgan? Nima sababdan?

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Men kompyuterda dasturlashni o‘rganmoqchiman, *chunki* bu sohada mutaxassis kam.

1. _____, negaki _____.
2. _____, chunki _____.
3. _____, shuning uchun _____.

_____, chunki _____.
_____, shuning uchun _____.
_____, negaki _____.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. uy-uyimizga / kech bo‘lib qolgani / bugun / uchun / tarqaldik.
Bugun kech bo‘lib qolgani uchun uy-uyimizga tarqaldik.

1. kerak / avvalo / o‘zi / shuni unutmang / inson / baxtli bo‘lishi.
2. nonushta qilmay / ketdim / darsga / kech qoldim deb.
3. hurmat qilamiz / ustozimizni / chunki / o‘z / ular / chuqur / o‘rgatadilar / fanlarini.
4. ham / bizning / boshlandi / bahor / kelib / sayohatimiz.
5. shekilli / hali / u / bugun / yo‘lga / chiqmabdi / kelmaydi / ham.

4 Tinglang. Yozing.

Namuna. Nahorlikka qushlar yana qatiq *ichishdi*, tushlik nonushtasi uchun suzma bermoqchi edim, *chunki* bechora qushlar juda ham yovg‘onsirab ketdi.

1. Nahorlikka qushlar yana qatiq _____, tushlik nonushtasi uchun suzma bermoqchi edim, _____ bechora qushlar juda ham yovg‘onsirab ketdi.
2. “Tizzagacha degani to‘g‘ri, – dedi Hoji bobo, –_____ qoidayi pahlavonlik uch zarb bo‘ladi”.
3. Ikkinchidan, Hoji bobodan javob _____, jo‘nlikcha bo‘shatib yubormaydi, _____ unga yoqib qolgan, qo‘lini sovuq suvga urdirmay qo‘yganman.
4. “Yo‘g‘-e, buvi, – dedi o‘g‘ri, – to‘nka yorib-ku berarman, ammo choy _____, _____ kun yorishib qolsa, meni tanib qolasiz”.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Bola uxlab qoldi, *shuning uchun* maktabga kechikdi.

6 O‘ylang va toping. Gapiring.

Guruh bo‘lib ishlang. “Davom eting” o‘yinini mantiqan to‘g‘ri bajaring. Bunda birinchi guruh sababni aytadi, ikkinchi guruh esa oqibatni aytadi.

1-guruh — chunki — 2-guruh

2-guruh — shuning uchun — 1-guruh

Mustaqil topshiriq

“Mening g‘aroyib sarguzashtim” mavzusida matn tuzing. Matnda xayoliy joy nomlari, ismlardan foydalanishingiz mumkin. Matnni hikoya tarzida yozing.

MAVZU

Do‘stimga xat

1 O‘ylang va toping. Yozing.

Boss, ~~biti to‘kildi,~~ tepsa tebranmas, yetti pushtini biladi, kalla, tomdan tarasha tushgandek, batka, arpasini xom o‘rgan, ichi qora, pashshadan fil yasayapti, bashka.

Ibora	Idioma	Jargon
biti to‘kildi		

2 O‘qing. Yozing.

Namuna. *Qorasi ko‘rindi,*

Bu yuklar qumriga qaraganda ikki baravar ko‘proq og‘ir edi. Hammasini yelkamga qo‘yib, bu shahardan ham chiqib ketdim. Oldimda katta bir cho‘li azim paydo bo‘lgan edi, qush uchsa — qanoti, odam yursa — oyog‘i kuyadigan bu cho‘lda yelkamda boyagi yuklar bilan ketib borar edim. Uzoqdan bir kishining qorasi ko‘rina boshladi. Men unga, u menga qarab kelar edik. Nihoyat, to‘qnashdik, bu to‘qnashish mening behad va bepoyon xursandchiligimga sabab bo‘ldi. Chunki bu kishi o‘z shahrimdan, bir mahallalik, mendan bir-ikki yosh kattaroq Omonboy – Tursun pichoqchining o‘g‘li, o‘z o‘rtog‘im edi. Yelkasida yetti yarim qadoqlik ketmon – mardikor ishlab yurgan ekan. U mening ustimdagi yuklarni ko‘rib hayron qoldi. Ayniqsa, gardishni ko‘rib meni chalma quyish uchun qishloqqa chiqib ketyapti, deb o‘ylagan ekan. Yo‘lning chekkasiga chiqib, bu cho‘l-biyobonda bo‘lgan yakkagina jiydaning salqinida o‘tirib hasratlasha ketdik. Yakka jiydada meva ko‘rinmas edi. Men Omonga juda biladiganlarday ma’nodor qarab:

– Jiyda solkasp ko‘rinadi, bu yil meva qilmapti, – dedim. Omon menga qarab kuldi.

– Voy, ahmoq. Hozir saraton. Saratonda jiyda mevalari danagiga alif yozdirish uchun Makkaga ketadi. Bir oydan keyin mevalar qaytib keladi, – dedi. Men esimdan chiqargan ekanman.

Har ikkovimizning ham dunyo qidirib, baxt izlab yurgan o‘spirinligimiz ma’lum bo‘ldi. Mol-u jonni bir qilib, ahd-u paymon qilishdik-da, katta, ulug‘ safarni mo‘ljal oldik. U ham kelgan izi bilan orqaga qaytdi, birgalashib, “cho‘li malik” bilan ketar edik. Kechga yaqin juda ham katta bir “shahar”ga kirib bordik. Bu shaharning oti Ko‘kterak ekan. O‘rtog‘imning yonida mardikorlik bilan topgan puli — mirkam ikki tanga, menda bo‘lsa qatiqdan qolgan ikki tanga bir miri pul bor. Samovarga tushdik. Bozorni kutib, ikki-uch kun shu pullar bilan samovarda tunadik. Juma kuni bozor edi. Erta bilan bozorga chiqdik. Hay-hay, bozor bo‘lganda ham qanday bozor deng? Bu tomoni Eron-u Turon, Makka-yu Madina, Maymana-yu Maysara, Xitoy-u Chin, Istambul-u Mozandaron – na quyi, na past, na o‘ng-u na chap. Bunday katta bozorni odam bolasi ko‘rmagan bo‘lsa kerak. Bozordagi rastalarni ayting, mollarning shig‘al to‘lib ketganligini ayting, bozor ahlining turlanganini ayting. Savdogarlarning makkor basharalarini, rango-rang kiyim-boshlarini ayting. Bay-bay, bunday bozor “Qisas ul-anbiyo”da ham, “Huriliqo” degan kitobda ham yozilmagan, hech qayerda – tarixda yo‘q.

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

5 yoki 6 kishidan guruhlarga bo‘lining. Guruhdoshlaringiz bilan sinfxonada, ko‘chada qanday jargon so‘zlardan foydalanishingizni aniqlang. Topgan jargon so‘zlar ishtirokida dialog hosil qiling va dialogni rolga kirib bajarib bering.

Anvar: _____?

Sarvar: _____.

4 Tinglang. Yozing.

Namuna. *– Professor, _____ rang qolmabdi.*

– Professor, basharangda rang qolmabdi.

Asror o‘tirishi bilan Qamariddin yonidagi ikki bolani “sigaret olib kellaring” deb turg‘izib yubordi.

– Darsdan qochdingmi? – dedi Qamariddin Asrorga diqqat bilan tikilib.

– Qochmadim, chiqib ketdim.

Asror maktabdagi voqeani aytgisi kelmadi.

– Professor, _____ rang qolmabdi. Shunchalik qo‘rqyapsanmi? Sen qo‘rqma. O‘zim o‘tirsam ham _____. Bolalarga ham tayinlayman. Sen yo‘qsan oramizda. Sen ichimizda _____ O‘qishing kerak. Men baribir qamalib ketaman. Bugun bo‘lmasa, ertaga. Senga o‘n besh yil vaqt beraman. Agar o‘n besh yilda professor bo‘lolmasang, _____ qo‘shib yuboraman.

Qamariddin shunday deb uning yelkasiga mushtladi. Asror uni hazillashyapti deb o‘yladi. Yo‘q, Qamariddinning ko‘zida _____ yo‘q edi. Qarashlari jiddiy, hatto o‘ychan edi.

– O‘ninchini bitirib, uyingdan chiqib ket. Gapimga xafa bo‘lma. Otang seni o‘qitgisi kelmayapti. Seni men o‘qitaman. Pulim bor. _____ kuning beraman. Ungacha qamalib ketsam, xat bilan ma’lum qilaman. Kitobni _____ joydan, _____ odamdan olib yubor, desam, pulni tushunaver. O‘zing olib ishlatasan. O‘qimay yurib, pulni yeb yursang... o‘ldiraman.

Qamariddin keyingi gapni _____ qilib aytdi.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

2 ta guruhga bo‘lining. Har bir guruh jargon so‘zlarni topib, ularni qog‘ozda yoki pantomima usulida tasvirlaydi. Ikkinchi guruh ushbu so‘zlarni topadi va ma’nolarini izohlaydi.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

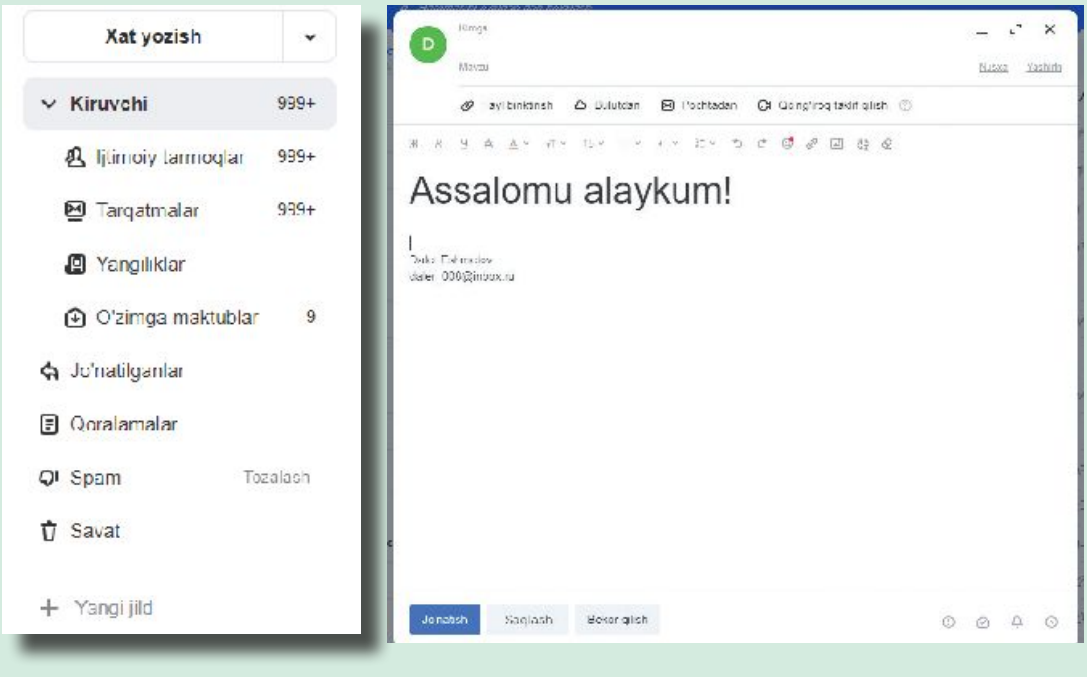
Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *-dan, tufayli, uchun, ~~chunki~~, deb, shuning uchun, shekilli, sababli.*

Namuna. Uni o‘rtoqlari hurmat qilishadi, *chunki* u ko‘p narsani biladi.

1. Vazifalarimni tayyorlab bo‘lganman, _____ ko‘nglim to‘q.
2. Kunlar sovigani _____ dalada ishlar to‘xtadi.
3. Ishlari yurishmay qolgani _____ Davron ish joyini o‘zgartirishga qaror qildi.
4. Bu uylar ilgari qurilgani_____ derazalari eskirib ketgan edi.
5. Kun issiq bo‘lgani _____ biz ishni to‘xtatdik.
6. U qiziq gap aytdi _____, hamma kulib yubordi.
7. O‘rtoqlarim kutib qolishdi _____ tezda ko‘chaga chiqdim.

Mustaqil topshiriq

Xorijdagi do‘stingizga elektron xat yozing. Unda o‘z maqsadlaringiz, kelajakdagi rejalaringizni bayon qiling.

Sport kecha va bugun!

MAVZU

Sport — hayot, quvonch, sog‘liq

1 **O‘ylang va toping. Gapiring.**

5 yoki 6 kishidan guruhlarga bo‘lining. Guruhdoshlaringiz bilan sinfxonada, ko‘chada qanday jargon so‘zlardan foydalanishingizni aniqlang. Topgan jargon so‘zlar ishtirokida dialog hosil qiling va uni rolga kirib ijro eting.

2 **O‘qing.**

SALOMATLIK GAROVI

Sport – go‘zallik, nafosat, jasorat, matonat va, eng asosiysi, salomatlikdir. Sport bilan muntazam shug‘ullanib yurgan inson doimo o‘zini tetik va yengil sezadi. Sport mashg‘ulotlari inson organizmining faol ishlashini ta’minlab turadi.

Mashg‘ulot yuklamalari natijasida qon aylanishi faollashadi. Qon aylanishining yuqori bosimdagi faol harakati esa moddalar almashinuvini faollashtiradi.

Kundalik sport yuklamalarimiz qanchalik ko‘p bo‘lsa, ichki holatimizga ham sekin-astalik bilan ta’sir ko‘rsatib boradi. Endi ichki a’zolarimiz ham biz bilan birga mashg‘ulot qilmoqda.

Doimiy ravishdagi mashg‘ulotlar va umumiy yuklamalar hajmining ortishi natijasida yurak devori mushaklari baquvvatlashadi, yurak qon tomirlari kengayadi, o‘pka sig‘imi ortadi.

Endi shu holatlarning aksi bo‘lsa-chi? Kamharakatlik, noto‘g‘ri ovqatlanish, zararli odatlar inson salomatligining eng katta dushmanidir.

Olimpiya o‘yinlarining asoschisi Pyer de Kuberten shunday degan: “Chiroyli bo‘laman desang – yugur, sog‘lom bo‘laman desang – yugur, boy bo‘laman desang – yugur!” Demak, sog‘ligimiz bu bizning eng katta boyligimizdir.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Sport bilan shug‘ullanadigan inson o‘zida *tetiklik* his qiladi.

1. Mashg‘ulot paytida inson organizmida qon aylanishi *faollashadi / qisqaradi*.
2. Noto‘g‘ri ovqatlanish va zararli odatlar inson *organizmining / salomatligining* dushmanidir.
3. Insonning ichki a’zolari mashg‘ulot vaqtida *toliqadi / ishlaydi*.
4. Sog‘ligimiz bu bizning eng katta *boyligimizdir / xazinamizdir*.

4 Gapiring.

– Sen sport bilan shug‘ullanib turasanmi?

– Ha, men sportning suzish turi bilan besh yildan buyon shug‘ullanaman.

– Menga esa shaxmat o‘ynash yoqadi.

– Men shaxmat o‘ynashni bilmayman, lekin kelajakda o‘rganish niyatim bor.

– Shaxmat sport turlari ichida aqlni rivojlantirishga katta yordam beradigan tur hisoblanadi va _____.

5 Tinglang.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

- Golf koptogining tezligi _____ km /h, voleybol koptoginiki esa _____ km/h.
- Beysbol _____-yilda _____ da paydo bo‘lgan.
- Futbol to‘pi _____ bo‘lakdan tikilgan, ularning _____ tasi oq, _____ tasi qora rangda.
- Shashka o‘yinida birinchi yurishlar soni _____ tadan oshmaydi.
- Boks sporti _____-yilda qonunlashtirilgan.

Mustaqil topshiriq

O‘zingizga yoqqan va ayni paytda shug‘ullanayotgan sport turingiz haqida matn tuzing.

MAVZU

Antiqa sport turlari

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

Quyidagi sport turlarini nomlari bilan moslashtiring va ular haqida suhbatlashing.

Yunon-rum kurashi

Regbi

Ping-pong

Gandbol

Xokkey

Sambo

Ko‘pkari

Fristayl

Bodibilding

2 O‘qing. Gapiring.

ANTIQA SPORT TURLARI

Bobsley – sport turi bo‘lib, unda yaxlit metalldan yasalgan chanalarda tepalikdan maxsus muzlatilgan trassalar bo‘ylab uchiladi. Chanalarning o‘zi ham bobsley deb ataladi. Chanalar 2 va 4 o‘rinli bo‘lib, ularda faqat erkaklar musobaqalashadilar. Ikki o‘rinli chananing uzunligi 2,7 m, og‘irligi 165 kg, ekipajning vazni 200 kg dan oshmasligi kerak. To‘rt o‘rinli chanada esa bu ko‘rsatkichlar 3,8 m, 230 kg, 400 kg ni tashkil qiladi.

Bobsley sport turi sifatida XIX asrning oxirida Shveytsariyada paydo bo‘lgan. 1924-yildan qishki Olimpiya o‘yinlari dasturiga kiritilgan. Shundan buyon bobsley bo‘yicha jahon chempionatlari o‘tkaziladi. AQSH, Shveytsariya, Germaniya, Italiya sportchilari bobsleyda eng ko‘p muvaffaqiyatga erishganlar.

Radiosport – sportning texnik turi. U qisqa va ultra qisqa to‘lqinlarda havaskorlik radioaloqalarini o‘rnatish, radiogrammalarni tez qabul qilib olish va uzatish, “tulki ovi” (pelengator-priyomniklar yordamida maxfiy uzatgich – “tulki”ni izlash) bo‘yicha turli kompleks musobaqalarni o‘z ichiga oladi. Radiosport bo‘yicha jahon chempionatlari 1925-yildan buyon o‘tkaziladi.

O‘zbekiston radiosportchilari jahon musobaqalarida muntazam qatnashib keladilar. Hozirgi vaqtda Toshkent shahri, Farg‘ona, Andijon, Samarqand, Xorazm viloyatlarida radiotexnika maktablari, shuningdek, sporttexnika klublarida radiosport bo‘yicha 200 ga yaqin to‘garaklar ishlab turibdi.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: ~~*yaxshisi*~~*, ham, yaxshi, bilan, hamma, hamisha.*

Namuna. *Yaxshisi*, qahramonlarning o‘zlari hikoya qilib bera qolishsin.

1. Insondagi eng _____ xulq-atvor odamlarning qayg‘usiga sherik bo‘lishdir.
2. Odamlar kitob o‘qishdan to‘xtasalar, fikrlashdan _____ to‘xtaydilar.
3. Aqlli odam _____ narsadan judo bo‘lsa ham, do‘stidan voz kechmaydi.
4. Ertaga kechqurun do‘stlarim _____ birga yangi film ko‘ramiz.
5. U dengizga tikilganda _____ jim qolardi, qalbi xotirjam bo‘lib qolardi.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Oftob har kuni kulimsirab uyg‘onadi. U odamlarga nur ulashadi.

1. Oftob har kuni kulimsirab uyg‘onadi-yu odamlarga nur ulashadi.
2. Tashqariga chiqsak, yomg‘ir yog‘ayotgan ekan.
3. Ko‘chat ekkan kishi daraxtni sindirmaydi, gul ekkan kishi gulzorni payhon qilmaydi.
4. Tun allaqachon yarim kechadan og‘ib ketgan, biroq ko‘zga hech uyqu kelmaydi.
5. Ulardan biri juda quvnoq bo‘lsa, ikkinchisi o‘ta jiddiy edi.
6. Insonga hayot deb atalgan ajib go‘zallik ato etilgan, uni qadrlash kerak.
7. Diyor yana kuldi, Nilufarning ham yuzida tabassum paydo bo‘ldi.

5 Tinglang.

6 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Snoubayk qanday yasalgan?
2. Shaxboks qanday tartibda o‘ynaladi?
3. Suvosti xokkeyining shaybasi nimadan yasaladi?
4. Siz yana qanday g‘aroyib sport o‘yinlari haqida bilasiz?

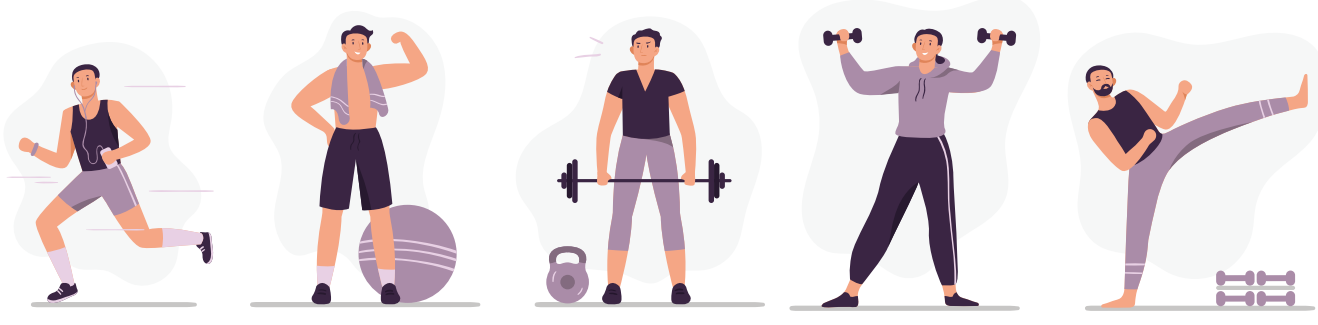
Mustaqil topshiriq

O‘zingiz qiziqadigan sport turlari haqida taqdimot tayyorlang.

MAVZU

Zehn g‘alabasi

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

2 Tinglang.

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Mashhur shaxmatchilardan kimlarni bilasiz?
2. Shaxmat o‘yinida nima muhim deb o‘ylaysiz?
3. Shaxmat qachon va qayerda paydo bo‘lganini bilasizmi?

4 O‘qing.

Sog‘lom turmush tarzi har bir inson hayotida muhimdir. Sog‘lig‘ini o‘ylaydigan odamlar zararli odatlardan voz kechadilar, to‘g‘ri ovqatlanish va sportni tanlaydilar.

Sport va sog‘lom turmush tarzi bir-biri bilan bog‘liq. Sportning salomatlikka ta’siri shundaki, suyaklar kuchayadi, bu esa yiqilish natijasida shikastlanish xavfini kamaytiradi. Yurak chidamli bo‘ladi, bu esa keksalikda insult va yurak xuruji ehtimolini kamaytiradi.

Jismoniy mashqlar qon aylanishini yaxshilaydi. Sport va sog‘lom turmush tarzi chiroyli bo‘lishga yordam beradi. Muntazam jismoniy mashqlar stressni yengillashtiradi, kayfiyatni yaxshilaydi va insonning ish faoliyatini oshiradi. Balki shuning uchun ham o‘smirlikdan sport bilan shug‘ullanadigan odamlar hatto qarilikda ham yosh ko‘rinadi, kasalliklardan kamroq azoblanadi va doimo tabassum qiladi.

5 O‘qing. Yozing.

1

_____ – sport o‘yini, 2 darvozali maxsus maydon da to‘p bilan jamoa bo‘lib o‘ynaladi. _____ to‘pining og‘irligi 410–450 g, aylana diametrining uzunligi 68–70 cm; o‘yinning asosiy vaqti 90 daqiqa (45 daqiqadan 2 bo‘lim, 12–15 daqiqa tanaffus). Maydonda ikkala jamoada 11 kishidan bo‘ladi.

2

_____ – sport turi, har xil vazn toifalarida og‘ir narsalar (shtanga, tosh) ko‘tarishda musobaqalashish. Og‘irliklarni ko‘tarish mashqlari qadimgi zamonlardan ma’lum. Rasmiy musobaqalar esa 1860-yillardan (birinchi marta AQSHda) o‘tkazib kelinadi.

3

_____ – sport turi, belgilangan qoidaga muvofiq ikki sportchining yakkama-yakka olishuvi. _____ san’ati ko‘p xalqlarda qadim zamonlardan buyon ma’lum. _____, ayniqsa, Yunonistonda keng tarqalib, qadimgi Olimpiada musobaqalaridan doimiy o‘rin olib kelgan.

A

B

C

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Eshik sekin ochildi va talaba qiz ruxsat so‘rab kirib keldi. *(va)*

1. Chang-to‘zondan qutuldik deb o‘ylagandik, ammo adashgan ekanmiz.
2. Bu topshiriqni yo o‘zingiz bajaring, yo guruhingiz bilan bajaring.
3. Fizika darsida goh tajriba o‘tkazamiz, goh o‘qituvchimiz masalalarni yechish usullarini o‘rgatadi.
4. Marat qattiq toliqqanini payqadi, ammo uning ruhi tetik edi.
5. Uning yuzida hech qanday o‘zgarish bo‘lmadi, biroq ko‘zlarida bir lahzaga o‘t chaqnaganday bo‘ldi.
6. Kimki haqiqat tomonda bo‘lsa, u yutib chiqadi.

Mustaqil topshiriq

Shaxmat haqida qiziqarli ma’lumotlarni topib yozing.

Namuna. *“Shaxmat” so‘zi forscha “shoh” va arabcha “mot” so‘zlaridan kelib chiqqan va “shoh o‘ldi” degan ma’noni anglatadi.*

MAVZU

Milliy kurash

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

Namuna. Sport turi: yunon-rum kurashi.
Vatani: Misr.
Ishtirokchilar: ikki kishi.
Musobaqa muddati: ikki daqiqa; uch davra.
O‘zbekiston vakillari: 1992-yildan ishtirok etadi.

2 O‘qing. Gapiring.

Men Azizaman. Yoshim 13 da. 5 yoshimdan beri badiiy gimnastika bilan shug‘ullanaman. Kichkinaligimda bu sport turi bilan shug‘ullanishga qiynalardim. Hozir badiiy gimnastikani qiyin deb hisoblamayman. Shunchaki ko‘proq harakat qilish kerak.

Mening ismim Ahmad. Yoshim 14 da. Kurash bilan 2 yildan beri shug‘ullanaman. Kurash juda qadimiy sport turi hisoblanadi. Bu o‘zbek xalqining milliy sport turidir. Men hozir musobaqaga tayyorlanyapman. Mening orzum – jahon chempionatida qatnashib 1-o‘rinni egallash.

Salom! Mening ismim Jahongir. Men 14 yoshdaman. Boks sport turi bilan shug‘ullanaman. Kelajakda jahon chempionatida ishtirok etib, chempionlikni qo‘lga kiritmoqchiman. Ota-onam men bilan faxrlanishlarini xohlayman.

Men _____ man.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va qo‘shimchalar: ~~*ham*~~*, -sa ham, -sa-da, -sa, -gan+da ham, -gan paytda (vaqtda) ham.*

Namuna. O‘q yog‘ilib turgan paytda *ham* ona yodga olinadi.

1. Buloq qaziyotgan hasharchilar charchab uyquga ket _____, Olimjon bezovtalanib aylanib yurar edi.
2. Gulning to‘ni ming yamoq bo‘l__, u – gul.
3. Bu ish ozgina mehnat talab qil_____, foydasi yo‘q.
4. O‘zi ko‘rma_____, bolalari ko‘rar yorug‘likni, — dedi kampir osoyishta tovush bilan.
5. Tilmochning asli ismi Bozorboy bo‘lsa_____, bu ismni ko‘plar bilmas edi.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. ... , gar bo‘lsa u vayrona ham. – Do‘st bilan obod uying, gar bo‘lsa u vayrona ham.

Bulbulga tikandek oshiyon bo‘lmas emish.
Qornimiz och bo‘lsa ham
u kishi o‘z didini boshqalarga yuqtirayotganligini unutilmasligi kerak
To‘ldirgan chog‘da ham jahonni nurga
men uni unutmayman
qo‘lingga qurol ol
Do‘st bilan obod uying

1. _____, gar bo‘lsa u vayrona ham.
2. _____, ko‘zimiz to‘q bo‘lsin.
3. Bo‘lsang hamki qari, bo‘lsang ham chol, _____.
4. Oltin qafas ichra gar qizil gul bitsa, _____.
5. Kiyinish har bir kishining shaxsiy ishi bo‘lib ko‘rinsa-da, _____.
6. _____ , quyosh qucha olmas seni daf'atan.
7. U unutgan taqdirda ham, _____.

5 Tinglang.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Zamonaviy sport kurashining asosiy qoidalari XVIII asr oxiri – XIX asr boshlarida Yevropaning bir necha mamlakatlarida ishlab chiqilgan.
2. Shifokorlar nazorati ostida 12 yoshdan kurash bilan shug‘ullanishga ruxsat etiladi.
3. O‘zbek xalq yakka kurashining “belbog‘li kurash” deb nomlangan turi ham bor.
4. 2003-yilda O‘zbekistonda Xalqaro kurash instituti tuzildi.

Mustaqil topshiriq

“Sport” mavzusida krossvord tuzing.

MAVZU

Ko‘pkari

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Uloq-ko‘pkari nima?
2. Uloq-ko‘pkarida ishtirok etganmisiz?
3. Uloqda qanday otlar ishtirok etadi?
4. Ushbu sport turi haqida nimalarni bilasiz?

2 O‘qing. Gapiring.

ULOQ-KO‘PKARI

Uloq, ko‘pkari – O‘rta Osiyo xalqlarining qadimiy ommaviy, milliy o‘yinlaridan biri. Asosan hosil bayramlari, to‘y va sayillar munosabati bilan o‘tkazilgan.

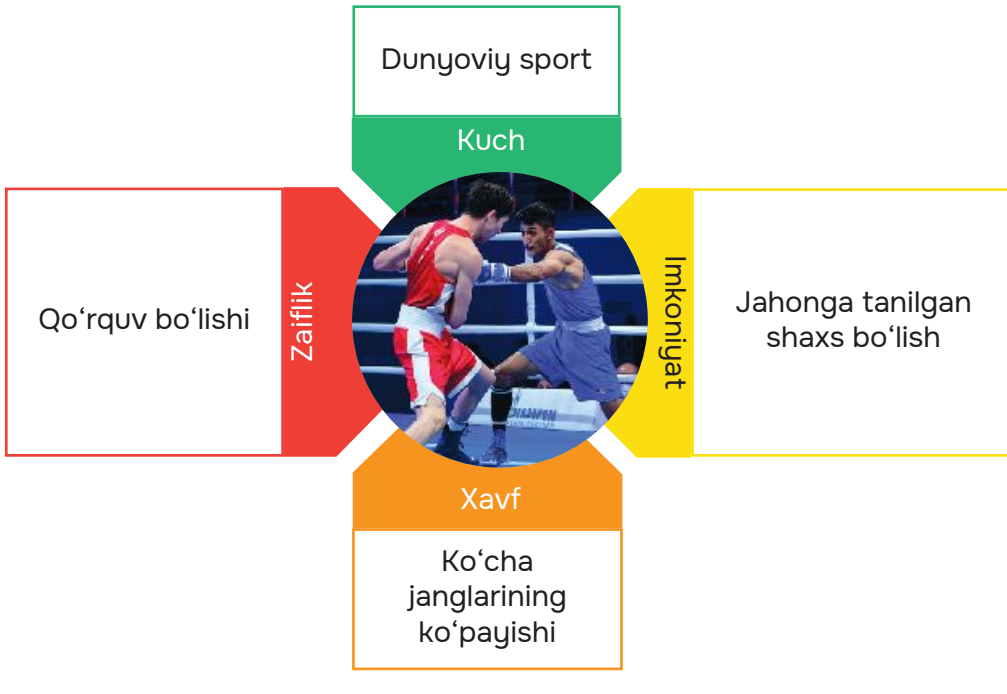
Uloq tomoshalari oldidan maxsus jarchilar qishloq, ovullarga yuborilib, odamlar gavjum joylarda, bozorlarda uloq kim tomonidan, qayerda, qachon va nima maqsadda o‘tkazilayotganini, unda qo‘yiladigan sovrinlarni e’lon qilgan.

Uloq ko‘ngilochar tomosha yoki shunchaki o‘yin emas. Uloq o‘g‘il bolalar, yigitlarni mard, jasur, epchil, dovyurak qilib tarbiyalash vazifasini bajargan. Uloq o‘yinlari ot naslini yaxshilashga, otlarning chidamli, tez chopadigan zotlarini ko‘paytirishga yordam bergan. Qorabayir, arabi, axaltekin, qurama, laqay, kustanay, qorabog‘ va orlov ot zotlari uloqchi otlar hisoblanadi.

Uloq o‘yinlari sport turiga kiritilgan, xalqaro miqyosda 38 mamlakatda tan olingan. O‘zbekistonda uloq-ko‘pkari bo‘yicha rasmiy musobaqalar, xalqaro turnirlar o‘tkaziladi.

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

O‘zingiz yoqtirgan sport turini “SWOT tahlili” metodi orqali tahlil qiling.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun birliklar: *gan(i) bilan, -ga qara+may (-mas+dan), ~~-ganda ham~~, -gan(i) holda, -di hamki, bo‘la turib ham.*

Namuna. Asalari uzoq-uzoqlarga uch*ganda ham*, o‘z uyasini topib keladi.

1. Bobosi nasihat qil___, Anvar bunga quloq tutmadi.
2. U juda mashhur bo‘lishi___, nihoyatda kamtar bo‘lgan.
3. Shifokor ___ , bu kasallikning xavfli ekaniga aqli yetmabdi.
4. Oftob toblanib tur___, yomg‘ir yog‘moqda edi.
5. Poyezdga biletim bor ___, atayin jo‘namadim.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Oksana Chusovitina – gimnastika bo‘yicha jahon chempioni.*

1. Oksana Chusovitina –	tennis
2. Odil Ahmedov –	dzyudo
3. Murodjon Ahmadaliyev –	futbol
4. Ravshan Ermatov –	shaxmat
5. Rustam Qosimjonov –	futbol
6. Abdulla Tangriyev –	boks
7. Iroda To‘laganova –	gimnastika

6 Tinglang.

7 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Ko‘pkari bahorda va kuzda o‘tkaziladi. Nima uchun?
2. Ko‘pkarida qatnashadigan ot kuchli, chidamli va past bo‘yli bo‘lishi kerak. Nega?
3. Ko‘pkarida ishtirok etadigan chavandozlar boshiga maxsus qalpoq, keng va qalin chopon va ishton kiyadilar. Nimaga?
4. Ko‘pkari ishtirokchilari tomoshabinlardan uzoqroqda musobaqa qiladilar. Nima sababdan?

Mustaqil topshiriq

Ko‘pkari o‘yinining ssenariysini tartib bilan yozib chiqing va gapirib bering.

MAVZU

Olimpiada

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Olimpiada o‘yinlari haqida fikrlaringiz bilan o‘rtoqlashing.
2. Shu vaqtgacha siz necha marta Olimpiada o‘yinlarini kuzatgansiz?
3. Sizga qaysi sport turining Olimpiadadagi o‘rni qiziq?

2 O‘qing.

Zamonaviy Olimpiya o‘yinlarini tashkil etishni fransuz tarixchisi va yozuvchisi Pyer de Kuberten taklif qilgan. 1894-yilda uning tashabbusi bilan Parijda Xalqaro Olimpiya qo‘mitasi (XOQ) tashkil etilgan. Olimpiya o‘yinlarining vatani bo‘lgan Gretsiya (Yunoniston) musobaqalarni o‘tkazish joyi sifatida tanlangan va birinchi Olimpiada 1896-yili Afinada bo‘lib o‘tgan. Ushbu sanadan zamonaviy o‘yinlar tarixi boshlangan.

Birinchi o‘yinlarda dunyoning 13 mamlakatidan 311 sportchi ishtirok etgan, ularning barchasi erkaklar bo‘lgan. O‘yinlar dasturiga 43 sport turi kiritilgan.

Birinchi o‘yinlarning natijalari shunchalik ta’sirli va muvaffaqiyatli bo‘lganki, Gretsiya hukumati ularni har doim o‘z hududida o‘tkazishni taklif qildi. Ammo XOQ joyni har 4 yilda bir marta o‘zgartirishga qaror qildi.

1916, 1940 va 1944-yillardagi urushlar tufayli uch marta Olimpiya o‘yinlari bekor qilindi. 2020-yilgi Tokio Olimpiadasi koronavirus pandemiyasi tufayli kechiktirildi.

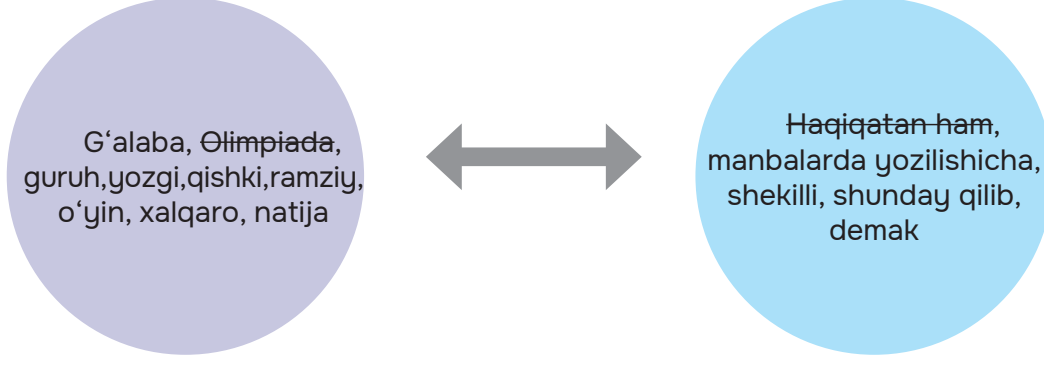
Birinchi qishki Olimpiya o‘yinlari 1924-yilda yozgi o‘yinlar bilan bir yilda o‘tkazilgan. 1994-yildan beri ularni o‘tkazish yozgi o‘yinlar vaqtiga nisbatan 2 yilga surilgan. Shuning uchun ular o‘z raqamiga ega.

3 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Nima uchun Olimpiya o‘yinlari zamonaviy deb yuritiladi?
2. Xalqaro Olimpiya qo‘mitasi tashkil etilganiga necha yil bo‘ldi?
3. Ba’zi yillarda Olimpiya o‘yinlari nima sababdan bekor qilingan?
4. Nima uchun Olimpiya o‘yinlari turlicha raqamlanadi?

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Haqiqatan ham*, har bir sportchining eng katta orzusi — *Olimpiada* g‘olibi bo‘lish.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *naqadar, ~~qancha~~, shuncha, qaramay, qanchalik.*

Namuna. *Qancha* tirishsam ham, bugungi musobaqada g‘olib bo‘la olmadim.

1. Do‘sti _____ tushuntirmasin, Aziz unga quloq solmadi.
2. _____ go‘zal bo‘lsa ham tabiat, buning qadriga yetmaydiganlar bor.
3. Mehmonning yoshi ellikdan oshib ketganiga _____, zinadan chopqillab chiqdi.
4. _____ harakat qilmay, baribir bu ishni uddalay olmayapman.

6 Tinglang.

Olimpiya bayrog‘i.

7 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Olimpiada g‘oliblarining eng keksasi _____ yoshda bo‘lgan.
2. XV Olimpiya o‘yinlari _____ bilan tarixda qolgan.
3. Olimpiada o‘yinlarining bayrog‘ida _____ timsoli bor.
4. Olimpiada mash’alasi _____-yilda eng uzoq masofani bosib o‘tgan.
5. Olimpiya o‘yinlarida sportchilari eng ko‘p g‘olib bo‘lgan mamlakat _____.

Mustaqil topshiriq

Olimpiya o‘yinlarining ramziy timsolini chizing va timsolning yaratilish tarixi haqida ma’lumot toping.

MAVZU

Paralimpiya o‘yinlari

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Paralimpiya nima?
2. Paralimpiya o‘yinlari qachon o‘tkaziladi?
3. Paralimpiya o‘yinlarining maqsadi nima?
4. Paralimpiya sport turlariga qaysilar kiradi?

2 O‘qing. Gapiring.

Ikki xil sport turida chempion bo‘lgan o‘zbekistonlik sportchi

Suhbatdoshimiz para-kamondan o‘q otish bo‘yicha O‘zbekiston terma jamoasi a’zosi Ubaydulla Imomqulov bo‘ladi.

– **O‘zingiz haqingizda ma’lumot bering.**

– *2005-yilda baxtsiz hodisa tufayli qo‘limdan ayrilganman. Shundan so‘ng sport sohasiga qiziqib, 2007-yildan beri shug‘ullanaman.*

– **Tokiodagi Paralimpiya o‘yinlariga litsenziya yutish imkoni sizda bormi?**

– *Ha, aprel oyida Italiyada, iyun oyida Chexiyada musobaqalar o‘tkaziladi. Bu turnirlarda qatnashib, munosib o‘rinlar olishga harakat qilaman.*

– **Sevimli mashg‘ulotlaringiz...**

– *Futbol va kompyuter.*

– **Nechta davlatda bo‘lgansiz?**

– *Daniya, Belarus, Ukraina, Birlashgan Arab Amirliklari, Polsha, Janubiy Koreyada bo‘lganman.*

– **Hayot sinovlarida sizni oldinga boshlab turuvchi narsa nima?**

– *Paralimpiya o‘yinlarida ishtirok etish orzusi doim meni olg‘a intilishga undaydi.*

Intervyu (inglizcha, *“suhbat”*) – bir shaxsning ikki va undan ortiq shaxs bilan dolzarb ahamiyatga ega axborotni savol-javob ko‘rinishida almashishi. Ushbu dialogda faktlar va izohlarni savollarga javob berayotgan shaxs keltiradi. Intervyuning qiziqarliligi savol berayotgan shaxsning muloqot mahoratiga bog‘liq. Intervyu olishda o‘quvchi, tinglovchi yoki ko‘ruvchi auditoriyaning qiziqishlari, xohish-istaklari, ehtiyojlaridan kelib chiqish lozim.

Intervyu o‘tkazish jarayoni quyidagi bosqichlardan iborat:

– intervyu obyektini tanlash, savollarni tuzib chiqish;
– intervyu olish joyi hamda vaqtini belgilab olish;
– intervyuni o‘tkazish;
– ma’lumotlarni qayta ishlash, intervyuni shakllantirish va yozish.

3 Tinglang.

Agito

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *deb, uchun, toki.*

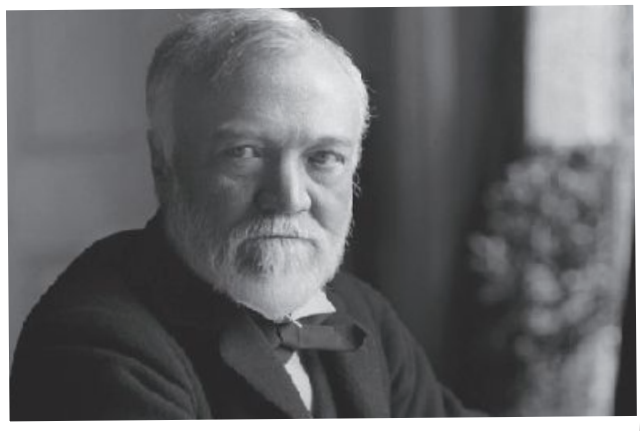
Namuna. Olimpiadada ishtirok etaman *deb* sportchilar yillar davomida muntazam shug‘ullanadilar.

1. Farzandi sport bilan shug‘ullanishi _____ ota-onalar hamma sharoitni yaratib beradilar.
2. Orzulariga erishish _____ u juda ko‘p mashaqqatlarni yengib o‘tdi.
3. Paralimpiya sport turlarini rivojlantirish zarur, _____ imkoniyati cheklangan insonlar jamiyatning zarur a’zolari ekanliklarini sezishsin.
4. Nabiram mashhur sportchi bo‘ladi _____ bobom meni yoshligimdan sport maktabiga olib borganlar.

Mustaqil topshiriq

Mashhur sportchi bilan intervyu matnini tuzing.

DALIL VA ISBOT

Bu — fakt!

MAVZU

G‘aroyib fauna

1 **Tinglang.**

Bo‘rilar

2 **O‘ylang va toping. Gapiring.**

Namuna. *1-rasm. Bo‘rilar ba’zan meva va sabzavot yeydi.*

Men	qiziq~~moq~~ + yap	-man	Biz	qiziq~~moq~~ + yap	-miz
Sen		-san	Siz		-siz
U		-ti	Ular		-tilar

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Ancha o‘ylab, oxiri bir qarorga *kelyapman*.

1. Ancha o‘ylab, oxiri bir qarorga *keldim*.
2. Ota-onalar o‘z farzandlari uchun juda ko‘p *mehnat qiladi* va *mashaqqat chekadi*.
3. Yurtimiz go‘zalligini tomosha qilish maqsadida turli joylardan sayyohlar *kelishadi*.
4. Bahor elchisi – qaldirg‘och haqida ajoyib afsonalar *o‘qiganman*.
5. Xizmat yuzasidan ko‘p idoralarga *murojaat qildim*.
6. Singlim oliy o‘quv yurtiga kirish uchun mustaqil *tayyorlandi*.

4 O‘qing. Gapiring.

Delfinlar juda ham *ajoyib*, sirli jonivorlardir. Ularni yoqtirmaydigan odamlar bo‘lmasa kerak. Delfinlarning idrok etish qobiliyati yuqoriligi va *quvnoq* jonivor ekanligi isbotlangan. Tabiatda delfinlarning 40 dan ortiq turi *mavjud*. Ularning aksariyati *sho‘r* suv havzalarida yashaydi, lekin chuchuk suvda ham yashaydiganlari bor ekan.

Delfin tug‘ilish jarayoni dumi tarafdan boshlanadigan yagona sut emizuvchi jonivor hisoblanadi. Delfinlarda hid bilish qobiliyatidan ko‘ra ko‘rish, eshitish qobiliyati juda kuchlidir. Ular *baland* tovush yuborib, uning aks-sadosi yordamida bir-birlarini va *yegulikni* topadilar. Hozirgi paytda delfinlarni tutqunlikda ushlamaslik masalasi dolzarb hisoblanadi. Hatto ularning himoyasi uchun qonunlar qabul qilinmoqda.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *sho‘x, ~~qiziq~~, muhim, tuzli, bor, ozuqa, kuchli*

Namuna. Delfinlar juda ham *qiziq*, sirli jonivorlardir (*ajoyib*).

6 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Delfinlar haqida yana qanday qiziqarli faktlarni bilasiz?
2. Delfinariylar ochilishi haqida fikringiz qanday?
3. Delfinlar, sizningcha, odamlar qo‘l ostida yashashi kerakmi yoki yo‘qmi?

7 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Chigirtka va qoplon *sakrayapti*.

Mustaqil topshiriq

Dunyodagi davlatlarning gerb va bayroqlarida aks etgan jonivorlar haqida ma’lumot toping. Ular haqida faktlar to‘plang.

MAVZU

H_2O

1 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *1.* Suv — gigiyena vositasi.

2 O‘qing. Gapiring.

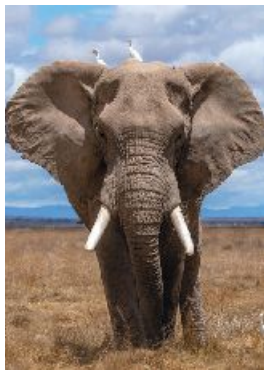
- Suv insonning kisloroddan keyingi ikkinchi ehtiyoji hisoblanadi.
- Odam ovqatsiz olti hafta yashashi mumkin, lekin suvsiz bir hafta ham yashay olmaydi.
- Dunyodagi foydali moddalarni o‘zida eng ko‘p jamlagan suv quduq suvidir. Inson o‘z qo‘li bilan bunday aralashmani tayyorlay olmaydi.
- Odam hayoti davomida taxminan 35 tonna suv ichadi.
- Agar kuniga besh stakandan ortiq suv ichsangiz, yurak xuruji xavfi ortga chekinar ekan.
- Yer yuzida ekologik toza suv atigi uch foizni tashkil etadi. U ham ulkan muzliklar tarkibida bo‘ladi.
- Eng sersuv mahsulot tarvuzdir. Uning 93 foizini suv tashkil etadi.
- Yer yuzining taxminan 70 foiz qismi suv bilan qoplangan. Ammo uning bir foizigina ichish uchun yaroqli.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Atlantika okeanining suvi eng sho‘r suv hisoblanadi.

1. *Okean* : sho‘r suv / Atlantika / eng / hisoblanmoq / suv.
2. *Okean* : yirik / sayyoramiz / hisoblanmoq / Tinch / eng.
3. *Dengiz* : 17000 yil / bo‘lmoq / Orol / avval / paydo.
4. *Ko‘l* : eng / Baykal / chuqur ko‘l / dunyo / esa / Kaspiy / katta ko‘l.
5. *Daryo* : Amerika / eng / oqmoq / Janubiy / uzun.
6. *Sharshara* : Venesuela / baland / dunyo / Anxel / joylashmoq / eng.

4 Tinglang.

5 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Fillar mamontlar avlodi hisoblanadi.
2. Fillar sichqonlardan qo‘rqmaydi.
3. Dunyodagi ba’zi mamlakatlarda fillarni ovlashga ruxsat etilgan.
4. Fillarning xotirasi yaxshi bo‘ladi.
5. Eng yirik fillar hind fillaridir.
6. Fillarning quloqlaridagi qon tomirlardan hosil bo‘lgan naqsh insonlarning barmoq izlari kabi takrorlanmasligi isbotlangan.

Men	o‘rgan~~moq~~ + moqda	-man	Biz	o‘rgan~~moq~~ + moqda	-miz
Sen		-san	Siz		-siz
U		-	Ular		-lar

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Daryo tinch oqmoqda.

Mustaqil topshiriq

O‘ylang va toping. Yozing.

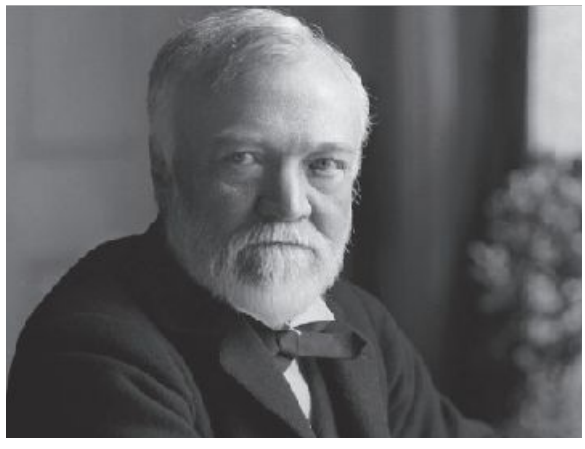
1. Qo‘lsiz, oyoqsiz, eshik ochar.
2. Teg desam – tegmaydi, tegma desam – tegadi.
3. Tilsiz, aql o‘rgatar.
4. Bir qop un, ichida ustun.
5. Tap-tap etadi, tagidan karvon o‘tadi.
6. Kechqurun tomga g‘o‘za yoysam, ertalab bitta ham qolmaydi.
7. Oq yer ochaman, qora bug‘doy sochaman.

1.	sh	a	m	o	l				
2.									
3.									
4.									
5.									
6.									

MAVZU

Oliyjanob tadbirkor

1 Tinglang.

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Endryu Karnegi_____tavallud topgan. A) Amerikada B) Shotlandiyada C) Gollandiyada	**Gaplarni to‘ldiring.** Karnegi ilk faoliyatini _____ boshladi.
Savolga javob bering. Dunyodagi po‘latdan ishlangan ilk ko‘prik nechanchi yil yasaldi?	**Fikringizni bildiring.** Xayriyaga munosabatingiz qanday?

3 O‘qing. Gapiring.

Filantroplar, ya’ni xayriya bilan shug‘ullanadigan odamlar buyuk filantrop Endryu Karnegining ushbu fikrlariga amal qilib hayot kechiradilar: “Inson boshqa odamlarga moddiy yordam bermasa, o‘zi ham boyimaydi. Faqat o‘zining boyishini o‘ylab yashaganlar bu dunyodan boy, lekin baxtsiz bo‘lib ketadi...”

Xayriyaga aloqador qiziqarli faktlar.

Filantropiya ham uzoq tarixga ega. U haqidagi ilk ma’lumotlar qadim zamonlarga borib taqaladi.

Rossiyada 2,5 ming xayriya fondi bo‘lib, ularning ma’lum qismi donorlik masalalari bilan bog‘liq.

AQSH xayriya tarixida eng yirik xayriya amerikalik tadbirkor Uorren Baffet bilan bog‘liq bo‘lib, uning hajmi 37 mlrd dollarni tashkil etgan.

AQSH da bolalarni kichik yoshidan xayriya qilishga o‘rgatadilar: bog‘cha bolalari kam ta’minlangan oila farzandlari uchun kiyim va o‘yinchoq ajratish aksiyalarida ishtirok etishadi.

Xayriya ishlari bo‘yicha dunyoda eng saxiy davlatlar sifatida Avstraliya, Kanada, Irlandiya davlatlari e’tirof etilgan.

Sietl shahrida yashaydigan 9 yoshli Reychel Bekvis 2011-yilda tug‘ilgan kuniga sovg‘a o‘rniga Afrikada quduq qazilishi uchun xayriya o‘tkazilishiga pul sarflash istagini bildirgan. Rejalashtirilgan 300 dollar o‘rniga qizcha 220 dollar yig‘ishga ulgurdi, bu orada avtohalokatga uchrab, vafot etdi. Bu voqea odamlar e’tiborini jalb etib, xayriya jarayoni qizcha xotirasi uchun endi yanada qizg‘in davom etdi. Natijada 1 mln dollar miqdoridagi xayriya puli Afrikaga yuborildi.

4 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Tadbirkor bo‘lish uchun qanday xislatlarga ega bo‘lish kerak?
2. Tadbirkor bo‘lish uchun yaxshi o‘qish kerakmi?
3. O‘zbekistonda qaysi sohalarda biznes tez rivojlanadi?

Men	gapir~~moq~~ + ayotib	-man	Biz	gapir~~moq~~ + ayotib	-miz
Sen		-san	Siz		-siz
U		-di	Ular		-dilar

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Alisher hozir yo‘lda *ketayotibdi*.

1. Alisher hozir yo‘lda (*ketmoq*).
2. Biz imtihon javoblari chiqishini (*kutmoq*).
3. Sport musobaqalari bir haftadan beri (*davom etmoq*).
4. Mana, uch kundirki, yomg‘ir hamon (*yog‘moq*).
5. Tengdoshlarim kelajakka ishonch bilan (*qaramoq*).

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *isimoq, to‘planmoq, o‘rganmoq, aylanmoq, yordam bermoq, tavsiya etmoq.*

1. Arxeologlar noyob topilmani _____.
2. Kuzning ilk kunlarida havo harorati yozdagidek _____.
3. Oliy ta’lim muassasasiga ilk qadam qo‘ygan talabalar dars jadvali atrofida _____.
4. Do‘stlarim bilan birgalikda kutubxonadagi kitoblarni saralashda kutubxonachiga _____.
5. Hozirgi paytda ba’zi shifokorlar bemorlarga asosan tabiiy vositalar bilan davolanishni _____.
6. Toza ichimlik suvini tejash masalasi tobora dolzarb muammoga _____.

Mustaqil topshiriq

O‘zingizni qiziqtirgan odam bilan intervyu tashkil etish uchun savollar tuzing.

MAVZU

Faktlar haqida faktlar

1 O‘qing. Gapiring.

“Fakt” so‘zi ikki ma’noda ishlatiladi:

1) haqiqatda sodir bo‘lgan hodisa haqida ma’lumot;

2) xulosa chiqarish uchun xizmat qiladigan, tajribada tasdiqlangan hodisaga asoslangan hukm.

Fanda ishlatiladigan faktlar *ilmiy faktlar* deb ataladi.

Ilmiy faktning belgilari:

1) yangi

2) ishonchli

3) aniq (A)

Ilmiy faktning yangiligi. Oldin ma’lum bo‘lmagan hodisa, biron-bir ko‘rsatkich haqida axborot beradigan ilmiy fakt yangi bilim beradi. Yangi ma’lumot beradigan fakt qayerdan paydo bo‘ladi? Kuzatish va tajriba natijasida yangi fakt aniqlanadi. Yangi ma’lumot qayd qilingandan keyin u ilmiy faktga aylanadi. (B)

Ilmiy faktning ishonchliligi unda qayd etilgan hodisaning real mavjudligi, o‘xshash sharoit va vaziyatda uni takrorlash mumkinligi bilan belgilanadi. O‘tgan asrning boshlarida yapon bakteriologi Xideo Naguchi sariq bezgak kasalini qo‘zg‘atadigan mikroorganizmni kashf etganini e’lon qildi. Bu axborotni sinchkovlik bilan tekshirishganda fakt tasdiqlanmadi. Aslida kasalni organizmda filtrlovchi virus qo‘zg‘atar ekan. Demak, bu fakt ishonchli emas. (D)

Ilmiy faktning aniqligi. Faktlarning mumkin qadar aniq bo‘lishiga tadqiqot vositalari va usullarini takomillashtirish, obyektning miqdoriy qiymati va sifat belgilarini to‘liq qayd etish orqali erishiladi. (E)

2 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Fakt – tajribada tasdiqlangan hodisa haqidagi hukm. (A)
2. Faktning belgilari uchta. (__)
3. Faktlar ba’zida tasdiqlanmasligi ham mumkin. (__)
4. Ilmiy fakt – bu yangi ma’lumotning axborot ko‘rinishida qayd qilinishi. (__)
5. Bezgak kasalligi haqidagi ma’lumot tasdiqlanmagan. (__)
6. Faktning aniqligi uchun uning sifat belgilari ham muhim. (__)
7. Fakt o‘zida yangilik saqlashi lozim. (__)

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Faktning uchta muhim xususiyati qaysi?
2. Quyidagi ma’lumot fakt bo‘la oladimi? “Umrining oxiriga kelib inson o‘rtacha 150 trillion bit ma’lumotni eslab qolgan bo‘ladi”.
3. Xideo Naguchining ilmiy tadqiqoti qanday yakunlangan?
4. Nima uchun faktning ishonchli bo‘lishi muhim?

4 Tinglang.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Inson tanasining qon bilan ta’minlanmaydigan yagona qismi – _____.
2. 7 oygacha bo‘lgan yoshda chaqaloq bir vaqtning o‘zida _____ va _____ mumkin.
3. O‘naqaylar _____ qaraganda o‘rtacha 9 yil uzoq umr ko‘radi.
4. Inson o‘z _____ 90% ini butunlay unutib yuboradi.
5. Inson organizmidagi _____ umumiy uzunligi taxminan 100 ming km.
6. Bosh 29 ta turli _____ dan tashkil topgan.

Men	tayyorla~~moq~~ + y / a	-man	Biz	tayyorla~~moq~~ + y / a	-miz
Sen		-san	Siz		-siz
U		-di	Ular		-dilar

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Sevara Nazarxon bugungi konsertida yangi qo‘shig‘ini *kuylaydi.*

1. Sevara Nazarxon bugungi konsertida yangi qo‘shig‘ini _____	bormoq
2. Bizni o‘rab turgan atmosferaning har qanday holati ob-havo deb _____	yashamoq
3. Men hoziroq shu kitobni olgani huzuringizga _____	eshitmoq
4. Bugun hammamiz uchun dolzarb bo‘lgan masalani _____	hal qilmoq
5. Nihoyat, Diyora bugun o‘zi uzoq kutgan xabarni _____	atalmoq
6. Tabiatda insonlar hayvonlar bilan yonma-yon ...	~~kuylamoq~~

Mustaqil topshiriq

Namuna. Sayoq yurma, *tayoq yeysan.*

1.	Sayoq yurma,	hurmat ko‘rasan.
2.	Nimani eksang,	dushman – kuldirib.
3.	Dangasaga ish buyursang,	odamni – do‘st.
4.	Hurmat qilsang,	sodiq do‘sting o‘lguningcha yaraydi.
5.	Ovqatni tuz mazali qiladi,	senga aql o‘rgatadi.
6.	Yaxshi so‘z kuldiradi,	shuni o‘rasan.
7.	Do‘st achitib gapiradi,	tayoq yeysan.
8.	Arpa-bug‘doy bir kuningga yaraydi,	yomon so‘z o‘ldiradi.

MAVZU

Muvaffaqiyatli biznes

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz mashhur tadbirkorlardan kimlarni bilasiz?
2. Biznes qilish istagingiz bormi?
3. Biznesda nimalar muhim deb o‘ylaysiz?
4. Biznesingizni nimadan boshlashni xohlaysiz?

2 O‘qing. Gapiring.

MUVAFFAQIYATLI BIZNES TURLARI

Tez tayyorlanadigan taomlar. Ushbu biznesning eng oson yo‘li tez ovqatlanish shoxobchasini yuritishdir. Buning uchun ko‘p harakat talab etilmaydi. Asosiy shart – yaxshi joyni tanlash, shoxobchaning rejasini ishlab chiqish. Buning uchun siz odamlarning katta oqimi harakatlanadigan joylarni bilishingiz kerak. U yerda tez tayyorlanadigan taomlarni sotish mumkin. Masalan, bir stakan qahva taxminan 20 ming so‘mga sotiladi. Ushbu ichimlikni tayyorlash uchun ishlatiladigan tarkibiy qismlar esa 5 ming so‘mni tashkil qiladi. Kichkina shoxobchada kuniga taxminan 100 stakan qahva sotiladi. Qahva sotishdan yiliga qancha daromad tushishini hisoblab ko‘ring.

Eski mebelni tiklash. So‘nggi paytlarda eski mebellarni qayta tiklash va tashish juda ommalashdi. Sifatli divan va kursilar arzon bo‘lmaydi, shuning uchun ko‘pchilikning yangi mebel sotib olish imkoniyati yo‘q. Uylar va ofislarni yaxshiroq ko‘rinishga keltirish uchun yumshoq mebellar tiklanadigan ustaxonaga topshiriladi. Siz buni uyda, garajda yoki mijozning uyida qilishingiz mumkin. Ish uchun sizga bir nechta asbob kerak. Bundan tashqari, mebel tashishga yuk mashina kerak bo‘ladi.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Tez tayyorlanadigan taomlar.
2. Eski mebelni tiklash.
3. _____
4. _____
5. _____
6. _____

4 Tinglang.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Pochta muassasalari *XVI–XVII asrlarda Yevropada* paydo bo‘lgan.

1. Pochta muassasalari _____ paydo bo‘lgan.
2. Temir yo‘llar va parovozlar _____ asrda paydo bo‘lgan.
3. Zamonaviy xat tashuvchilar _____ deb ataladi.
4. Ilk davlat pochtasini _____ yaratgan.
5. Qadimgi pochta bekatlarida _____ almashtirilgan.
6. Choparlar _____ davomida _____ kilometr masofani bosib o‘tgan.

Elektron xat (email) – kompyuter tarmog‘i foydalanuvchilari orasida elektron xabarlarni jo‘natish va qabul qilish xizmati. Bu xilda xabar almashish ilk bor 1965-yilda sodir bo‘lgan. Elektron xabarlar elektron manzilga yuboriladi. Ular yordamida oddiy matnlardan tortib mediafayllar, dasturlar, arxivlargacha almashish mumkin. Ularni yetkazib berish tez, qulay va ishonchli sanaladi.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Salomlashish. Quyidagi so‘zlardan foydalanish mumkin:
Salom _____.
Qadrli _____.

Asosiy qism: xat yozishdan maqsadingiz va asosiy takliflaringiz.

Xat yozilayotgan kishiga omad tilash, u bilan uchrashish haqidagi taklif.

Xayrlashish. Quyidagi so‘zlardan foydalanish mumkin: hurmat bilan, cheksiz ishonch bilan, omad va zafarlar tilab...

Ismingiz.

Mustaqil topshiriq

Do‘stingizga birgalikda biznes tashkil qilish taklifi bilan elektron xat yozing.

MAVZU

Dunyoga tanilgan ishbilarmonlar

1 **Savollarga javob bering. Gapiring.**

1. Dunyoning eng boy odamlari qatorida bo‘lishni xohlaysizmi?
2. Badavlat bo‘lish uchun nima qilish kerak deb o‘ylaysiz?
3. Siz badavlat inson bo‘lish uchun reja tuzganmisiz?

2 **O‘ylang va toping. Yozing.**

Namuna. Jeff Bezos – “Amazon.com” internet-do‘koni asoschisi.

Jeff Bezos

Ilon Mask

Bernar Arno

Uorren Baffet

Larri Ellison

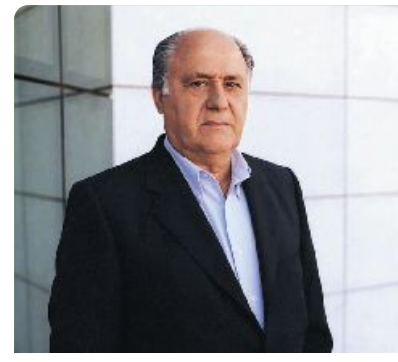
Larri Peyj

Bill Geyts

Mark Sukerberg

Amansio Ortego

Sergey Brin

3 **Tinglang.**

4 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Jek Maning bolaligi qanday o‘tgan?
2. Jek Maga ota-onasidan qancha meros qolgan?
3. Jek Maning asl ismi nima edi va u nega o‘zgargan?
4. “Alibaba” asoschisi hayotida qanday omadsizliklar bo‘lgan?
5. “Alibaba” firmasi qachondan foyda ko‘ra boshlagan?
6. Jek Maning hayoti haqida fikringizni bildiring.

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Dunyoda axborot texnologiyalari tez *rivojlanyapti*.

1. Dunyoda axborot texnologiyalari tez *rivojlanadi*.
2. Korporatsiya asoschisi haqida film *tomosha qilamiz*.
3. Akam yangi biznes loyihani *boshlaydi*.
4. Ishbilarmonlar bugun majlis *o‘tkazadilar.*
5. Jek Ma kompaniyasi uchun yangi loyiha *tayyorlaydi*.
6. Bill Geyts yangi xayriya loyihasi *yaratadi*.

-t, -dir, -tir

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Amakim bolalarini shaharda *o‘qityapti*.

1. Amakim bolalarini shaharda (*o‘qi___yapti*).
2. Hovlimizda noyob gullardan (*o‘s___amiz*).
3. Rassomga oilaviy suratimizni (*chiz___ yapmiz*).
4. Tarbiyachi bolalarning kiyimlarini (*kiy___yapti*).
5. Kitoblarimni xonada (*qol___*).
6. Bugun arazlagan o‘rtoqlarimni (*yarash___moqchiman*).

Mustaqil topshiriq

Biznes g‘oyalaringiz ro‘yxatini tuzing. Qanday ishlarni amalga oshirmoqchi ekaningizni ko‘rsating.

MAVZU

Zamon qahramonlari

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. “Qahramon” degan so‘zni qanday tushunasiz?
2. Buyuk qahramonlardan kimlarni bilasiz?
3. “Zamonamiz qahramonlari” deganda ko‘z o‘ngingizga kimlar keladi?

2 O‘qing.

Zamonamiz qahramoni kim?

Barcha davrlar uchun o‘lmas zamona qahramonlari bor-ku! O‘shalarga ergashish, taqlid qilish, intilish, ularni ibrat qilib yoshlarni tarbiyalash mumkin-ku!

Birgina Amir Temur yoki Jaloliddin Manguberdi nomlarini eslasak, qalbimiz faxr-u iftixorga to‘ladi. Ularning hayoti haqida o‘qisak, Vatanni sevish, uni dushmandan himoya qilishni o‘rganamiz. Ular abadiy millatimiz qahramonlari bo‘lib qoladilar.

Yoki Alisher Navoiy bobomizni eslaylik. U zotning barcha turkiy xalqlarni bir til bayrog‘i ostiga birlashtirgani yuzlab avlodlarga ibrat bo‘ladi.

Beruniy, al-Xorazmiy, Ibn Sino, al-Farg‘oniy, Bobur... Bular barcha davrlarda *zamona qahramonlari* deb ta’rif berish mumkin bo‘lgan ulug‘ siymolarimizdir.

Lekin ular shunchalar yuksakdaki, bugungi avlod uchun ularga yetishish qiyin. Ularga taqlid qilish mushkul, faqat havas qilish va munosib avlod bo‘lishga harakat qilish imkoni bor xolos. Qolaversa, ular bilan o‘rtamizda shunchalik katta vaqt masofasi borki, ularni zamonamiz qahramoni sifatida yonimizda his qila olmaymiz. Faqat qalbimiz bilan ramziy zamonamiz qahramonlari deb qabul qilamiz.

Ammo bizning ham o‘z zamonamiz, o‘z orzularimiz va armonlarimiz, o‘z g‘alabalarimiz va mag‘lubiyatlarimiz, o‘z yaxshilarimiz va yomonlarimiz bor. Shular ichida biz o‘z zamonamiz qahramonlarini izlaymiz. Ular biz bilan bir xil imkoniyatga ega bo‘la turib, bizdan o‘zib ketgan. Ularning dunyoni idrok etishi o‘zgacha, fikrlash tarzi boshqalardan farq qiladi. Ular favqulodda qobiliyati, irodasi, aql-zakovati bilan bizni hayratga soladi, ortidan ergashtiradi. Biz ham o‘z zamonamiz qahramoni bo‘lishni xohlaymiz.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Sizning hayotingizda qahramonlik mavqeyini olgan shaxs haqida yozing.
2. Harbiylar, shifokorlar, o‘qituvchilar — ushbu kasblar egalarini qay darajada jamiyatimiz qahramonlari deb atay olamiz?
3. Orzungizdagi qahramonni tasvirlang.

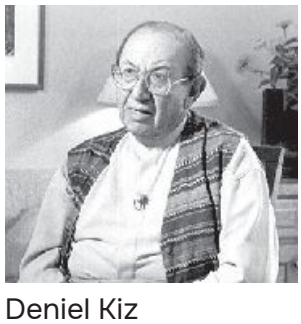
4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Xonaga birin-ketin gullar olib *kirildi.*

1. Xonaga birin-ketin gullar olib kir -il/-indi.
2. Ishchilar daladagi ishlarni bitir -kach/-gach/-qach, uylariga yo‘l oldilar.
3. Biz buvim bilan birga bunday sermazmun oqshomlarni ko‘p o‘t -qaz/-kaz/-gazamiz.
4. U menga bino loyihasini kel -dir/-tirdi.
5. Anvar hunarmand oilada tug‘ -il/-indi.
6. Bugungi munozara mavzusi bo‘yicha bolalar o‘zaro bahs -ladi/-lashdi.

Annotatsiya – kitob haqidagi qisqa ma’lumot. U o‘quvchida asar haqida dastlabki tasavvur hosil qiladi, asardagi voqealarning boshlanishi yoki asarning umumiy mavzusini belgilaydi. Odatda annotatsiya kitobning 2-betida beriladi.

5 Tinglang.

Deniel Kiz
“Eljernonga atalgan gullar”

Xudoyberdi To‘xtaboyev
“Sariq devning o‘limi”

Lyuis Kerroll
“Alisa Ko‘zguorti o‘lkasida”

Mustaqil topshiriq

O‘zingiz yaxshi ko‘radigan kitobning annotatsiyasini tuzing.

MAVZU

Antiqa mashg‘ulotlar

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz qanday noodatiy mashg‘ulotlar haqida eshitgansiz?
2. Boshqalarnikiga o‘xshamagan qanday qiziqarli ish bilan mashg‘ul bo‘lishni xohlar edingiz?

2 O‘qing.

Bizga ma’lumki, harbiylar necha zamonlardan buyon vatan himoyasiga shaylangan eng fidokor shaxslardir. Hozir ularning ayrim noodatiy, an’anaviy mashg‘ulotlari bilan tanishib chiqamiz.

Rasmda olovli halqaga sakragan askar tasvirlangan. U bunday qo‘rqinchli sinovda oddiy forma kiygan va hujum miltig‘i bilan qurollangan. Mashqdan maqsad: askar haqiqiy jangdagi kabi hayajonni his qilishi va vujudida adrenalin otilib chiqishi kerak.

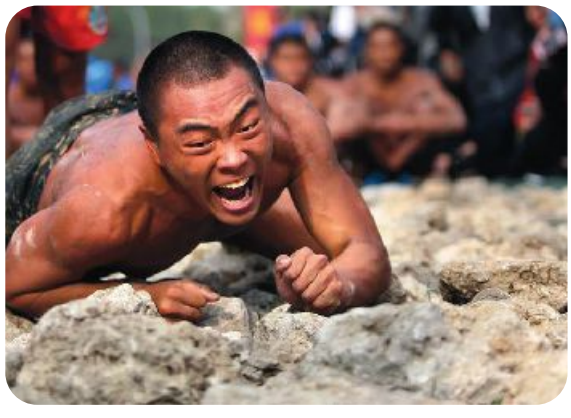

AQSHdagi Seal harbiy-dengiz flotining taktik bo‘linmasida askarlarni har qanday vaziyatda suvdan qo‘rqmaslikka o‘rgatishadi. Ularning qo‘l va oyoqlarini bog‘lab qo‘yishadi, so‘ng hovuzning tubiga tushib, yana yuqoriga ko‘tarilishga, hovuz tubiga tegmasdan uzunasiga suzishga, suv tagida salto otishga va shunga o‘xshash mashqlarni bajarishga majbur qilishadi. Mashq yana ham murakkablashtiriladi: instruktorlar jang shartlariga taqlid qilib, vaqti-vaqti bilan mashq qilayotganlarga hujum qiladi va ularni cho‘ktirishga urinadi.

Harbiy qo‘shinni birlashtirish uchun tez-tez orkestr, marshlar va hokazolardan foydalaniladi. Lekin Xitoy askarlari bu borada ham ajralib turadi. Ular bellarida bambuk tayog‘i, boshlarida g‘isht sindirish bilan mashhur bo‘lgan.

Belarusda harbiylarning maxsus bo‘linmasi qatoriga qo‘shilish uchun bir necha qiyin sinovlardan o‘tish lozim: 10 kilometrlik marsh-sakrash, mustahkamlash shturmi, qo‘l jangi, baland bino shturmi va akrobatik bilimlar sinovlari. Lekin askarlar xodadan oson o‘tmaydilar: ularning tagida olov yonib turadi, ularga avtomobil pokrishkasini otishadi. Bundan tashqari, ularni xodadan tushirib yuborish uchun o‘q ham uzishadi.

“Jannatga yo‘l” – Tayvanda dengiz piyoda askarlarini tayyorlash bo‘yicha 9 haftalik intensiv dasturning oxirgi bosqichi. Askarlar yarim yalang‘och holda 50 metrlik marjon qoyalardan emaklab o‘tishlari kerak bo‘ladi.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

1. Xitoy maxsus bo‘linmasiga a’zo bo‘lish uchun quyidagi testlardan muvaffaqiyatli o‘tish lozim: 10 kilometrlik marsh-sakrash, mustahkamlash shturmi, qo‘l jangi, baland bino shturmi va akrobatik sinovlar.
2. G‘ishtlarni bosh bilan sindirish – Koreya va Xitoy harbiylariga xos mashg‘ulot.
3. Suvosti sinovlaridan Rossiya harbiylari o‘tadilar.
4. Olov halqalardan sakrash amaliyoti Xitoy harbiylarining mashg‘ulot turi hisoblanadi.
5. Tayvandagi askarlar yarim yalang‘och holda 50 metrlik marjon qoyalardan emaklab o‘tishlari kerak.
6. Olov ustida muvozanat saqlash mashqlari faqatgina maxsus bo‘linmaga o‘tish uchun bajariladi.

4 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Harbiy soha vakili bo‘lishni istarmidingiz?
2. Siz harbiylar bajaradigan mashg‘ulot turlaridan qaysilarini bilasiz?
3. Ushbu sohaga bo‘lgan qiziqish yoki vatanga sadoqat bilan xizmat qilish hissini shu kabi qiyin mashg‘ulotlar so‘ndira oladimi?

Taqriz qanday yoziladi?

Taqriz – badiiy yoki ilmiy asarning tahlili. Taqrizda asarning umumiy mazmuni, unda ko‘tarilgan muammolar, o‘quvchilar uchun ahamiyati haqida ma’lumot bo‘ladi. Asarga baho beriladi, uning ijobiy jihatlari va kamchiliklari ko‘rsatiladi.

Taqriz yozishda quyidagi tartibda ishlash tavsiya qilinadi:

1. Taqriz yoziladigan matn (kitob, asar, maqola, ilmiy ish va hokazolar)ni o‘qib chiqing.
2. Matnni o‘qish davomida olgan taassurotlaringizni yozib boring.
3. Taqrizingiz qanday savolga javob bo‘lishi kerakligini aniqlab oling.
4. Taqrizning kirish qismiga asar nomi, muallifning ism-sharifini yozing.
5. Asar haqida umumiy ma’lumotlar keltiring.
6. Asarning asosiy qismlari bo‘yicha xulosalaringizni ifodalang.
7. Asar bo‘yicha umumiy xulosani shakllantiring.
8. Taqriz yakunida o‘zingiz haqingizdagi ma’lumotlarni ko‘rsating.

5 **Tinglang.**

Mustaqil topshiriq

O‘zingiz yoqtirgan asar yoki filmga taqriz yozing.

MAVZU

O‘zgaruvchan dunyo

1 Gapiring.

Quyidagi mashhur shaxslar haqida nimalarni bilasiz?

Ilon Mask

Stiv Jobs

Erik Shmidt

Larri Ellison

2 O‘qing.

INFORMATSION TEXNOLOGIYALAR SOHASIDAGI TANIQLI TADBIRKORLAR 30 YOSHGACHA NIMA BILAN SHUG‘ULLANGAN?

Dunyoga mashhur ixtirochi, milliarder Ilon Mask 10 yoshida dasturlashni o‘rganadi. 12 yoshida kompyuter o‘yini yaratib, uni 500 AQSH dollariga pullaydi. U bu pulni yangi ochilgan dori ishlab chiqaruvchi kompaniyaga investitsiya qiladi. Yillar o‘tib dori kompaniyasi rivojlanib ketadi. Ilon kiritgan sarmoya esa unga o‘n barobar ko‘p foyda keltiradi.

Mask 1995-yilda birinchi kompaniyasi – “Zip2” startapini ishga tushirdi. U yangiliklar nashrlari kontentini internetga joylash imkonini bergan. 1999-yilda startapni “Compaq” tashkiloti 304 million dollarga xarid qildi. Ilon Maskka shuning 20 millioni tegdi va u 28 yoshida millionerga aylandi.

Stiv Jobs 12 yoshida “Hewlett-Packard” kompaniyasida yozgi ishga qabul qilindi va u yerda Stiven Voznyak bilan tanishdi. 16 yoshida esa Kapitan Kranch ismli mashhur haker bilan uchrashdi. Undan maslahatlar olib, Voznyak dunyo bo‘yicha bepul qo‘ng‘iroqlarni amalga oshirish imkonini beruvchi “Ko‘k quti”ni yaratdi, Jobs esa uni sotish bilan shug‘ullandi.

1972-yilda Jobs kollejga o‘qishga kirdi. Ammo birinchi semestrdan keyinoq o‘qishni tashlab, kampusda bekorchi bo‘lib yurdi. Keyinroq u “Atari” firmasiga ishga kirib, Hindistonga borish uchun pul ishlab topdi. Qaytib kelganidan so‘ng, Voznyak unga birinchi shaxsiy kompyuter prototipini ko‘rsatguniga qadar o‘sha firmada ishladi.

Erik Shmidt — “Google” rahbari 21 yoshida Prinston universitetida elektrotexnika bo‘yicha bakalavr darajasini oldi, 24 yoshida esa Berkli universitetida kompyuter tarmoqlari bo‘yicha magistr darajasiga erishdi. So‘ng “Xerox” kompaniyasiga ishga kirdi.

1982-yilda Shmidt kompyuter fanlari doktori darajasi uchun dissertatsiya himoya qilgan. “Google”ga rahbar bo‘lguniga qadar “Sun” korporatsiyasi, “Siebel Systems” va “Novell”da ishlagan.

Larri Ellison — bo‘lajak tadbirkor maktabda yaxshi o‘qib, universitetga kirgan. Biroq u yerdan haydalgach, dasturlashga qiziqa boshlagan va bir necha kompyuter klubiga a’zo bo‘lgan. 25 yoshida uni “Amtex” firmasiga qabul qilishdi. U yerda “Oracle” nomli Markaziy razvedka boshqarmasi uchun mo‘ljallangan ko‘p funksiyali ma’lumotlar bazasini yaratdi.

Nufuzli maktabda o‘qigan Bill Geyts 7-sinfda matematikaga mehr qo‘ydi. 1968-yilda uning maktabi kompyuter sotib olgach, dasturlashga kirishdi. U mashinaga qarshi o‘ynash imkonini beruvchi simulyatorni yaratdi. 1971-yilda Geytsni “Information Sciences” kompaniyasi to‘lov qaydnomalarini tuzadigan dasturni yozish uchun ishga oldi.

17 yoshida Geyts to‘g‘on energiyasini taqsimlash bo‘yicha dasturiy paket yozish taklifini oldi. Ushbu loyiha ustida bir yil mehnat qilib, 30 ming dollar ishlab topdi.

1973-yilda Bill Harvard universitetiga kirdi. 1974-yilda “Altair” kompyuterini ishlab chiqqan kompaniyaga yangi — “Basic” dasturlash tilini yaratib berdi.

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Ilon Maskka mashhurlik olib kelgan ish qaysi?
2. Agar Stiv Jobs “Apple” kompaniyasiga asos solmaganida, qaysi sohani rivojlantirgan bo‘lar edi?
3. Yuqorida keltirilgan buyuk shaxslardan qaysi biri “Google” kompaniyasiga rahbar bo‘lgan? U haqida yana nimalar bilasiz?

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: ~~*sotildi*~~*, olindi, borishdi, yasaldi, kiyintirdi, yutqazdi, tinchlandi, shodlandi.*

Namuna. Ko‘pdan beri egalari xorijda yashaydigan uy kecha *sotildi*.

5 Tinglang.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Ilk elektron xabar *1971-yilda* yuborilgan.

1. Ilk elektron xabar _____-yilda yuborilgan.
2. Birinchi internet sayti _____-yilda yaratilgan.
3. “YouTube”ga bir daqiqada _____ soatlik materiallar joylashtiriladi.
4. “Spam” so‘zi _____ nomidan kelib chiqqan.
5. Birinchi veb kamera _____ uchun xizmat qilgan.
6. “Google” qidiruv tizimiga bir oyda _____ so‘rov kelib tushadi.

7 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *shoshildi*, ~~*shodlandi*~~, *chaqirildi, tozalandi, ishga soldi, yutqazdi.*

Namuna. Bugungi tadbirda barcha birdek *shodlandi*.

1. Bahor kelishi bilan mahallamiz ko‘chalari _____.
2. Sardor ertalabki nonushtadan keyin maktab tomon _____.
3. Bugungi o‘yinda raqib terma jamoasi _____.
4. Majlislar zaliga barcha xodimlar _____.
5. Ikrom qo‘lidan kelgancha harakat qildi va bor imkoniyatlarini _____.

Mustaqil topshiriq

“Agar men tadbirkor bo‘lsam...” mavzusida hikoya tuzing.

MAVZU

Startap

1 O‘qing.

Li Kashin nafaqat Xitoy, balki dunyoning eng mashhur ishbilarmonlardan biridir. Hongkongdagi har yettinchi kvartirani u qurgan. Hongkong porti orqali o‘tadigan yuklarning yetmish foizi, dunyo miqyosida konteynerlarda mol tashishning o‘n to‘rt foizi uning nazoratida. Dunyoning 53 mamlakatidagi unga qarashli kompaniyalarda 270 ming nafardan ortiq kishi mehnat qiladi. Uning tarjimayi holi va biznesda erishgan yutuqlari Harvard universiteti talabalariga dars sifatida o‘tiladi.

Li Kashin “nol”dan milliarderga aylangan insonlar sirasiga kiradi. Xitoylik bu tadbirkor eng yirik biznes tarmoqlarini egallagan, shuning uchun ba’zilar: “Hongkongda sarflangan har beshinchi sent Li Kashinning cho‘ntagiga kiradi”, – deb hazillashadilar.

2 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz yashayotgan hududda qaysi supermarketlar bor?
2. Ularning bir-biridan farqi nimada?
3. Supermarket bilan gipermarketning qanday farqi bor?

3 Tinglang.

Startap nima va u nima uchun kerak?

Xorijda startaplar muvaffaqiyatli va juda mashhur. Bizda-chi?

Startap bilan shug‘ullanish uchun nimalarni bilish kerak?

4 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. “Startap” so‘zi nimani anglatadi va u nima uchun kerak?
2. Startap loyihalar qanday paydo bo‘ladi?
3. Startap loyihasi qaysi davlatda qachon vujudga kelgan?
4. O‘zbekistonda bu kabi loyihalar mavjudmi? Ulardan qay birlari sizga tanish?

5 O‘ylang va toping. Yozing.

6 ta kichik guruhga bo‘lining hamda quyidagi nomlarni ma’nosiga va vazifasiga ko‘ra SWOT tahlil qiling.

1-guruh: “Bileton.uz”.
2-guruh: “Boomerang.uz”.
3-guruh: “Oson.uz”.
4-guruh: “Rentme.uz”.
5-guruh: “Straxovka.uz”.
6-guruh: “Gifty.uz”.

Maqola qanday yoziladi?

Maqola yozishdan aniq bir maqsadni ko‘zlash kerak.

Maqolalar kirish, asosiy qism va xulosadan iborat bo‘ladi.

Kirish qismida mavzuni asoslash, uning foydali jihatlari yoritish, bugungi kun talablariga mosligini ko‘rsatish kerak.

Asosiy qismda dalillar (faktlar) berish, misollar keltirish lozim. Bunda aniqlikdan umumiylashtirishga, umumiylikdan batafsil ko‘rib chiqishga o‘tish lozim. Asosiy qismda mavzuga oid bir necha savollar qo‘yiladi, muammoning yechimi taklif qilinadi.

Xulosada bayon qilingan fikrlarni ixchamlash, oxirgi fikrni bayon etish o‘rinli bo‘ladi.

Maqola uslubi deganda uning bayon qilish tili tushuniladi. Ommaviy maqolada tuzilayotgan jumlalar mumkin qadar sodda bo‘lishi, bir ega va bir kesimli gaplar qo‘llanishi lozim. Iloji boricha bir so‘zni ikki marta takrorlamaslik, so‘zning sinonimlaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Maqolani uchinchi shaxs tomonidan yozish tavsiya etiladi. Maqola yozayotganda mantiqiy ketma-ketlikka rioya qilish, yangicha nuqtayi nazar bilan yondashish, o‘quvchilarni qiziqtirish kerakligini unutmang.

6 O‘qing.

Siz 23 yoshida milliarder bo‘lgan odamni tasavvur qila olasizmi? Axborot texnologiyalari olamida shunday bo‘lishi mumkin!

Mark Sukerberg 1984-yilda AQSHda tug‘ilgan. U amerikalik yahudiy, “Facebook” ijtimoiy tarmog‘i asoschisidir. Bugungi kunda Kaliforniya shtatida istiqomat qiladi.

Mark Sukerberg o‘z milliardlariga insonlarning muloqotga ehtiyoji va mashhur bo‘lish istagi ortidan ega bo‘ldi. U 2004-yil fevral oyida “Facebook”

tarmog‘ini tashkil qilgan. Unda foydalanuvchilarga fotosuratlari va o‘zi haqidagi istagan ma’lumotlar – ilmiy va ijodiy qiziqishlaridan tortib to shaxsiy hayotiga oid axborotlargacha joylashtirishni taklif etdi. 4 yilda universitetning oddiy ijtimoiy portali millionlab foydalanuvchilar uchun sevimli Internet-manzilga aylandi. 2008-yilda sayt foydalanuvchilari soni 80 millionga yetdi. Bu ko‘rsatkich doimiy ravishda ortib bormoqda. Hozirgi vaqtga kelib foydalanuvchilar soni 500 milliondan oshdi. Ko‘p mamlakatlarda bu eng mashhur ijtimoiy tarmoq hisoblanadi.

“Facebook”ning boshqa ijtimoiy tarmoqlardan ikkita asosiy farqi bor. Birinchidan, bu yerda har bir inson xuddi shu pochta domenidagi manzil bilan haqiqatda mavjud insonlarni izlaydi. Ikkinchidan, “Facebook”da sizning axborotingizdan muayyan guruhga kiruvchi insonlar foydalanishlari mumkinligini o‘zingiz belgilaysiz. Masalan, faqat o‘smirlar yoki faqat samarqandliklar, yoki, aytaylik, Harri Potterning barcha muxlislari.

Afsuski, “Facebook” ko‘p millionlik tarmog‘i jinoyatchi guruhlarni ham jalb qildi. Ular orasida “Facebook” xizmati xodimlari ham bo‘lgan. Ular foydalanuvchiga shaxsiy ma’lumotlar, ya’ni pasport, guvohnoma, haydovchilik guvohnomasi nusxalari va shu kabilarni taqdim etishni taklif etadilar.

Hozirgi kunda “Facebook” kompaniyasining qarorgohi Kaliforniyadagi katta 3 qavatli majmuada joylashgan. Nyu York, London hamda dunyoning boshqa katta shaharlarida ham filiallari mavjud.

Boyib ketgan Mark Sukerberg tarixda eng yosh milliarder bo‘lib qoldi.

(“infoCom” jurnalidan olindi)

7 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Hozirgi paytda “Facebook” ijtimoiy tarmog‘ining o‘rnini qanday baholaysiz?
2. “Facebook” vazifasini bajaradigan qanday ijtimoiy tarmoqlar bor?

Mustaqil topshiriq

Ijtimoiy tarmoqlarning qay biridan faol foydalanasiz? Uning imkoniyatlarini yozing.

Inson huquqlari

MAVZU

Huquqni bilgan qoqilmas

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Siz o‘zingizning huquqlaringizni bilasizmi?
2. Qonunlar kim tomonidan ishlab chiqiladi?
3. Nima uchun qonunlarga amal qilish kerak?
4. Siz qaysi qonunlarni bilasiz?
5. Qonunlarni qaysi internet saytlaridan o‘rganish mumkin?

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: ~~*davlat*~~*, fuqaro, Konstitutsiya, qonunlar, ta’lim, tarbiya.*

Namuna. Haydovchilik guvohnomasi *Davlat* xizmatlari markazida beriladi.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Huquq	• davlatning asosiy qonuni. U davlat tuzilishini, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini belgilab beradi.
Burch	• inson, jamiyat va davlat manfaatlari uchun eng muhim hisoblanadigan ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash, rivojlantirish va tartibga solish vositasi.
Konstitutsiya	• kishining biror shaxs, oila, jamoa, el-yurt, Vatan oldidagi majburiyatini anglatuvchi axloqiy tushuncha.
Qonun	• davlat tomonidan belgilangan yoki tasdiqlangan umumiy majburiy ijtimoiy normalar tizimi.

4 O‘qing.

O‘zbek xalqida “Huquqini bilgan qoqilmas” degan maqol bor. Buning ma’nosi shuki, huquqiy savodxonlik inson hayotida muhim o‘ringa ega. Bizning har bir xatti-harakatimiz qonunga bog‘liq. Hozirgi zamonda jamiyatda har bir fuqaroning huquqiy ongi va huquqiy madaniyati yetuk bo‘lishi kerak.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, qonunlarga qat’iy amal qilinadigan joydagina fuqarolarning huquq va erkinliklari ta’minlanadi, tinchlik, barqarorlik va adolat qaror topadi.

Bilasizmi, fuqarolar o‘zlarining ishida, kundalik turmushida va oilasida huquqiy bilimlarning eng kam qismidan foydalanadilar. Bu bilimlar odatda konstitutsiya, mehnat, oila, fuqarolik, tadbirkorlik huquqlari haqidagi bilimlardir.

“Huquqiy madaniyat” degan tushuncha nafaqat huquqiy bilimlar, balki ularni qo‘llay olish va huquqiy faollikni namoyon qilish mahoratini anglatadi. Huquqiy madaniyat qonunni tushunish, bilish, hayotda uni qo‘llash, bajarishdir. Bu har bir shaxs, fuqaroning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi va buni boshqalardan ham talab qilishidir. Huquqiy madaniyat insonning ichki dunyosi, madaniyati, umuminsoniy an’analarga va huquqiy bilimlarga bo‘lgan munosabatini ko‘rsatadi.

Shaxsning ichki madaniyati uning tashqi odobida aks etadi. Huquqiy madaniyatga ega inson jamiyat talablari va qoidalarini hurmat qiladi.

5 Tinglang va toping. Yozing.

1. _____ mamlakatda adolat bo‘ladi.
2. Huquqiy _____ inson hayotida juda muhim hisoblanadi.
3. Huquqiy madaniyat – qonunni _____, uni hayotda _____, uni _____ ni anglatadi.
4. Ichki _____ odamning tashqi _____ da aks etadi.
5. “_____” – o‘zbek xalq maqoli.

+

Aziza tennis o‘ynaydi. → Men ham tennis o‘ynashni boshladim.

1. Aziza tennis o‘ynagani uchun men ham tennis o‘ynashni boshladim.
2. Aziza tennis o‘ynaydi, shuning uchun men ham tennis o‘ynashni boshladim.

–

Yomg‘ir qattiq yog‘a boshladi. → Men darsga kechikib keldim.

1. Yomg‘ir qattiq yog‘a boshlagani uchun men darsga kech qoldim.
2. Yomg‘ir qattiq yog‘a boshladi, shuning uchun men darsga kech qoldim.

6 O‘qing. Yozing.

Namuna. *Kecha havo sovuq bo‘ldi, shuning uchun biz hayvonot bog‘iga bormadik.*
Havo sovuq bo‘lgani tufayli biz hayvonot bog‘iga bormadik.
Agar havo sovuq bo‘lmaganida, biz hayvonot bog‘iga borar edik.

1. Kecha tomog‘im og‘rib qoldi. Ertalab darsga bora olmadim.
2. Do‘stlarim menga yordam berishdi. Men yomon baho olmadim.
3. Mashinamiz buzilib qoldi. Biz do‘konga bora olmadik.
4. Uning fe’li juda og‘ir. U bilan gaplashish juda qiyin.
5. Men maktab o‘quvchisiman. Men ishlay olmayman.
6. Ertalab barvaqt uyg‘onaman. Darsga kech qolmayman.

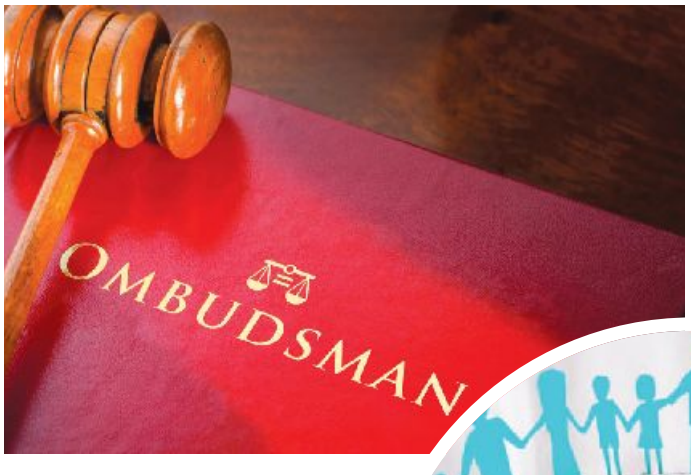
Mustaqil topshiriq

“Mening huquqlarim” mavzusida matn tuzing.

MAVZU

Ombudsman

1 **O‘ylang va toping. Gapiring.**

2 **Tinglang.**

Bolalar ombudsmani.

3 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Ombudsman kim?
2. Bu so‘z qayerdan kelib chiqqan?
3. O‘zbekistonda ombudsman lavozimi qachon tashkil etilgan?
4. Bolalar ombudsmani nima bilan shug‘ullanadi?

Do‘l yog‘di. → Yer oppoq bo‘lib ketdi.
Do‘l **shunday** yog‘di**ki**, yer oppoq bo‘lib ketdi.

U do‘sti haqida zavqlanib gapirdi. → Hamma mahliyo bo‘ldi.
U do‘sti haqida **shunchalik** zavqlanib gapirdi**ki**, hamma mahliyo bo‘ldi.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: ~~*shunday*~~*, shunchalik, shu qadar, shu darajada*

Namuna. U *shunday* kuldiki, hech kim chidab turolmadi.

1. Kuldi / chidab turolmadi / shunday / hech kim / u.
2. Odamlar / gaplashmoq / ular / bahra olmoq.
3. Ishonch / qasd qilmoq / komil / past bo‘lmoq.
4. Yashamoq / havas qilmoq.
5. Aql / bosh / bilmoq / serjahl.

Ariza, shikoyat xati, tavsifnoma, bildirgi, buyruq, farmoyish... Bu so‘zlarga deyarli hamma duch keladi, ulardan foydalanadi. Qandaydir yumush bilan biror tashkilotga murojaat qilar ekanmiz, albatta, ariza yozamiz. Hayotimizning ba’zi holatlaridan norozi bo‘lsak, shikoyat xati bilan murojaat qilamiz. Xo‘sh, ularni qanday yozishni bilamizmi? Aslida bu hujjatlarni tayyorlashning ham o‘ziga xos qonun-qoidalari borligini, bu jarayonlar tartib-tamoyillarga asoslanishini bilamizmi?

Ariza – huquqlarni, erkinliklarni va qonuniy manfaatlarni amalga oshirishda yordam ko‘rsatish to‘g‘risidagi murojaat.

Ariza quyidagi qismlardan iborat:

1) rahbarning lavozimi, ismi va otaismining bosh harflari, jo‘nalish kelishigidagi familiyasi;
2) hujjatning nomi (Ariza);
3) arizaning mazmuni;
4) ariza muallifining imzosi, ismi va familiyasi;
5) sana.

5 O‘qing. Yozing.

230-maktab direktori
K. A. Usmonovaga

A R I Z A

Darsdan keyin mustaqil ish tayyorlash uchun maktabning informatika xonasida kompyuterdan foydalanishimga ruxsat berishingizni so‘rayman.

10-“A” sinf o‘quvchisi *(imzo)* S. Mahmudov
2022-yil 10-mart

Mustaqil topshiriq

Maktab direktori nomiga ariza yozing.

MAVZU

Kuch adolatda

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

Insonlarning qanday huquqlari mavjud?

2 Tinglang.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *adolatli – odil.*

adolatli | yoqtirmaslik | doimo | ozaymoq | boqmoq | bajarmoq | zolimlik | qudratli

Tushuntirish xati qanday yoziladi?

O‘qish va ishga aloqador masalani yozma ravishda izohlaydigan, tashkilot yoki bo‘lim rahbari nomiga yoziladigan hujjat “tushuntirish xati” deb ataladi.

Tushuntirish xatida ish yoki o‘qish jarayonida sodir etilgan xatti-harakatlar (masalan, ish yoki o‘qishga kech qolib kelish, kelmay qolish, reja yoki topshiriqni bajarmaganlik, belgilangan tartib-qoidalarga rioya qilmaganlik) va ularning sabablari izohlanadi, dalillanadi. Hujjatni muallif imzolaydi.

Tushuntirish xati odatda rahbarning talabi bilan yoziladi, chunki u keyinchalik xodim yoki o‘quvchi haqida muayyan qarorga kelish, unga nisbatan tegishli intizomiy jazo chorasi qo‘llash, agar dalillar asosli bo‘lsa, qo‘llamaslik uchun asos vazifasini o‘taydi. Tushuntirish xati quyidagi qismlardan iborat:

1) rahbarning lavozimi, ismi va otaismining bosh harflari, familiyasi (jo‘nalish kelishigida);

2) hujjat muallifining lavozimi, ismi va familiyasi (qaratqich kelishigida);
3) hujjat turining nomi (Tushuntirish xati);
4) hujjat matni (mazmuni);
5) imzo;
6) sana.

4 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Ishga*, *o‘qishga*, *darsga*, *majlisga*, *tadbirga* kechikib keldim.

1. Kechikib kelmoq (*ish*, *o‘qish*, *dars*, *majlis*, *tadbir*).
2. Orqada qolmoq (*o‘qish*, *sinf*).
3. Ma’lumotnoma olmoq (*shifoxona*, *pasport bo‘limi*, *tibbiyot bo‘limi*).
4. Xabardor qilmoq (*sinf rahbari*, *o‘qituvchi*, *direktor*).

5 O‘qing. Yozing.

87-maktab direktori
o‘rinbosari A. Akmalovga
10-“A” sinf o‘quvchisi
D. Abdullayevning

TUSHUNTIRISH XATI

Singlimni oilaviy poliklinikaga shifokor ko‘rigiga olib borganim sababli bugun darsga kela olmadim.

Ilova: 2-oilaviy poliklinikadan berilgan ma’lumotnoma.

2022.12.04. *(imzo)* D. Abdullayev

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: ~~*nosozligi tufayli*~~, *zaruriyat tufayli, yo‘qligi tufayli, ob-havo yomonlashganligi tufayli, betobligi tufayli, kasalligim sababli.*

Namuna. 94-avtobus *nosozligi* tufayli men bugun darsga 15 daqiqa kechikib keldim.

Mustaqil topshiriq

Tushuntirish xatiga misol yozing.

MAVZU

Mening huquqlarim

1 O‘ylang va toping. Gapiring.

1. Shaxsiy huquqlarga yashash huquqi, erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi, turarjoy daxlsizligi huquqi, erkin ko‘chish huquqi, so‘z va e’tiqod erkinligi huquqi, vijdon erkinligi huquqi kiradi.
2. Bu huquqlar tabiiy huquqlar va davlat tomonidan qonuniy asosda kafolatlangan huquqlarga bo‘linadi.
3. Ijtimoiy-iqtisodiy huquqlarga mulkdor bo‘lish huquqi, mehnat qilish huquqi, dam olish huquqi, ijtimoiy ta’minot xizmatlari, tibbiy xizmatdan foydalanish huquqi, bilim olish huquqi kiradi.
4. Inson huquqlari – odamlarning insonlik sha’n-u sharafiga munosib tarzda yashashi va faoliyat olib borishi uchun lozim bo‘ladigan haq-huquqlar majmuini ifoda etadigan tushuncha.
5. Tabiiy huquqqa yashash huquqini misol qilib keltirish mumkin.
6. Inson huquqlari har bir davlatning Konstitutsiyasi hamda amaldagi qonunlarida belgilanib, ular shaxsiy, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy huquqlarga bo‘linadi.
7. Siyosiy huquqlarga davlat boshqaruvida ishtirok etish huquqi, mitinglar, yig‘inlar va namoyishlar o‘tkazish, ularda qatnashish huquqi, kasaba uyushmasi, siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlarga birlashish huquqi kiradi.
8. Inson huquqlarini erkin va samarali tarzda amalga oshirish fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatning asosiy vazifalaridan biridir.
9. Davlat tomonidan kafolatlangan huquqlarga saylov huquqi, bilim olish huquqi, nafaqa olish huquqi kabi insoniy huquqlar kiradi.
10. Inson huquqlari insonning davlat bilan munosabatidagi huquqiy maqomini, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy sohalardagi imkoniyatlari hamda orzu-intilishlarini tavsif etadigan tushuncha sifatida ham namoyon bo‘ladi.

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Mening fuqarolik huquqlarim

Mening shaxsiy huquqlarim

Ishonch va ma’qullash: *albatta, shubhasiz, haqiqatdan, tabiiy.*
Gumon, noaniqlik: *ehtimol, balki, shekilli*.
Maqsad, talab, shart: *kerak, zarur, lozim*.
Nimaningdir borligi va tasdiq: *bor, mayli, xo‘p, bo‘pti*.
Nimaningdir yo‘qligi, e’tiroz, inkor: *yo‘q, aslo*.
Yakunlash, xulosa: *demak, xullas*.
Eslatish: *aytmoqchi, aytgancha*.
Achinish: *afsus, attang*.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *avvalo, ~~afsus~~, shubhasiz, albatta, balki, ehtimol, aftidan, masalan, darhaqiqat, zarur.*

Namuna. *Afsus,* biz hali barcha huquqlarimizni bilmaymiz.

Tarjimayi hol

Tarjimayi hol – muallif tomonidan uning shaxsiy hayoti va faoliyati bayon qilingan rasmiy hujjat. Tarjimayi hol mustaqil, erkin (ixtiyoriy) shaklda tuziladi va unda ayrim qismlar bo‘lishi shart. Hujjat matni “men” so‘zi bilan boshlanadi. Tarjimayi holda o‘tgan va hozirgi zamon fe’llari ishlatiladi.

Tarjimayi hol yozish tartibi:

1) hujjatning nomi (tarjimayi hol).
2) muallifning familiyasi, ismi va otaismi.
3) tug‘ilgan yil, kun, oy va tug‘ilgan joyi, millati.
4) qaysi tillarni qay darajada bilishi haqida ma’lumot.
5) ma’lumoti (qayerda, qaysi o‘quv yurtlarini tugatgani va ma’lumotiga ko‘ra mutaxassisligi).
6) mehnat faoliyati (qayerda, qachondan qachongacha, qaysi lavozimlarda ishlagan).
7) mukofot va rag‘batlantirishlar.
8) jamoat tashkilotlaridagi ishtiroki.
9) oilaviy ahvoli.
10) yashash manzili va telefon raqamlari.
11) hujjat tuzilgan sana.
12) shaxsiy imzo.

4 O‘ylang. Yozing.

Namuna. Men *2010-yilda Berlinda* tug‘ilganman.

1. Men _____ tug‘ilganman.
2. Otam _____ ishlaydi.
3. Akam _____ yashaydi.
4. _____-sinfda o‘qiyman.
5. Singlim _____ o‘qiydi.
6. _____ mukofotlandim.
7. _____ da yashayman.
8. _____ tillarini bilaman.

5 Tinglang.

Namuna. *Tavallud topmoq.* – Men qadimiy Samarqandda tavallud topdim.
Tug‘ilmoq. – Men 2000-yilda tug‘ilganman.

Mustaqil topshiriq

Tarjimayi holingizni yozing.

MAVZU

Qonunlar nima uchun kerak?

1 O‘qing. Yozing.

Agar qonunlar bo‘lmasa, dunyo alg‘ov-dalg‘ov bo‘lib ketar edi. Chunki odamlarning butun umri qonunlar bilan bog‘liq. Masalan, tug‘ilganingizda ota-onangiz sizga ism qo‘yishi, voyaga yetguningizga qadar g‘amxo‘rlik qilishi qonunda ko‘rsatib qo‘yilgan. Maktabda bepul ta’lim olishingiz, ota-onangizning ishlashi yoki buvingizning nafaqa olishi ham qonun nazoratida bo‘ladi.

Hech kimning qonunlarni buzishga haqqi yo‘q. Qonunbuzarlar albatta jazolanadi. Qaysi davlatning aholisi qonunga qat’iy amal qilsa, shu davlat rivojlanadi va odamlari boy yashaydi. Davlatimizning asosiy qonuni O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasidir. Konstitutsiya maxsus hujjat bo‘lib, davlatimizning barcha qonunlariga asos hisoblanadi. Konstitutsiyamiz 6 bo‘lim, 26 bob va 128 moddadan iborat.

2 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *zarur, ~~kerak~~, mumkin, shart, lozim.*

Namuna. Har bir inson o‘zi tug‘ilib o‘sgan va yashayotgan mamlakat urf-odatlarini hurmat qilishi *kerak.*

1. Har bir inson o‘zi tug‘ilib o‘sgan va yashayotgan mamlakat urf-odatlarini hurmat qilishi _____ .
2. Har bir fuqaro qonunlarga rioya qilishi _____.
3. Aytishlaricha, bu yil yoz juda issiq bo‘lishi _____.
4. Huquqiy madaniyatni bolalikdan shakllantirish _____.
5. Sog‘lom bo‘lish uchun har kuni badantarbiya qilish _____.

3 Tinglang.

Hammurapi qonunlari.

4 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Hammurapi kim bo‘lgan?
2. Hammurapi qonunlari qayerdan topilgan?
3. Bu qonunlar kimlar uchun majburiy bo‘lgan?

5 O‘qing. Yozing.

“Konstitutsiya” so‘zi lotin tilidan olingan. Qadimgi Rimda davlat boshlig‘i – imperator xuddi shu nom bilan ataladigan qonun hujjatlarini qabul qilgan. Hozirgi kundagi “konstitutsiya” tushunchasi XVIII asr oxirida paydo bo‘lgan.

Dunyoda birinchi konstitutsiya sifatida 1787-yilda qabul qilingan AQSH Konstitutsiyasi tan olinadi. Konstitutsiya bu – qat’iy belgilangan huquqiy normalarni o‘zida mujassam etgan va davlat hokimiyatini amalga oshirish me’yorini belgilovchi asosiy qonun. Bu davlatning qurilishi, huquqiy tizimi hamda eng asosiysi – davlat bilan aholi o‘rtasidagi munosabatlar aks etgan yuridik hujjatdir.

Konstitutsiyani qabul qilish tartibi oddiy qonunlarni qabul qilishdan farq qiladi. Yangi konstitutsiyalar odatda yangi davlat vujudga kelganda, mamlakat siyosiy tuzumi o‘zgarganda, davlatchilik rivojida jiddiy tub o‘zgarishlar ro‘y berganda qabul qilinadi.

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: *konstitutsiya, qonun, so‘z, qonunlar, huquq, ma’no.*

“Konstitutsiya”_____lotincha“*constitutio*”so‘zidankelibchiqqanva“tuzilish”_____nibildiradi. Dunyodagi birinchi _____ XVIII asrda qabul qilingan.

Konstitutsiya davlatning asosiy _____dir. Konstitutsiya hamma _____ning asosi hisoblanadi. U davlat tuzilishini, hokimiyatni qanday boshqarishni, saylov tizimini, fuqarolarning _____ va erkinliklari, mamlakatning sud tizimini belgilab beradi.

Mustaqil topshiriq

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi haqida ma’lumot toping va gapirib bering.

MAVZU

Men haqimda

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. O‘zbekiston fuqarolari necha yoshdan saylash huquqiga ega?
2. Qonunga ko‘ra, necha yoshdan ishga qabul qilish mumkin?
3. 18 yoshga to‘lmagan xodimlarning ish vaqti necha soatdan iborat?
4. Huquqni muhofaza qiluvchi qaysi organlarni bilasiz?
5. Detektiv janrda ijod qilgan yozuvchilardan kimlarni bilasiz?
6. Qaysi mashhur detektiv asarlarning qahramonlarini bilasiz?

Rezyume

Biror joyga ishga kirmoqchi bo‘lgan shaxs o‘zi haqidagi ma’lumotlarni aks ettiruvchi hujjat “rezyume” deyiladi. Rezyume bilan ish beruvchi tanishadi, shuning uchun bu hujjat mukammal tuzilishi kerak.

Rezyume qisqa hujjat bo‘lib, quyidagi ma’lumotlarni aks ettiradi:

1) nomzodning rasmi;
2) familiyasi, ismi, otaismi;
3) tug‘ilgan sanasi;
4) telefon raqami;
5) elektron pochta manzili;
6) ish tajribasi (qaysi joylarda qancha vaqt davomida qanday lavozimlarda ishlagan, qanday vazifalarni bajargan, qanday yutuqlarga erishgan);
7) ma’lumoti (qachondan qachongacha qaysi o‘quv yurtlarida o‘qigan), qo‘shimcha ravishda ta’lim olgani (treninglar, malaka oshirish kurslari, amaliyotlar);
8) kasbiy ko‘nikmalari (xorijiy tillar, maxsus kompyuter dasturlarini bilish darajasi, haydovchilik guvohnomasining mavjudligi);
9) shaxsiy ma’lumotlar (oilaviy ahvoli, yashash manzili, sevimli mashg‘ulotlari).

2 Tinglang.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Rezyumeda bo‘lishi shart:	
Tug‘ilgan yili	

4 O‘qing. Yozing.

Familiyasi, ismi, otaismi:	
Tug‘ilgan sanasi:	
Telefon raqami:	
Elektron pochta manzili:	
Ish tajribasi:	
Ma’lumoti:	
Kasbiy ko‘nikmalari:	
Shaxsiy ma’lumotlar:	

5 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Rezyume tarjimayi holdan nimasi bilan farqlanadi?
2. Qaysi hujjat ishga joylashishda ko‘proq kerak bo‘ladi?
3. O‘qishga kirishda-chi?

6 O‘ylang va toping. Yozing.

Advokat (rezyume)

Shifokor (rezyume)

O‘qituvchi (rezyume)

Bank mutaxassisi (rezyume)

Mustaqil topshiriq

Yaqin kishilaringizdan birining rezyumesini tuzing.

MAVZU

Iste’molchi huquqi

1 Savollarga javob bering. Gapiring.

1. Iste’molchi kim?
2. Siz iste’molchi sifatida nimalarni iste’mol qilasiz?
3. Iste’molchilarning qanday huquqlarini bilasiz?

2 Tinglang.

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Iste’molchining huquqlari “*Iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish to‘g‘risida*”gi qonunda belgilangan.

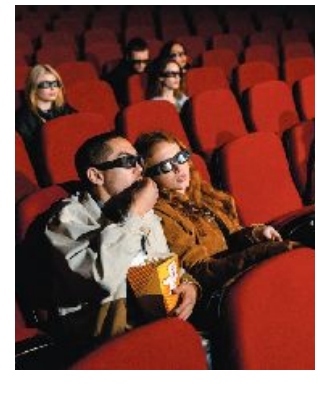
1. Iste’molchining huquqlari _____ da belgilangan.
2. Iste’molchi deb _____ shaxsga aytiladi.
3. Sotuvchi bizga _____, buyurtmani tayyorlaydigan xodim esa _____.
4. Bizning xarid qilayotgan tovarimiz haqida _____ bilish huquqimiz bor.
5. Dunyo bo‘yicha iste’molchilarni himoya qilish kuni _____ nishonlanadi.

4 Gapiring.

5 O‘qing. Yozing.

BIZ KATTA RAQAMLAR DUNYOSIDA YASHAYAPMIZ

Inson umri davomida necha kilometr yo‘l bosib o‘tishi, shahar yoki mamlakat ichida har soatda qancha mahsulot ishlab chiqarilib, qanchasi yaroqsiz holga kelishi haqida hech o‘ylab ko‘rganmisiz? Samolyotning tezligi piyoda sportchining tezligidan necha marta katta? Ushbu va minglab shunga o‘xshash savollarga javoblar raqamlar bilan ifodalanadi, ular ko‘pincha o‘nli kasrlar bilan beriladi.

Katta raqamlarni yozishni kamaytirish uchun uzoq davrlardan beri qiymatlar tizimi qo‘llangan, unda har bir keyingi raqam avvalgisidan ming marta kattaroqdir:

1000 birlik – bu ming (1000 yoki 1 ming);
1000 ming – 1 000 000 (1 million);
1000 million – 1 000 000 000 (1 milliard);
1000 milliard – 1 000 000 000 000 (1 trillion);
1000 trillion – 1 000 000 000 000 000 (1 kvadrillion);
1000 kvadrillion – 1 000 000 000 000 000 000 (1 kvintillion);
1000 kvintillion – 1 000 000 000 000 000 000 000 (1 sekstillion);
1000 sekstillion – 1 000 000 000 000 000 000 000 000 (1 septillion);
1000 septillion – 1 000 000 000 000 000 000 000 000 000 (1 oktillion);
1000 oktillion – 1 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 (1 nonillion);
1000 nonillion – 1 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 000 (1 detsillion).

Shu tarzda raqamlar davom etaveradi. Olimlar ularga ham nomlar berganlar.

6 O‘qing. Yozing.

Namuna. Yerning radiusi olti ming to‘rt yuz kilometr.

1. Yerning radiusi 6400 km.
2. Yer ekvatorining uzunligi taxminan 40 000 km.
3. Yer sharining maydoni 510 000 000 km^2.
4. Yerdan Quyoshgacha bo‘lgan o‘rtacha masofa 150 000 000 km.
5. Bizning Galaktikamizning diametri 85 000 yorug‘lik yili.

7 O‘ylang va toping. Yozing.

Foydalanish uchun so‘z va birikmalar: ~~*besh*~~*, yigirma, o‘n to‘rtinchi, ellik to‘qqizta, saksoninchi, ikki yuz yigirma beshinchi, beshdan ikki, bir million ikki yuz ming uch yuz qirq.*

Miqdor sonlar	Tartib sonlar
Besh	

Mustaqil topshiriq

Miqdor sonlar ishtirok etgan o‘zbek maqollariga misollar yozing.

Namuna. Yetti o‘lchab, bir kes.

MAVZU

Raqamlar

1 **Yozing.**

Namuna. Qishda biror yalanglikda tunash uchun yig‘iladigan qarg‘alar to‘dasida *ikki yuz mingtagacha* qarg‘a bo‘lishi mumkin.

1. Qishda biror yalanglikda tunash uchun yig‘iladigan qarg‘alar to‘dasida 200000 tagacha qarg‘a bo‘lishi mumkin.
2. Daraxtlar orasida eng balandi evkalipt bo‘lib, uning balandligi 150–160 metrgacha bo‘lishi mumkin.
3. Kitob 480 sahifadan iborat edi. Unda 34 ta rasm va 29 ta chizma bor edi.
4. Bortida 468 nafar yo‘lovchi bo‘lgan samolyot Toshkentga qo‘ndi.
5. 976 dan 382 ni ayirsak, 594 qoladi.

Miqdor sonlar → *qancha?, necha?*

Predmetlarni sanash, donalash, taqsimlash

- **Miqdor son + hisob so‘zlari:** *sinfimizda yigirma olti nafar o‘quvchi bor.*
- **Miqdor son + miqdor son:** *bitta-bitta, o‘n-o‘n besh.*
- **Miqdor son + -lar:** *soat uchlar atrofi edi.*
- **Uchdan bir, to‘rtdan uch:** *1/3, 3/4.*

2 **Tinglang.**

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. Qadimgi odamlarga raqamlar *o‘ljani bo‘lish*, *ov qilish va odamlar sonini aniqlash* uchun kerak bo‘lgan.

1. Qadimgi odamlarga raqamlar _____ uchun kerak bo‘lgan.
2. Narsalar va buyumlarni sanash uchun eng avval _____ dan foydalanilgan.
3. Qadimda turli xalqlar o‘zlarining _____ ni o‘ylab topganlar.
4. Hozirgi vaqtda ba’zan _____ raqamlari ham ishlatiladi.
5. Hindistonda ixtiro qilingan raqamlar _____ deyiladi.
6. Hozirgi raqamlarni dunyoga _____ tarqatganlar.

4 O‘qing. Yozing.

1. Arab tilidan olingan “raqam” so‘zi ramziy ma’noga ega bo‘lib, “bo‘shliq, nol” degan ma’noni anglatadi.
2. Nolni rim raqamlari bilan yozish mumkinmi? Rim raqamlarida nol yo‘q, chunki u tabiatda mavjud emas. Rimliklar sanoqni bir raqamidan boshlaganlar.
3. Dunyodagi eng katta raqam – sentillion. U birdan keyin 600 ta nol bilan yoziladi. Bu raqam birinchi marta 1852-yilda qog‘ozga yozilgan.
4. Ba’zi mamlakatlarda 13 ni omadsiz raqam deb hisoblashadi. Shu bois 13-qavat o‘tkazib yuboriladi va o‘n ikkinchidan keyingi qavat o‘n to‘rtinchi yoki, masalan, 12A deb nomlanadi. Ammo Xitoy, Yaponiya, Koreyada omadsiz raqam 4 dir, shuning uchun u ham o‘tkazib yuboriladi.
5. Eng baxtli va eng omadli raqam 7 hisoblanadi.
6. Arablarning o‘zlari raqamlarni o‘ngdan chapga yozadilar, chapdan o‘ngga emas.
7. Matematikadagi qiziqarli nazariyalardan biriga ko‘ra, raqamning qiymati raqamni yozishdagi burchaklar soniga bevosita bog‘liq. Darhaqiqat, qadimgi raqamlar burchak shaklida yozilgan, vaqt o‘tishi bilan ular odatdagi yumaloq konturlariga ega bo‘lgan.

5 O‘ylang va toping. Gapiring.

Mustaqil topshiriq

Jahon adabiyotidan nomida raqamlar ishtirok etgan asarlarni topib, ularning sarlavhasi, muallifi va nima uchun shunday nomlanganini yozing.

MAVZU

Turfa olam

1 O‘ylang va toping. Yozing.

1	Yakshanba kuni bozorga bordim.
2	
3	
4	
5	
6	
7	

- Uyga borib qarasam, kitoblardan birining cheti sal yirtilgan, yozuvlari biroz o‘chgan.
- Beshta kitob, o‘nta ruchka, o‘nta qalam, qirqta har xil daftar oldim.
- Xarid qilgan narsalarimni joyida tekshirib olmaganimga afsuslandim.
- ~~Yakshanba kuni bozorga bordim.~~
- Uyimga ikkita avtobusda qaytib keldim, yukim ancha og‘ir edi.
- O‘zimga o‘quv qurollari va bir qancha kitoblar sotib oldim.
- Ruchkalarimdan biri nihoyatda bo‘yab yozar ekan.

Nechta? Qancha?	***Qay darajada? Qanchalik?***
Beshta	Ancha

2 O‘ylang va toping. Gapiring.

Namuna. *Men hikoyadagi kabi vaziyatga tushsam, _____.*

Miqdor ravishi → *qancha?* → *harakat yoki predmetning noaniq miqdori:* ***ko‘p, kam, oz, biroz, sal, picha, xiyol.***

Daraja ravishi → *qay darajada?* → *harakat va belgi ma’nosi kuchayadi:* ***juda, g‘oyat, nihoyatda, aslo, obdan, ozmuncha.***

3 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. sal – picha.

sal	ancha
juda	butunlay
mo‘l-ko‘l	arang
xiyla	aslo
deyarli	benihoyat
rosa	picha
g‘oyat	tirnoqcha
mutlaqo	ko‘p
oz	biroz
hech	aytarli
mo‘l	obdon
zo‘rg‘a	o‘ta

4 Tinglang.

Sovun pufagi shakli nega dumaloq?

5 O‘ylang va toping. Yozing.

Namuna. *Dumaloq* shakl – eng qulay shakl.

1. _____ shakl – eng qulay shakl.
2. Pufakning yorilmasligini havoning _____ ta’minlaydi.
3. Pufakning devorlari qog‘ozdan _____ marta _____ bo‘ladi.
4. Pufakning devori _____ qavat pardadan iborat.
5. Ikkinchi parda _____ molekulalaridan iborat.

Mustaqil topshiriq

O‘zingizga tanish bo‘lgan yo‘nalish (marshrut)ni A nuqtadan B nuqtagacha tasvirlang. Daraja-miqdorni bildiruvchi so‘zlardan foydalaning.

O‘ZBEK TILI	RUS TILI	INGLIZ TILI	TOJIK TILI	TURKMAN TILI	QOZOQ TILI	QIRG‘IZ TILI	QORAQALPOQ TILI
adolat	справедливость	justice	адолат	adalat	әділет	адилеттүүлүк	ádillik
afsona	легенда	legend	афсона	rowaýat	аңыз	легенда	ápsana
ajoyib	поразительный	great	азоиб	ajaýyp	тамаша	сонун	ájayıp
aksariyat	в основном	the majority	аксар	esasan	негізінен	кээбир	ayırım
aloqador	связанные с	related to	алоқанок	baglanyşykly	қатысты	байланыштуу	baylanıslı
an’anaviy	традиционный	traditional	анъанавӣ	däp, dessur	дәстүрлі	салттуу	dástúriy
arang	едва	hardly	базўр	zordan	әрең	араң	eplep
armon	несбыточная мечта	regret	армон	arman, amala aşmadyk	арман	арман	árman
ayrilmoq	расставаться	to separate	ҷудо шудан	aýrylyş	айрылу	бөлүнүү	ayrılıw
barqarorlik	стабильность	sustainability	барқарорӣ	durnuklylyk	тұрақтылық	туруктуулук	tınıshlıq
bebahra	бесполезный	desperate	бебаҳра	biderek	хабарсыз	бекабар	xabarsız
bevosita	напрямую	directly	бевосита	gönüden-göni	тікелей	түздөн-түз	tikkeley
bog‘dorchilik	садоводство	gardening	боғдорӣ	bagbançylyk	бағбаншылық	багбанчылык	baǵmanlıq
Buyuk ipak yo‘li	Вёликий Шёлковый Путь	The Great Silk Road	Роҳи Бузурги Абрешим	Beýik Ýüpek Ýoly	Ұлы Жібек Жолы	Улуу Жибек Жолу	Ullı Jipek Joli
daho	гений	a genius	даҳо, донишманд	zehin, geniý	данышпан	гений	aqıllı
dard	боль	pain	дард	agyry (dert)	дерт	эмект	dárt
deyarli	почти	almost	қариб	diýen ýaly	дерлік	дээрлик	derlik
dovyurak	храброе сердце	brave heart	нотарс	batyr ýürek	ержүрек	эр жүрөк	dáwjúrek
ehtimol	вероятно	probably	эҳтимол	ähtimal	бәлкім	балким	itimal
ehtiyotkor	осторожный	careful	эҳтиётkор	seresaply	сақтық	сак	abaylılıq
emaklamoq	ползать	to crawl	хазидан	süýrenmek	еңбектеу	эмектөө	emeklew
epchil	проворный	agile	чаққон, чолок	çakgan	епшіл	шамдагай	epshil
ezgulik	доброта	goodness	некӣ	ýagşylyk	жасампаздық	жакшылык	jaqsılıq
erishmoq	достигать	to achieve	расидан	ýetmek	қол жеткізу	жетүү	erisiw
falokat	стихийное бедствие	disaster	фалокат	betbagtçylyk	апат	кырсык	apat
fuqarolik jamiyati	гражданское общество	civil society	ҷамъияти шаҳрвандӣ	raýatlyk jemgyýeti	азаматтық қоғам	жарандык коом	puqaralıq jámiyeti
gapdon	разговорчивый	talkative	сухандон	gürrüntçi	ділмар	чечен	sóylemshek
hajm	объём	volume	ҳаҷм	göwrüm	көлем	көлөм	kólem
hamkor	партнёр	partner	ҳамкор	hyzmatdaş	серіктес	өнөктөш, шерик	birge islesiwshi
harakat	движение	movement	ҳаракат	hereket	әрекет	кыймыл	háreket
his qilmoq	чувствовать	to feel	ҳис кардан	duýmak	сезіну	сезүү	seziw

O‘ZBEK TILI	RUS TILI	INGLIZ TILI	TOJIK TILI	TURKMAN TILI	QOZOQ TILI	QIRG‘IZ TILI	QORAQAL-POQ TILI
huquqiy faollik	юридическая активность	legal activism	фаъолияти ҳуқуқӣ	hukuk iş-jeňligi	құқықтық белсенділік	укуктук активдүүлүк	huqıqıy belsendilik
huquqiy savodxonlik	юридическая грамотность	legal literacy	саводнокии ҳуқуқӣ	hukuk sowat-lylygy	құқықтық сауаттылық	укуктук сабаттуулук	huqıqıy sawatlılıq
imkoniyat	возможность	chance	имконият	mümkinçilik	мүмкіндік	мүмкүнчүлүк	imkániyat
ish beruvchi	работо-датель	the employer	корфармо	iş beriji	жұмыс беруші	жумуш берүүчү	jumıs beri-wshi
ishbilarmon	бизнесмен	businessman	кордон	ukuply	іскер	бизнесмен	isbilermen
ishonchli	надёжный	reliable	боваринок	ynamly	сенімді	ишенүү	isenimli
iste’molchi	потребитель	consumer	истеъмолгар	sarp ediji	тұтынушы	керектөөчү	tutınıwshı
intilish	стремление	aspiration	саъйу кӯшиш	yhlas	талпыну	умутулуу	umtılıw
jahldor	злой	angry	хашмгин	gaharjaň	ашушаң	ачуулуу	ashıwshaq
jalb qilmoq	привлекать	attract	ҷалб кардан	özüne çek-mek	тарту	тартуу	tartıw
jur’at etmoq	осмелиться	to dare	ҷуръат кадан	batyrgaý bolmak	батылдық	батынуу	kúsh taba alıw
koinot	вселенная	universe	коинот	kosmos	ғарыш	аалам	kosmos
kashfiyotchi	первооткры-ватель	discoverer	кашфиётчӣ	oýlap tapyjy	жаңалақ жаратушы	ачуучу	oylap tabıw-shı
mag‘rurlik	гордость	pride	ҳавобаландӣ	buýsanç	тәкәппарлық	кекирей-гендик	ór kókireklik, ózimshil
ma’yuslik	грусть	sadness	ғамгинӣ	gaýgy	көңілсіздік	кайгы	qapalıq
mag‘lubiyat	поражение	defeat	мағлуб шадан	ýeňilmek	жеңілу	жеңилүү	jeńilis
maqsad	цель	the goal	мақсад	maksat	мақсат	максат	maqset
masalliq	ингредиент	ingredient	ҳисса, чузъ	düzümi	азық-түлік	ингредиент	ónimler
mog‘or	плесень	mold	замбӯруғ	zeň	зең	гат	girbiń
muntazam	регулярный	regularly	мунтазам	yzygiderli	жүйелі түрде	үзгүлтүксүз	úzliksiz
mutaxassis	эксперт	expert	мутахассис	iş bilermen	маман	адис	qánige
mutlaqo	абсолютно	absolutely	мутлақ	düýbünden	мүлдем	таптакыр	heshqanday
muzlik	ледник	glacier	яхбаста, пирях	buzluk	мұздық	мөңгү	muzlıq
nola	стон	moan	нола	aglaýar	нала	боздоо	saz
nomzod	кандидат	candidate	номзад	dalaşgär	кандидат	талапкер	talaban
noodatiy	необычный	unusual	ғайриоддӣ	adaty däl	әдеттен тыс	адаттан тыш	ádettegiden tıs
noyob	уникальный	unique	ноёб	üýtgeşik	біріңғай	баалуу	bahalı
ochiq ko‘ngil	открытый	open minded	дилкушода	akýüzek	ашық көңіл	ак көңүл	kewli ashıq
ojiz	бессильный	powerless	оҷиз	güýçsiz, ejiz	күшсіз	начар	awız
ommaviy	публичный	public	оммавӣ	köpçülik	қоғамдық	калктык	ǵalabalıq
parhez	диета	diet	парҳез	berhiz	диета	диета	parhez
qadrlamoq	ценить	appreciate	эъзоз кард	gadyrlamak	құрметтеу	кадырлоо	qádirlew
qandolat fabrikasi	кондитер-ская фабрика	confectionery factory	фабрикаи ширинӣ	konditer zawody	тәттілер фабрикасы	кондитер фабрикасы	mazalı ónim-ler fabrikası
qat’iy	строго	strictly	қатъӣ	berk	қатаң	катуу	qatań
qayd qilmoq	записать	to record	қайд намудан	ýazga almak	құсу	жазып алуу	belgilew

O‘ZBEK TILI	RUS TILI	INGLIZ TILI	TOJIK TILI	TURKMAN TILI	QOZOQ TILI	QIRG‘IZ TILI	QORAQALPOQ TILI
ramziy	символический	symbolic	рамзӣ	simwoliki	символдық	символикалык	simvolikalıq
ta’minlanmoq	обеспечивать	to repair	таъмир кардан	üpjün etmek	қамтамасыз ету	камсыздоо	ońlaw
ta’sirli	впечатляющий	impressive	таъсирнок	täsir galdyryjy	таңдамақ	таасирдүү	tásirli
xotirjamlik	спокойствие духа	peace of mind	осудагӣ	rahatlyk	ой тыныштығы	жан тынчтыгы	qáterjamlıq
yovuzlik	зло	evil	бадӣ	ýamanlyk	жауыздық	жамандык	jawızlıq
yo‘qotish	потеря	loss	гумшуда	ýitgi	жоғалту	жоготуу	joytıw
zavq	удовольствие	pleasure	завқ	lezzet	рахат	ыракат	zawıq
zaif	слабый	weak	заиф	gowşak	әлсіз	алсыз	ázzi
zararli odat	плохая привычка	bad habit	одати зарарнок	erbet endik	зиянды әдет	жаман адат	zıyanlı ádet
o‘ynamoq	играть	to play	бозӣ кардан	oýnamak	ойнау	ойноо	oynaw

O‘quv nashri

O‘ZBEK TILI

Ta’lim rus, qoraqalpoq va qardosh tillarda olib boriladigan maktablarning 10-sinfi uchun darslik

Muharrir: Orifjon Madvaliyev
Badiiy muharrir: Sarvar Farmonov
Rassom: Shohruh Rahmatullayev
Sahifalovchi va dizayner: Daler Eshmetov
Musahhih: Xurshidbek Ibrohimov

Bosishga _____ ruxsat etildi. Bichimi 60x84 1/8. Onest garniturasi. Kegli 11. Ofset bosma. Shartli bosma tabog‘i 23,25. Nashriyot-hisob tabog‘i 16,46. Adadi __ nusxa. Buyurtma № __.

Ijaraga beriladigan darslik holatini ko‘rsatuvchi jadval

№	O‘quvchining ismi va familiyasi	O‘quv yili	Darslikning olingandagi holati	Sinf rahbari-ning imzosi	Darslikning topshiril-gandagi holati	Sinf rahbari-ning imzosi
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Darslik ijaraga berilib, o‘quv yili yakunida qaytarib olingan-da yuqoridagi jadval sinf rahbarlari tomonidan quyidagi baholash mezonlariga asosan to‘ldiriladi:

Yangi	Darslikning birinchi marta foydalanishga berilgandagi holati.
Yaxshi	Muqova butun, darslikning asosiy qismidan ajralmagan. Barcha varaqlari bor, yirtilmagan, ko‘chmagan, betlarida yozuv va chiziqlar yo‘q.
Qoniqarli	Muqova ezilgan, birmuncha chizilib, chetlari yedirilgan, darslik-ning asosiy qismidan ajralish holati bor, lekin qoniqarli ta’mir-langan. Ko‘chgan varaqlari qayta joylangan, ayrim betlariga chizilgan.
Qoniqarsiz	Muqova yirtilgan, ustiga chizilgan, asosiy qismidan ajralgan yoki butunlay yo‘q, qoniqarsiz ta’mirlangan. Betlari yirtilgan, varaqlari yetishmaydi, chizib, bo‘yab tashlangan. Darslikni tiklab bo‘lmaydi.